MAR
REGINA RO
ȚARA PE
O IU
Memo
REGINA

MARIA

REGINA ROMÂNIEI

ŢARA PE CARE O IUBESC

Memorii din exil

Cu ilustraţii de REGINA ELISABETA A GRECIEI

Traducere din limba engleză şi postfaţă de

MARIA BERZA

EDITURA HUMANITAS

2016

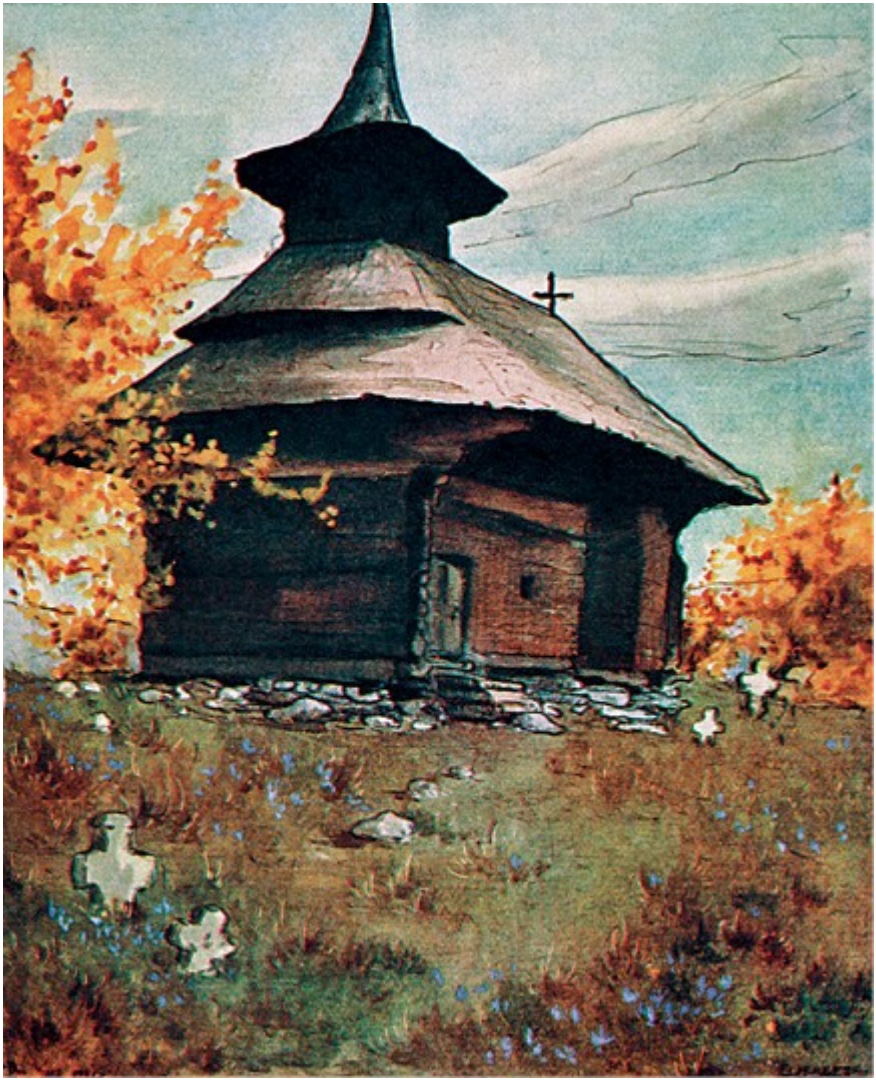

BISERICĂ DE LEMN ROMÂNEASCĂ

Marie Queen of Rumania
The Country that I Love
An Exile's Memories
Illustrated by Queen Elizabeth of Greece
Duckworth, London, 1925

Fotografia de pe copertă: Regina Maria a României, Library of Congress

© Humanitas, 2016, pentru prezenta ediţie românească

ISBN: 978-973-50-5363-5 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Prefaţă

Cred că e nevoie de câteva cuvinte pentru a explica împrejurările şi temeiul scrierii acestei cărţi. La un moment dat m-am gândit să-i aduc unele schimbări, dar, citind-o din nou, cu ochiul autorului, mi-am dat seama că nota sfâşietoare de înăbuşită suferinţă ce o străbătea de la un capăt la altul constituia de fapt urzeala care unea întregul text. De ar fi fost cumva schimbată, s-ar fi pierdut o bună parte din menirea cărţii, poate chiar şi din farmecul ei.

La Iaşi, unde ajunsesem să ne refugiem, cu toată durerea şi tristeţea, fireşti unei asemenea situaţii, am trăit un timp de intensă şi cumplită deznădejde. Fuseserăm loviţi puternic, foarte puternic; trei sferturi din ţara noastră ajunsese în mâinile duşmanului; sosise iarna şi, odată cu ea, foametea, lipsurile şi mizeria. Eram cu moralul la pământ, iar în minţile noastre se înstăpânise haosul.

Mă aflam în miezul acestei situaţii, fiind la rândul meu tot o refugiată, o Regină cu mâinile goale, o mamă ce tocmai îşi înmormântase pruncul, aflat printre primele victime ale epidemiei ce izbucnise cu violenţă – simţeam din plin această deznădejde, fiind prea zdrobită de durerea mea pentru a-i mai ajuta pe alţii. Puţin câte puţin, suferinţa cumplită din jurul meu a reuşit totuşi să mă îndepărteze de propria-mi amărăciune, mi-a insuflat dorinţa arzătoare şi nestăvilită de a fi de folos poporului

meu şi prin el ţării mele, într-un moment în care ultimul dram de speranţă părea să ne fi părăsit.

Ceva în sinea mea îmi spunea că glasul meu, ridicându-se deasupra tuturor, era acum trebuincios celorlalţi; deveniserăm atât de neînsemnaţi, de zgribuliţi, de neajutoraţi, iar în ţinuturile noastre mai primitive ideea unei mame pe care să o ştii aproape, de care să te sprijini, însemna o mare mângâiere, poate cea mai mare. Dar cum să intri în legătură directă şi apropiată cu poporul? Cum aş putea eu, ca Regină, să îmi fac glasul auzit de mii şi mii de oameni?

Dar iată că, într-o bună zi, un bătrân profesor[1] a venit să mă vadă; era şi el scriitor şi îmi era prieten. Şi el pierduse totul, dar, ca şi Regina lui, simţea nevoia de a face ceva, o sforţare, un semn care să arate că inimi credincioase vegheau asupra celor prea loviţi, prea săraci, prea deznădăjduiţi ca să-şi ridice capetele şi să lupte. Acest vechi prieten tocmai citise *Ţara mea*, publicată în Anglia; i se păruse potrivită şi mi-a spus că trebuie să scriu mai mult, că era un început bun, dar existau mai multe frumuseţi ce se cereau descrise; că românii erau fericiţi şi măguliţi de faptul că eu, regina lor, prinţesa născută într-o ţară îndepărtată, am fost atrasă atât de mult de farmecul ţării mele de adopţie, încât am reuşit să o descriu atât de potrivit. „O voi traduce eu”, a spus, „dar trebuie să continuaţi; atât de mulţi sunt cei care şi-au părăsit căminele, au fost smulşi de lângă tot ce-au iubit, încât veţi fi aproape de inimile lor dacă le veţi vorbi despre ţinuturile îndrăgite pe care au fost nevoiţi să le părăsească”.

„Vom publica fiecare capitol în ziarul cel mai citit de toată lumea, cel care ajunge în tranşee şi în cătunele cele mai îndepărtate. În felul acesta, glasul Majestăţii Voastre

[1] Profesorul Nicolae Iorga (1871–1940) istoric, academician şi prim ministru, apropiat al Casei Regale a României (*n. tr.*).

va răzbate până la cei ce nu v-au văzut niciodată, veţi deveni o realitate pentru ei, vă vor simţi inima bătând în acelaşi ritm cu a lor şi sufletul împărtăşindu-le întreaga suferinţă – un lucru minunat pentru ei şi pentru Majestatea Voastră deopotrivă.”

„Nu mulţi suverani sunt înzestraţi cu acest har, folosiţi-l; trebuie să începeţi chiar acum, lăsaţi deoparte orice şovăială, orice teamă, orice stânjeneală. Eu voi traduce ceea ce scrieţi pe măsură ce o faceţi, iar cu cât veţi înfăţişa mai multe locuri, cu atât veţi putea fi sigură că ajungeţi la inimile cititorilor veniţi chiar din acele locuri. Credeţi-mă, este datoria Majestăţii Voastre de a folosi această forţă a exprimării ce v-a fost hărăzită; desigur, e ceva neobişnuit pentru o Regină, dar situaţia în care ne aflăm nu e oare în mod tragic neobişnuită? Nu suntem oare datori să ajutăm când putem, aşa cum putem fiecare?”

Atâta avusese de spus bătrânul patriot, iar eu, găsindu-i argumentele îndestulătoare, am dat la o parte orice urmă de timiditate şi am început să-i vorbesc poporului meu.

Am început prin a scrie câteva pagini, spunându-le tuturor că inima mea bate pentru ei, că le împărtăşeam durerea, neliniştea, umilinţa, încurajându-i să înfrunte adversităţile prezentului cu hotărârea de a rămâne de nezdruncinat, de a nu se lăsa cuprinşi de deznădejde. Odată ce le-am stârnit emoţia şi i-am făcut să mă asculte, le-am menţinut treaz interesul publicând din două în două săptămâni câte un capitol ce descria un ţinut ce ne fusese smuls. Se obişnuiseră să aştepte cu nerăbdare apariţia acestor capitole, care au fost tipărite apoi într-un mic volum, pe o oribilă hârtie de război, cu o cerneală şi mai oribilă.

Astfel s-au tipărit cu repeziciune cincisprezece mii de asemenea urâte cărticele, iar când păşeam printre răniţi şi

bolnavi, prin sute de spitale, ei întrebau neîncetat de „cărticica Reginei”, pe care fiecare biet suferind dorea să o aibă sub pernă ca pe un dar preţios.

Acele pagini n-au fost publicate niciodată în limba lor originală, engleza, singura în care eu pot scrie.

Desigur, nu mă pot aştepta ca ele să trezească, în zilele lipsite de emoţii de după război, măcar un sfert din interesul pe care îl stârneau în sufletele bieţilor mei români loviţi de soartă; este însă posibil, chiar şi azi, să placă unora. Nu sunt descrise aici scene din război – pe acelea le-am strâns în alt volum –, dar suferinţa acelor vremi răzbate printre rânduri şi e sfâşietoare pentru cea care le-a aşternut pe hârtie. Cer iertare că am lăsat intactă nota tragică ce se degajă din fiecare rând.

Volumul original se încheie după capitolul despre Iaşi, dar, fiind publicat după atâţia ani, m-am gândit că ar fi interesant pentru întreaga carte dacă aş adăuga câteva pagini descriind zile de după război, vorbind despre bucuria întoarcerii acasă, o bucurie amestecată cu multă durere, după cum se poate lesne imagina; dar, în acelaşi timp, e o poveste ce se încheie cu bine, iar asta înseamnă ceva...

Ilustraţiile îi aparţin fiicei mele, Regina Greciei, la vremea aceea doar o fetiţă; ele pot fi stângace, dar respiră atmosfera cuvenită, iar sentimentele sunt adevărate, deoarece şi ea îşi iubeşte mult ţara!

MARIA,
REGINA ROMÂNIEI

ŢARA PE CARE O IUBESC

I

Oare ce aş putea face eu, Regina voastră, pentru a vă ţine trează speranţa, în acest ceas cumplit când am fost cu toţii izgoniţi din ceea ce fusese viaţa noastră? V-am văzut disperarea şi odată cu ea am simţit acea deznădejde ce îţi macină sufletul, după o înfrângere şi un refugiu; am trăit-o şi eu, ştiu ce efort trebuie să faci ca să-ţi înalţi capul din nou şi să priveşti viitorul în faţă.

Cum să mă fac auzită, cum pot pătrunde în inimile voastre; cum să vă vorbesc şi despre ce anume? Pana mea şovăie – este prea mult de spus, durerea e prea mare –, spaima stăruie deasupra capetelor noastre ca un nour, dar cineva trebuie să-şi facă glasul auzit, cineva trebuie să găsească curajul să sfarme această tăcere infernală ce ne striveşte, făcându-ne să ne simţim deja morţi, uitaţi, excluşi din rândul celor vii.

Odată cu sosirea primăverii, un dor uriaş, aproape de nestăpânit, îmi năpădeşte sufletul. Precum un prizonier ce cată printre gratiile ferestrei de la temniţă după un colţ de

cer, aşa încerc şi eu să-mi amintesc locurile părăsite atât de neaşteptat şi de dramatic.

Fiindu-ne smulse în clipe de-ntuneric, se înfăţişează acum privirilor noastre înlăcrimate cu atât mai dragi nouă, care nici nu ştiam cât de mult le iubim. Au devenit dintr-odată Paradisul Pierdut după care tânjim cu toţii. Astfel, m-am gândit că, în aceste vremuri de încercări, măcar pana mea ar putea să-i călăuzească iarăşi pe unii dintre noi către căminele de care ne e dor.

Datoria pe care mi-am asumat-o este amară şi dulce totodată, iar de cumva vorbele mele ar atinge sufletele unora dintre cititorii mei, îi rog, dacă accentele li s-ar părea cumva prea tragice, să ţină minte că le scriam cu propriu-mi sânge.

Dacă vorbesc mai mult despre munţi, câmpii şi şesuri decât despre oraşe şi străzi, dacă zugrăvesc sate, biserici şi locuri singuratice, e din cauză că sufletul meu de artist este cel ce m-a învăţat să iubesc această ţară. Întotdeauna m-am simţit cel mai tare atrasă către cei umili, către ţărani; credinţele şi obiceiurile lor, bucuriile şi durerile lor mă mişcau în mod ciudat –, simţeam nevoia să-i cunosc, să-i înţeleg, să fiu acceptată fără şovăire în mijlocul lor. Îmi erau dragi întinderile nesfârşite în mijlocul cărora trăiau, mirosul acelui pământ atât de roditor pe care îl lucrau; înţelegeam poezia colbului ce se aşternea peste munca lor, acea strădanie neîncetată spre un ţel rămas încă nedesluşit în parte.

Nu există nimic să nu iubesc în toată Ţara românească. Mai mult chiar decât aproape toţi cei născuţi aici, m-am simţit una cu întinsele ei câmpii, cu drumurile nesfârşite, cu apusul soarelui, cu pajiştile înrourate în zori de zi, cu codrii întunecaţi şi cu lanurile aurii de grâu. Am îndrăgit până şi mărăcinii deşiraţi ce-şi întind prin bolovănişuri frumuseţea fără nici un rost a ramurilor lor ţepoase.

În drumurile mele, mi s-a întâmplat să rătăcesc prin locuri atât de singuratice, încât păreau a fi capătul lumii, iar acolo mă opream să privesc splendoarea cea din urmă a soarelui, înainte ca acesta să se cufunde în asfinţit. Am îndrăgit singurătatea ce mă înconjura, culorile strălucitoare ale cerului, ciudata melancolie a înserării, aburul înmiresmat de rouă înălţându-se lin din pământ, vălul de colb ce plutea peste lume... Am iubit toate acestea, le-am iubit profund... le-am iubit cu ardoare!

Nu era nevoie să fiu smulsă din preajma lor ca să-mi dau seama cât de aproape de suflet îmi ajunsese ţara; cu toate acestea, privită prin lucarna mea de prizonier, fiecare imagine ce aştepta amorţită în suflet mi se înfăţişează limpede, ca o minune. Dar ele sunt atât de multe, încât abia dacă îmi pot da seama pe care să o zugrăvesc mai întâi...

II

În timp ce gândul mi se îndreaptă în mod firesc, înainte de orice altceva, către locul unde a trebuit să-l părăsesc pe micuţul pe care l-am iubit atât de mult, mă voi opri puţin pentru a vorbi despre căminul ce m-a adăpostit cu generozitate atâţia ani.

Iubit cămin al Cotrocenilor, eşti pustiu acum! De mă voi întoarce vreodată la tine, cum o să te găsesc? Mă vrei primi cu bucurie sau vei fi încă înfiorat de tot ce ai văzut?

Cât de mult te-am iubit, Cotroceni!

Iarna vedeam din pat soarele înălţându-se peste oraş; obişnuită fiind să mă trezesc devreme, mă bucuram în fiecare zi de această sărbătoare a culorilor. Copacii desfrunziţi îşi întindeau spre cerul aprins al răsăritului crengile năpădite de ciori, ca nişte roiuri. Din când în când, această năvală întunecată se ridica în aer ca un nor de furtună, tivind cerul portocaliu cu dungi negre, mişcătoare.

Primăvara mă trezeau păsările cu ciripitul lor, sau goarnele garnizoanei ce-mi aminteau de ceasurile zilnice de călărie. Cât de bine ştiam fiecare sunet de goarnă; după notele diferite puteam spune cu uşurinţă ce regiment trecea. În anii tinereţii, regimentul meu cânta întotdeauna o melodie anume, ca să ştiu că trece prin apropiere.

Sunetele Cotrocenilor! Le ştiu pe toate, iar dacă se întâmplă să aud acum un sunet asemănător, inima îmi bate mai tare, iar ochii mi se umplu de lacrimi. În nopţile de primăvară şi de la începutul verii auzeam mereu sunetul goarnelor şi lătratul îndepărtat al câinilor. În zilele de Paşti ascultam glasurile fetelor care cântau în cor: „Hristos a înviat, a înviat din morţi”. Dinspre oraş, acordurile vesele ale valsurilor ajungeau uneori până în grădina noastră liniştită, amestecându-şi ciudat melodiile cu trilul privighetorilor ce se auzeau până târziu în noapte. Aerul era plin de mireasma florilor... Dar acum toate acestea sunt doar trecutul... da... trecutul.

Parcă aud şi acum paşii grăbiţi ai copiilor mei ce mă urmăresc pe cărările presărate cu nisip, cu braţele pline de flori şi cu buclele lor blonde răsfirate în bătaia vântului. Mereu, la orice vârstă, alergau astfel către mine cu braţele pline de flori, cunoscându-mi dragostea pe care o port şi celor mai modeste dintre ele. Îi văd venind unul după altul şi întotdeauna era câte un micuţ ce îi lua locul celui care

crescuse mare; anul trecut a fost micul Mircea, iar ei mereu veneau aşa, cu braţele încărcate de flori...

Florile erau diferite, după anotimp: mai întâi erau toporaşii, ciuboţica-cucului sau floarea-Paştelui cea micuţă şi albă; apoi venea rândul narciselor de culoarea soarelui, urmate de lalele şi de stânjenei, liliac şi trandafiri, până când, în miezul verii, îmi aduceau crini, albi ca neaua, mirosind puternic şi aproape la fel de înalţi precum copilul ce le ţinea în mână.

Dar toate acestea aparţin trecutului... Mircea zace în mormânt, iar soldaţi care nu sunt ai noştri stau de strajă în faţa uşilor casei noastre...

*

COTROCENII AU FOST ODINIOARĂ O MÂNĂSTIRE, ascunsă de păduri ce aproape o despărţeau de oraş. Vechea biserică se înalţă încă în mijlocul curţii interioare, înconjurată de castani, care, atunci când sunt în floare, par să fie împodobiţi cu mii de lumânări fixate de ramuri ca pentru o sărbătoare. Toamna, frunzele lor capătă culoarea preţioasă a aurului, dar în timpul iernii arborii sunt golaşi şi tremură adăpostiţi în preajma zidurilor bisericii.

Acest vechi lăcaş nu a fost pângărit de nici o restaurare greşit concepută. Biserica se înalţă neatinsă, păstrându-şi farmecul de odinioară; din păcate însă, atunci când locuinţele au fost reconstruite în jurul ei, nimeni nu s-a gândit să le clădească după minunatul model al vechilor mânăstiri din alte părţi ale ţării. Au vrut să ne clădească „un palat”, puţini gândindu-se că prinţesa venită din locuri atât de depărtate va deveni cândva statornica admiratoare a unui stil uitat de mulţi din cauza influenţelor mai recente venite din ţări străine. Astfel încât arhitectura casei e lipsită de orice frumuseţe, cu excepţia unei mici părţi pe care am ridicat-o mai târziu.

Deşi am petrecut multe momente fericite în acea locuinţă, care un număr bun de ani a fost căminul meu, acum mi-e dor numai de biserica de acolo, unde parte din inima mea sângerează.

În tăcerea ei mistică mulţi prinţi şi-au găsit pacea, prinţi ale căror nume sunt săpate în lespezile vechi. Lângă aceste morminte există o lespede fără nume. Mică şi foarte însingurată este cea aşternută acolo, aşteptând întoarcerea acelora care nu au avut nici măcar timpul de a grava numele în marmură.

Poate ne vom întoarce într-o zi. Atunci va fi săpată o inscripţie, potrivit unui vechi obicei – nu vor trebui multe cuvinte, fiindcă a sălăşluit pe acest pământ doar patru ani prea scurţi, iar apoi Dumnezeu l-a chemat într-un loc mai fericit. Aproape de lespedea fără nici un nume se află o alta, care poartă această inscripţie: „În floarea vârstei, în primă tinereţe, moartea cea crudă l-a smuls din mijlocul cinstirii ce i se cuvenea pe prea tânărul Constantin, fiul cel viteaz al lui Radu Hanai, Mare-Spătar. Avea douăzeci şi doi de ani şi a lăsat în urmă maicii sale mare jale. Vai! Vrednică de lacrimi e pierderea lui. După ce a dobândit un loc nemuritor în neamul Cantacuzinilor, a fost înmormântat cu cinste aici, pentru ca amintirea lui să fie în veci de neuitat. A fost în anul de după Hristos, o mie şapte sute douăzeci şi trei. Multă durere va fi lăsat în urmă rudelor sale; cât despre maică, adâncă i-a fost jalea, iar lacrimile fără de sfârşit. Hristoase Dumnezeule, Mântuitorul nostru, miluieşte-l în veci şi fă ca sufletul lui să se odihnească în pace în vecii vecilor, amin. 1729”

Mişcătoare cuvinte, cu o uşoară tentă arhaică, încărcată de sufletul vechilor simţăminte; o vreme pot mărturisi şi pentru celălalt mormânt ce n-are încă nume.

Unul se numea Constantin, celălalt Mircea; primul a atins vârsta de douăzeci şi doi de ani, peste cel de-al

doilea nu au trecut nici măcar cinci veri. Durerea unei mame e însă aceeaşi în toate timpurile; nu contează cât de mult sau cât de puţin i-a dăinuit fericirea, durerea ei nu poate fi măsurată în ani!

Primăvara aceasta Mircea nu-mi va mai aduce nici o floare; grădina noastră se va împodobi zadarnic, narcisele se vor ofili, lalelele se vor scutura, trandafirilor le vor cădea petalele, şi nici o mână nu va aşeza cu toată dragostea crini pe lespedea cea fără de nume...

Privighetorile vor cânta, miresme vor pluti prin aer, dar goarnele ce vor suna nu vor fi ale oştirii noastre!

„Şi de aceea îi slăvesc pe morţii ce sunt deja morţi, mai mult decât pe viii ce sunt încă în viaţă.

Da, mai bun este cel ce încă n-a fost, ce încă n-a văzut reaua lucrare care se făptuieşte sub soare.”

III

Pentru un ochi nepăsător, nu e mare lucru de văzut pe câmpiile din jurul Bucureştilor. Sunt şesuri lipsite de relief, prăfoase, nu vezi nici un copac, iar după topirea zăpezii devin adesea nesfârşite bălţi pline de noroi.

Nu m-au cucerit defel la început. Veneam dintr-o ţară cu pajişti verzi şi arbori cu coroane generoase. Mai întâi mi-a fost greu să mă obişnuiesc cu goliciunea stearpă a acestor câmpuri. Mi-era dor de vâlcele, mi-era dor de umbră, dar încet-încet ochii mei au început să vadă frumuseţile pe care mai întâi le ignorasem.

Cum nu-mi păsa de capriciile vremii, le străbăteam de multe ori călare în toate anotimpurile. Nu mă opreau nici ceaţa, nici vântul sau ploaia; nici un viscol nu mă făcea să stau în casă, şi nici arşiţa verii.

Îmi plăcea să cutreier departe de cărările ştiute, să descopăr locuri pe care puţini le văzuseră. Iarna zburam în galop peste întinderi nesfârşite de zăpadă, când cerul devenea una cu pământul, unde părea că nu sunt hotare şi nici zări, ci numai un abur alb, nedesluşit, ce nu se mai sfârşea.

Copitele calului se imprimau uşor în urma noastră; de multe ori îmi părea rău să pângăresc întinderea imaculată de zăpadă.

Eram înconjurată de atâta tăcere, încât simţeam cum mă apasă pe creştet ca o greutate; era copleşitoare, aproape mi se făcea frică. Uneori, câte un stol de ciori fâlfâia pe deasupra noastră la mică înălţime, iar croncănitul lor trist înteţea singurătatea în care rătăceam departe de orice aşezare omenească.

După nesfârşitele luni de iarnă, bucuria trezirii primăverii era copleşitoare. Ştiam unde puteam găsi

primele flori; eram în stare să călăresc mile în şir doar ca să culeg cea dintâi brânduşă aurie, să mă bucur de vederea unui covor siniliu de violete într-o pădure depărtată. Îmi plăcea nespus să văd cel dintâi abur verde plutind deasupra sălciilor; aflasem câteva locuri singuratice unde creşteau în pâlcuri, lăsându-şi crengile plângătoare să se unduiască peste o apă iute, umflată de zăpezile topite.

Ştiam o bisericuţă aşezată pe malul unei ape, atât de veche şi dărăpănată, încât pereţii ei de lemn abia se mai ţineau. Părea rătăcită în mijlocul unui ţintirim presărat cu cruci scunde de piatră, ce se iţeau din pământ ca nălucile unor plante nemaivăzute.

Capela era veche, asemenea şi crucile, cele mai multe fără nume, dar brânduşele galbene şi violete care se învălmăşeau printre ele erau ca însăşi prospeţimea tinereţii.

Rămâneam îndelung în contemplarea umilei frumuseţi a locului, mişcată aproape inexplicabil de farmecul unei perfecţiuni atât de simple, temându-mă totodată că era în pericol să dispară şi întrebându-mă dacă cei care ridicaseră capela îşi dăduseră cumva seama că silueta ei era desăvârşită, iar locul unde fusese aşezată însemna o bucurie pentru un ochi de artist.

Peste ani am căutat bisericuţa cea dărăpănată, dar dispăruse de pe faţa pământului, aşa cum sunt menite să dispară atâtea frumuseţi, căci timpul merge înainte şi nu-i pasă de lucruri menite să se fărâme şi să piară, mai cu seamă acelea, atât de modeste, tăinuite în locuri de care aproape nimeni nu mai ştie. Ca atâtea altele, bisericuţa nu mai e azi decât o amintire în inima mea... laolaltă cu alte amintiri ce s-au fărâmiţat şi au pierit...

*

ÎMI STĂRUIE ÎN MINTE ŞI AMINTIREA multor sate cu pomi roditori aflaţi atunci în plină floare; splendoarea crengilor încărcate de flori ce se înalţă spre azurul însorit, nuieluşe albe, fermecate, năzuind spre bolta albastră, nesfârşită... Îmi amintesc cum într-o zi rătăceam din sat în sat, ştiind că prunii trebuie să fi înflorit, cu singurul ţel de a absorbi în suflet acea minunată vrajă de alb şi azuriu; păsările ciripeau, mieii behăiau, aerul era plin de zborul petalelor, ca nişte mari fulgi de zăpadă.

Un cioban se apropie cu un mers săltat, mânându-şi oile; era înconjurat de un văl înceţoşat de praf ce îl însoţea ca un nor mişcător, aşa că a trecut pe lângă mine ca un vis, cu câinii pe lângă el şi un măgăruş răbdător cu desagile goale, ce încheia cortegiul.

În urma lui a apărut o siluetă plină de pitoresc: era o ţigancă bătrână şi neîngrijită, murdară, zdrenţăroasă, cu un toiag în mână, mergând şchiopătat. Era neînchipuit de bătrână, dar silueta ei sordidă mai păstra urmele ciudate ale unei frumuseţi apuse. În colţul gurii îi atârna o pipă de lut deschisă la culoare; îmi trase un rânjet şi îmi întinse o mână ciolănoasă, sperând că o să capete un bănuţ.

Bătrâna trecu pe lângă mine şi după ea un întreg cortegiu: care trase de boi cenuşii, ţărani mergând la câmp şi copii care cântau şi râdeau plini de veselie. După ea îşi făcu apariţia o mamă cu un prunc în braţe şi cu un băieţel sfrijit pe lângă ea, urmată îndeaproape de un flăcău ce-şi arăta un şirag de dinţi strălucitori şi care călărea pe deşelate.

Aşa se depărtau pe drumul colbuit, cerul zâmbea asupra lor şi toţi copacii erau în plină floare, iar păsărele ciripeau pe fiecare creangă... lumea era plină de prospeţime, inima îmi tresălta de fericire... dar toate acestea le-am lăsat în urmă, fac parte din trecut...

IV

Toate ruinele exercită asupra mea o stranie atracţie. Îndată ce le zăresc din depărtare mă străduiesc să ajung la ele, indiferent cât de stricat e drumul. Ştiu una, nu departe de Bucureşti, care şi-a păstrat silueta de o mare frumuseţe: străvechea mânăstire Comana.

Ridicată între anii 1601 şi 1611 de către Radu Şerban Vodă, biserica ei, restaurată, încă adăposteşte osemintele domnitorului, un mare urmaş al lui Mihai Viteazul. Ca şi

vestitul său înaintaş, şi-a purtat bătăliile în Transilvania. A cunoscut durerea înfrângerii şi şi-a sfârşit zilele în exil, dar rămăşiţele sale pământeşti au fost aduse de la catedrala Sfântul Ştefan din Viena, ca să-şi găsească odihna în mânăstirea singuratică pe care o ridicase pe malul unui râu, într-un loc pustiu şi depărtat.

Acum e o ruină, a cărei nobilă statură se înalţă neaşteptat spre cer; masivă şi dărăpănată, ea zace ca un monstru adormit într-un ţinut presărat cu lacuri şi smârcuri. Un râu leneş şerpuieşte la poalele ei, iar măreţul edificiu îşi oglindeşte netulburat vechea frumuseţe în apele ce par să se oprească o clipă din curgerea lor, ca să contemple bătrânele ziduri ce odinioară fuseseră mândrul sălaş al unui prinţ.

Drumul care duce într-acolo este şi el aproape uitat. După topirea zăpezilor, noroiul este atât de adânc, încât doar carele trase de boi pot trece pe acolo, ceea ce sporeşte de fapt misterul melancolic al locului.

Mă dusesem acolo într-o seară luminoasă de vară. Aerul era atât de nemişcat, încât părea de-a dreptul suspendat deasupra capetelor noastre; la fel era şi apa râului, de parcă oglindirea mânăstirii era încă o clădire cu susul în jos. Vechile ziduri şi malul golaş pe care erau aşezate aveau aceeaşi culoare; nici un copac, nici o umbră până departe în zare, ci doar doi boi de un cenuşiu deschis ce veniseră la râu pentru adăpatul de seară. Stăpânul lor se odihnea alături privind leneş la soarele în asfinţit; ziua de muncă se încheiase, pacea şi uitarea se aşternuseră peste acest colţ liniştit al lumii.

M-am căţărat pe mai toate zidurile aflate în ruină, alunecând prin spărturile lor, escaladând pante abrupte, aventurându-mă pe trepte putrezite ca să ajung la cerdacul deschis care, cu zveltele sale coloane, e o adevărată comoară a artei acelor vremuri.

Treptele, care duc la construcţia în formă de turn ce reprezintă baza, sunt aproape distruse, dar printre coloane se pot vedea nestingherite priveliştea râului şi a ţinutului mlăştinos de dincolo de el, care se pierd în depărtarea ireală a câmpiei.

Primăvara mlaştinile se îmbracă în vâlvătaia irişilor galbeni; nenumărate becaţe cuibăresc prin trestii, atrăgând vânătorii cu puştile şi câinii lor.

Biserica şi curtea interioară au fost restaurate, pierzându-şi, aşadar, farmecul şi frumuseţea, dar bătrânele ziduri ce o înconjoară au păstrat proporţiile admirabile ale construcţiilor acelor timpuri.

În unele locuri, dubla galerie cu coloane, una deasupra celeilalte, este încă perfect păstrată, dar alteori din mândrele ziduri a rămas doar o grămadă informă de cărămizi şi pietre. Buruieni, flori sălbatice şi rugi de mure s-au înstăpânit aici, natura învelind grijulie, cu frumuseţea ei neprefăcută, ceea ce omul a lăsat să se distrugă – astfel, nepăsarea omului şi generozitatea naturii au transformat aceste grămezi de ruine într-un loc fermecat.

Având nişte proporţii lipsite de graţie, zugrăvită într-un cenuşiu anost şi fără gust, biserica – frumoasă odinioară – strică o armonie altfel perfectă. În interior, nimic de interes, cu excepţia lespezii ce marchează locul unde Radu Şerban Vodă îşi doarme somnul de veci.

Chiar înainte de căderea Bucureştiului a avut loc o mare bătălie în apropierea ruinelor de la Comana. Cum trebuie să fi privit odinioară atât de mândra mânăstire acest teatru al morţii, al luptelor şi al suferinţei, uimită şi îngrozită de invenţiile moderne ale omului?

Ce mai rămâne acum din bătrâna mânăstire? Au distrus oare obuzele civilizaţiei cea din urmă a ei frumuseţe care, precum un vis pe cale să dispară, aproape nici nu mai aparţinea acestor vremuri? Oare pridvorul, marea mândrie

a clădirii, s-a prăbuşit precum atâtea altele în acest război nemilos? Mă întreb cu spaimă oare câţi fii ai mamelor înlăcrimate din atâtea ţări au murit singuri, fără ajutor, în umbra acelor ziduri? Cumva sângele lor a înroşit apa ce oglindea atât de paşnic chipul brăzdat de timp al mânăstirii? Aceleaşi ape pe care, în seara apusă de demult, le-am văzut înroşite de ultima strălucire a soarelui, ape ce păreau doar fantezia unui pictor, drept cadru pentru un tablou paşnic şi liniştit!

Să fi auzit oare Radu Şerban Vodă bubuitul tunurilor, atât de diferit faţă de cele folosite în vremea lui, şi să se fi cutremurat? Ori, în mijlocul întregului tumult, a zâmbit înţelept la gălăgia fără noimă a acestei lumi, după ce a întâlnit dincolo de Marea Umbră un adevăr pe care nici unul dintre noi nu îl cunoaşte? Sau – cel mai cumplit lucru dintre toate –, să fi fărâmat obuzele prietene sau inamice locul în care, după atâtea rătăciri, Vodă Şerban gândea că şi-a găsit în sfârşit odihna veşnică?

Toate sunt întrebări ce deocamdată rămân fără răspuns, Comana aflându-se acum în mijlocul unor ţinuturi ce nu mai sunt ale noastre!

Suntem în anotimpul în care irişi galbeni lunecă uşor deasupra mlaştinilor, dar nimeni nu îmi poate spune ce siluetă se oglindeşte acum în apele încete ale râului, ce de curând au avut parte de un altfel de roşu decât acela al soarelui-apune!

Nu departe de Comana se află un loc al cărui nume e bine cunoscut de toţi românii: Călugăreni, un sătuc aşezat nu departe de râul Argeş. În vremuri de demult, Mihai Viteazul a câştigat aici o bătălie împotriva turcilor.

Legenda spune că victoria a fost obţinută prin vitejia marelui erou: cu securea în mână, s-a aruncat în mijlocul vâltorii, semănând groază în rândul duşmanilor!

RUINELE DE LA COMANA

Valahi, unguri, transilvăneni şi chiar cazaci se aflau sub comanda viteazului Mihai, iar toată boierimea ţării a luptat alături de el. În acea bătălie memorabilă multe căpetenii turceşti şi-au pierdut viaţa, printre care paşa din Caramania, iar Marele Vizir Sinan, comandantul oştilor turceşti, a fost grav rănit şi doborât de pe cal.

Dar altă bătălie, şi mai cumplită, a avut loc de curând în apropierea satului Călugăreni. Nu îi cunoaştem amănuntele şi nici câţi viteji ostaşi şi-au pierdut vieţile lor tinere.

O cruce veche a fost ridicată aici, cenuşie, bătută de vânturi, înaltă şi semeaţă; veneam aici adesea, pentru frumuseţea ei severă şi ca să încerc a desluşi literele săpate pe laturile ei. O legendă este încrustată peste tot, pe frontispiciu, pe partea posterioară şi pe braţele ei întinse – dar lipseşte relatarea ultimei bătălii de la Călugăreni. Nu ştiu cine o va scrie, şi nici cum vor fi cuvintele acelea, dar ştiu un singur lucru: este o istorie pe care poporul nostru va fi scris-o deja, cu lacrimile şi cu sângele său.

V

Peste munţi şi văi, peste ogoare, codri şi câmpii, peste tot ce am iubit şi am pierdut, primăvara trebuie să-şi ţească mantia ei multicoloră de făgăduieli. Chiar peste locurile unde au căzut vitejii, iarba trebuie să încolţească, încă şi mai verde, deoarece pământul a fost udat cu atâta sânge. Aproape aurii în transparenţa lor, primele frunze fragede ale copacilor trebuie să umple grădinile noastre pierdute cu vraja frumuseţilor ce nu trăiesc decât o zi. Flori, o sumedenie de flori trebuie să răsară pretutindeni; să sperăm că ele înfloresc şi pe mormintele celor căzuţi.

Războiul nu le poate interzice irişilor să înflorească în splendoarea lor purpurie, şi nici lalelelor să se înalţe către soare ca nişte făclii. Nici bătăliile, nici flăcările nu vor putea strivi întreaga frumuseţe a lumii; undeva prăpădul trebuie să ia sfârşit, câte un cotlon măcar va fi cruţat, câte o vâlcea ascunsă trebuie încă să creadă că primăvara îi va aduce obişnuitul răvaş de bucurie!

Există o grădină de care mi-e dor, o grădină pe care o iubesc, o grădină în care, chiar înainte de a fi a mea, îmi plăcea mult să hoinăresc. Aleile ei lungi, umbroase, potecile pe care creştea iarba, apele leneşe mă ademeneau ca nişte năluciri, ca nişte vise. Mă răsfăţam în singurătatea ei, în vraja boschetelor înfrunzite, care îmi creau un sentiment deplin de pace.

Un domn bătrân, pe care nu l-am întâlnit niciodată, era stăpânul acestor locuri; în tinereţe le îndrăgise, avusese acolo un vis ascuns, iubit, rămas în taina umbrită a copacilor.[2]

---

[2] Este vorba de Gheorghe Emanuel Filipescu (1841–1913), fost mareşal al Palatului Regal, care a donat prin testament conacul de la

O casă veche şi tristă se înălţa în mijlocul acestei grădini şi părea bântuită de stranii amintiri ce o umpleau de întristare. Când a murit bătrânul domn, mi-a lăsat moştenire casa şi grădina. Mişcat de gândul că îi preţuiam singurătatea, a preferat ca locul să devină al meu. Nu avea copii şi se temea că alţii ar putea să nu îndrăgească locul pe care îl iubise în tinereţe. Astfel, parcul, cu bătrânii şi frumoşii săi arbori, cu aleile năpădite de bălării, a devenit al meu – cea dintâi proprietate pe care am avut-o, doar a mea!

Un sentiment de mândrie îmi umplea sufletul şi odată cu el minunate visuri de splendoare. Îmi şi vedeam grădina devenind treptat un rai de culori schimbătoare. Fiecare anotimp ar fi avut florile lui, sădite atât de des, încât să pară adevărate covoare înflorite.

Ne şi vedeam rătăcind vrăjiţi pe pajişti violete de atâţia irişi cu nuanţe diferite, ce se înmulţiseră într-atât, încât năvăliseră până la marginea drumului. Cât despre trandafiri, urmau să fie şi ei nenumăraţi şi trebuiau să-şi arcuiască ramurile grele de flori deasupra apelor, înroşind malurile cu pete întinse, stacojii!

Macii roşii, adevărate petice înflăcărate, ar fi atras privirea de departe, iar mai devreme, primăvara, coprine fără număr ar fi ieşit sub lăstăriş, asemenea unor zăpezi târzii, în timp ce menirea narciselor galbene era să smălţuiască pajiştea cu vâlvătăi, ca şi cum ar fi fost scăldată în lumină!

Cât despre casa veche, urma să capete pe dinafară un aer de prietenoasă simplitate, deoarece, deşi abandonată într-o grădină năpădită de buruieni, departe de zgomotul lumii de afară, încercase să afişeze totuşi un aer important, pe care în realitate nu-l avea. Mă gândisem să-i simplific liniile, înlăturând toate încercările de false

---

Copăceni Principesei Maria (*n. tr.*).

ornamente, transformând-o într-o construcţie simplă, albă, demnă, aşa cum se construia în ţara aceasta în veacurile trecute. Scundă, spaţioasă şi masivă, aşa o vedeam, inspirând încredere, iar oribilul acoperiş de tablă urma să fie înlocuit cu unul de şindrilă, iar streşinile să fie mult ieşite în afară.

Plănuisem şi o mică grădină secretă, cu alei pietruite, cu ziduri de jur împrejur, precum curtea interioară a unei mânăstiri. Mi-o imaginam plină de flori ce înconjurau ochiuri adânci de apă, rece şi proaspătă în arşiţa verii. Planurile erau gata întocmite, le studiam zilnic, construind vis după vis – dar amânam să încep lucrările, iar refrenul meu era: „După război!”

Mai îndrăgeam şi alte visuri, mai practice şi poate mai puţin egoiste: urma să-i învăţ pe ţărani grădinăritul, instituind premii pentru cei care cultivau cu cea mai mare pricepere zarzavaturi şi fructe. Plănuiam să le arendez parcele din propriul meu teren, dacă se dovedeau harnici şi pricepuţi. Micul şi modestul meu locşor de la Copăceni urma să devină un colţ de civilizaţie, unde fiecare locuitor se putea bucura de rodul muncii sale. Şi aceasta urma să se întâmple tot după război... după război!

Acum grădina îmi fusese răpită şi nu mi-au rămas decât visurile. În gând, încă mai rătăcesc printre sălciile plângătoare, favoritele mele, coborând prin pâlcul de copaci şi ajungând la podeţul rustic de pe malul apei. Acolo rămâneam să privesc cum Argeşul îşi rostogoleşte apele învolburate până departe în zare.

Aud glasul privighetorilor, zumzetul miilor de insecte – totul e linişte şi pace –, sunt singură cu visurile mele...

Îmi amintesc cum într-o noapte, acum câţiva ani, o noapte fierbinte de vară, o adevărată noapte românească, răsunând de lătratul îndepărtat al câinilor, înfiorată de cântecul privighetorilor, eu şi încă cineva am coborât la

malul râului ca să privim Argeşul, lucind ca argintul sub razele lunii.

De un cenuşiu deschis, ca guşa porumbelului, era întreaga lume şi tot aşa era şi cerul. Aidoma unor stafii, sălciile se înşirau una după alta, înmuindu-şi crengile lungi în apa ce gonea fremătând deasupra rădăcinilor.

Palidă ca obrazul unui mort, luna privea în jos, la tăcerea noastră. Calmă şi indiferentă, obişnuită cu vraja cu care învăluie de fiecare dată inimile oamenilor, ne împrumuta lumina ei, rămânând acelaşi etern spectator al emoţiilor la care niciodată nu ia parte.

Cu ochi de foc, stelele priveau la strălucirea ei cea mândră, punctând cu luminiţe bolta cerească – o noapte de splendoare, o noapte de pace. Cât de departe de scenele războiului erau pe vremea aceea gândurile mele...

Totul s-a schimbat de atunci – tot ceea ce s-a petrecut! Ce-a mai rămas oare din grădina mea? Nu ştiu!

O fi fost oare tăcerea ei deplină, în care se putea auzi iarba crescând, tulburată de zgomotul bătăliilor? Au fost nobilii ei arbori seculari sfârtecaţi de obuzele şuierătoare? Au tremurat apele ei liniştite în grozăvia bătăliei? Din câte ştiu, armatele invadatoare au năvălit în oraşul nostru tocmai pe drumul ce mărgineşte grădina mea cea singuratică.

După trecerea iernii, ce privelişte cumplită a dezvelit zăpada care s-a topit? A devenit oare grădina mea din vis un pustiu? Sau, printr-o minune nemaiauzită, a fost cruţată de furtuni? Nu pot să ştiu.

Voi reveni vreodată în umbra ei mistică, voi coborî iarăşi la apa leneşă a râului care îi stă hotar, voi mai auzi privighetorile cântând în crânguri, voi mai privi luna argintând unda Argeşului? Voi mai semăna flori în grădină, voi repara vreodată casa şi voi mai putea face din grădină un colţ de pace şi de progres, sau totul nu e decât un vis

pe care o uriaşă tragedie l-a înghiţit împreună cu atâtea altele? Nu ştiu!

Oare câţi oameni s-or fi gândind la casele părăsite în grabă, la grădinile pe care le-au iubit, la visurile pe care şi le-au făcut, întrebându-se dacă vor mai avea tăria de a zidi din nou tot ce s-a prăbuşit!

Un lucru ştiu: de va fi să revenim vreodată la vetrele noastre părăsite, vom fi ca un neam rătăcitor, care, supravieţuind unui potop, a fost curăţat de mult din ce i-a împiedicat paşii şi i-a orbit privirea. Ne vom preţui mai mult avutul şi îl vom iubi, chiar dacă îl vom găsi în ruină.

Grea e, cu siguranţă, munca de a clădi din nou, dar poate fi o muncă binecuvântată dacă o împlinim cu mâinile trecute prin focul nenorocirilor şi ale sacrificiilor pe care le-am trăit. Cred că marea încercare ce s-a abătut asupra noastră poate deveni o călăuză ce ne arată un drum mai măreţ şi mai frumos. Să sperăm, aşadar: „Credinţa mută munţii.” Să avem credinţă.

*

ÎNAINTE DE A ÎNCHEIA ACEST CAPITOL, vreau să vorbesc despre o seară pe care nicicând n-o voi uita, o seară de vară, chiar înainte de declararea războiului.

Deşi arşiţa era insuportabilă, Regele şi cu mine rămăseserăm în oraş, nevrând să părăsim capitala într-un moment în care norii de furtună se adunau tot mai întunecaţi la hotarele noastre. O tristeţe apăsătoare se simţea pretutindeni; neliniştea ni se strecurase în suflet, mintea ne era tulburată, iar sufletul Regelui era cel mai înnegurat.

Erau zile pline de îngrijorare; ştiam că aripa războiului se întinsese deja asupra ţării şi, ca doi părinţi grijulii, scrutam zarea, simţind că Ceasul Destinului era aproape,

că nimic nu mai putea sta în calea furtunii ce se va năpusti asupra noastră.

Zbuciumate erau nopţile Regelui, somnul îl ocolea, sufletul îi era măcinat de îndoieli. Era oare ceasul potrivit? De va scoate sabia, va fi pentru binele ţării? Cuvântul ce-l va avea de spus, cuvântul ce-l va despărţi de tot ceea ce iubise până atunci, oare acel cuvânt îi va călăuzi poporul către împlinirea Visului de Aur?

O apăsare grea cât un munte îi chinuia liniştea în fiecare noapte, o uriaşă greutate ce îl apăsa pe piept, pe care trebuia să o ducă cu sine oriunde ar fi mers... Încercând să mai uşurez puţin povara acestor zile atât de apăsătoare, îi propuneam să pornim la întâmplare către lăsatul serii, la ceasul la care soarele se îndrepta spre asfinţit.

Nutream amândoi o dorinţă stranie de a merge departe în inima ţării, de a străbate nenumărate drumuri, de a ajunge în cât mai multe locuri, de parcă ne temeam că nu le vom revedea nicicând – locuri descoperite în fericitele zile ale tinereţii.

Parcă revăd ici o bisericuţă, colo o ruină, vreun cătun amărât cuibărit la cotul vreunui râu, câmpiile vălurite ce se lăsau spre malul Dunării, drumurile nesfârşit de lungi ce treceau prin nenumărate sate, colţurile umbrite din luncile paşnice, unde ciobanii îşi păşteau turmele. Totul ne era nespus de drag, de două ori mai drag în acel ceas când simţeam primejdia atât de aproape.

În seara de care îmi amintesc, arşiţa era apăsătoare, aproape sufocantă; nici cea mai mică adiere nu clintea aerul. Colbul ridicat de maşina noastră şi de căruţele cu care ne întâlneam continua să plutească precum un văl gros peste pământ – priveliştea era înceţoşată, asemenea unui pastel pe jumătate şters.

Era în aer ceva înecăcios, ce te împiedica să respiri şi se potrivea cu neliniştea din sufletele noastre, apăsate de

emoţii prea complexe pentru a fi exprimate în cuvinte. Eram copleşită până la durere de dragostea pentru ţara noastră şi de presimţirea a ceea ce avea să se întâmple.

Ţăranii strângeau recolta; unul după altul, carele se îndreptau spre noi, ieşind din nori de colb aidoma unor vedenii, unele încărcate cu grămezi de porumb auriu, altele cu pătlăgele a căror pieliţă stacojie, netedă şi lucioasă le făcea să pară nişte uriaşe nestemate. În coşurile carelor, ce scârţâiau de zor, urcaseră nişte băieţandri care trosneau aprig din bice, în timp ce bărbaţii şi femeile mergeau pe lângă ele, trudiţi, cu feţele arse de soare. Într-un şir nesfârşit se îndreptau spre noi, răbdători şi cuminţi, o imagine a belşugului şi mulţumirii.

Maşina noastră a parcurs multe mile, dar drumurile colbuite nu se mai sfârşeau înaintea ochilor. Parcă am fi căutat să prindem timpul, nu scoteam nici o vorbă, dar privirile noastre încercau să acapareze orice privelişte îndrăgită, sufletele noastre nu se săturau de lucrurile pe care le iubeam. Iarăşi şi iarăşi în amurgul poleit cu aur; iarăşi şi iarăşi spre soarele ce apunea...

Umbrele se lungeau, simţeam că noaptea de vară se apropie, dar nicicând un colb mai dens nu a îngreunat văzduhul împietrit. Se rostogolea peste pământ, atârna din ceruri ascunzând orizontul, învăluind oameni, animale şi copaci, astupându-ne plămânii, orbindu-ne privirile, sufocându-ne cu ceva compact ce ne împiedica să respirăm, dar cu toate acestea goneam, ca într-un fel de transă, înainte, înainte, spre soarele ce apunea...

Ce cursă fantastică, acea goană prin colb, aidoma unui coşmar, pe măsura presimţirii ce ne apăsa sufletele.

Deodată, prin pâcla aceea care învăluia toată lumea ca o taină, se ivi soarele foarte mare şi nefiresc de aproape. O uriaşă minge de foc, formidabilă şi ciudată, o viziune parcă ieşită dintr-un vis bolnav.

Ne-am oprit o clipă din goana noastră ca să-i admirăm frumuseţea nefirească, stacojie, copleşiţi de o privelişte atât de ireală, când de undeva aproape, din norul de colb, s-a auzit un glas: „E un soare de război – un soare însângerat – semn de bătălie!” Cine vorbise? Erau oare doar gândurile noastre, sau un glas omenesc?

Am încercat să desluşim ceva în colbul acela; un ţăran bătrân stătea chiar lângă noi, arătând cu un deget tremurat spre soare. „Soare de război!” Şi am ştiut că moşneagul dăduse glas chiar gândurilor noastre.

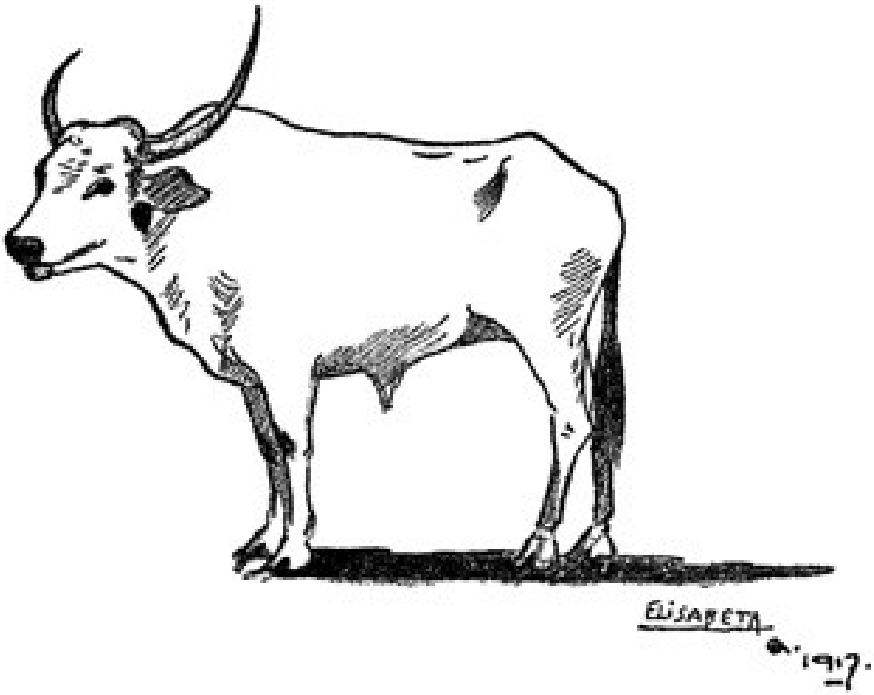

VI

Pentru o vreme va trebui să îmi strămut privirea de la câmpie către dealuri – înspre priveliştea măreaţă a munţilor cu fruntea încruntată, în umbra cărora răposatul vostru Rege şi-a clădit cuibul.

Sinaia! Numele însuşi e plin de sunetul frumosului, de sunetul trecutei fericiri şi al recentei tristeţi. Sinaia! Locul creat de Regele Carol, locul pe care l-a iubit, de care era mândru, locul unde a închis ochii.

Odinioară un sătuc în apropierea unei mânăstiri singuratice de munte, unde domnitorul se adăpostea de arşiţa verii, a devenit acum un orăşel înfloritor presărat cu vile, unde mulţi şi-au ridicat case încântătoare. Atras de splendoarea codrilor, de puritatea aerului de munte, de steiurile impresionante, suveranul ţării s-a hotărât să-şi ridice castelul aici.

Şi el a avut un vis, dar un vis pe care l-a împlinit puţin câte puţin de-a lungul multor ani.

Sinaia e minunată vara, cu grădinile ei pline de flori, mai mari şi mai intens colorate decât oriunde altundeva.

Dar şi mai minunată este când vine toamna, când pădurile sale de fag se înveşmântă în fantastice nuanţe aurii.

În timpul iernii adoarme tăcută şi solemnă, sub o imaculată mantie de nea, atât de orbitoare şi de netedă, încât ochiul abia poate să-i îndure strălucirea.

Străpungând toată această albeaţă a zăpezii, brazii se înalţă ca nişte uriaşi, purtând răbdători pe umeri o greutate care i-ar pune pe alţii la pământ – doar brazii tineri, când sunt prea încărcaţi, se apleacă uşor în faţă, înclinându-şi capetele.

Primăvara, pădurile sunt o minunată catedrală de frunziş nou şi proaspăt. Adeseori am hoinărit călare pe sub verdele auriu, vrăjit, al crengilor abia înmugurite. Păsărelele ciripeau, pământul era ca un covor de smarald, presărat cu floarea-Paştelui şi cu viorele de un albastru deschis, îngrămădindu-se cu miile sub copitele calului.

Aşa cum îmi plăcea să străbat în goana calului câmpiile ce se întindeau la nesfârşit în zare, tot astfel îmi era drag să mă caţăr pe povârnişul muntelui, forţându-mi calul să urce pe cărări unde puţini se aventuraseră. Am cutreierat în sus şi în jos drumuri care nu erau nimic altceva decât poteci forestiere şi am ajuns în locuri de o singurătate atât de copleşitoare, încât îmi tăiau respiraţia.

Nu ştiu dacă am iubit codrii cei măreţi mai mult primăvara, vara sau toamna; i-am considerat întotdeauna plini de o grandoare ce nu putea fi comparată cu nimic din ce cunoscusem până atunci. Nici un topor nu a atins cetina lor deasă, iar când un copac era doborât de furtună, rămânea să zacă acolo unde căzuse, transformându-se într-un minunat pământ roditor, iar florile, ferigile sau ciupercile se hrăneau lacome din puterea lui, căzută acum la pământ.

Îndrăgeam dimineţile de toamnă, când munţii înalţi alcătuiau un fundal violet pentru adevărate orgii de ocru, arămiu, ruginiu şi galbenul neasemuit al chihlimbarului, când văzduhul era atât de albastru, încât putea fi asemuit cu un drapel ce fâlfâia în ceruri la o sărbătoare a bucuriei naţionale, când pădurea era aurie deasupra capetelor şi tot aurie sub tălpi.

Fantastic era când galopam chiar în mijlocul acelei sărbători a culorilor – departe, departe de treburile omeneşti, departe în singurătate, unde eram doar eu cu Natura, doar eu cu Dumnezeu!

Şi mai magnifice, dar mai austere, erau incursiunile mele călare pe crestele munţilor, când, după ceasuri întregi de căţărat, ajungeam în sfârşit pe culme şi puteam să privesc în jos către lumi ce îmi păreau a le fi cucerit chiar prin strădania de a învinge înălţimile.

Mi s-a întâmplat să mă rătăcesc în nori şi să călăresc ceasuri întrebându-mă unde mă aflam, fără să văd înaintea ochilor nimic altceva decât fantastice lumi de negură. Sentimentul de singurătate absolută mă făcea fericită, ştiind că mă aflam atât de aproape de cer fără a-l putea vedea. Mă simţeam ca primul om pierdut în lumi ce nu luaseră încă o formă închegată. Ceţurile schimbătoare din jurul meu erau ca nişte aburi ce nu aparţineau nici cerului şi nici pământului. Apoi se schimbau dintr-odată, iar eu mă trezeam contemplând peisaje cunoscute – ce se întindeau atât de jos sub mine, încât păreau vise pe care abia ţi le aduci aminte când te trezeşti din somn.

Uneori eram atacată de câini de stână, ce lătrau cu furie rotindu-se în jurul calului, iar ciobanul tăcut despre care am vorbit adeseori se ivea deodată dintr-un nor, ca un personaj preistoric ce aparţinea sălbăticiei.

Îmi amintesc o ciudată plimbare călare când norii erau mai jos de mine, iar eu rătăceam încet între două lumi. Mă căţărasem sus de tot, aproape de cer, dar dedesubt, lumea oamenilor era ascunsă privirii mele de o perdea groasă de ceaţă. Eram singură, izolată de lume, iar tărâmuri total necunoscute se arătau în dreapta şi în stânga mea, la fel şi în faţă, în valuri nesfârşite, cât de departe puteam cuprinde cu privirea.

Deasupra, cerul era o imensă boltă albastră, dar acolo jos, unde oamenii îşi ridicaseră case, unde trudeau şi iubeau şi urau, totul era învăluit în ceaţă.

Forţându-mi calul, ce tremura, să înainteze până la marginea prăpastiei, am aruncat o privire în adânc. M-a

cotropit un sentiment de groază – lumea în care trăiam se transformase într-un uriaş cazan, din care urcau aburi fantastici, ca fumul...

Calul a început să sforăie şi să calce într-o parte, cuprins de spaimă; lumea aceea de jos era prea ciudată, prea înfricoşătoare şi prea misterioasă!

*

AŞA ERA SINAIA PE CARE O IUBEAM – SINAIA MEA! Sinaia munţilor, a codrilor şi a şuvoaielor năvalnice, a primăverilor învăluite în farmec şi a toamnelor magnifice, lumea campanulelor ce freamătă în adierea vântului, a ferigilor uriaşe, a stâncilor semeţe şi provocatoare, a prăpăstiilor tăcute, posomorâte şi pline de umbre; o lume a frumosului – lumea lui Dumnezeu.

Dar mai exista şi o altfel de Sinaia: oraşul frivol, oraşul dornic de plăceri, Sinaia hainelor frumoase, a pantofilor moderni şi a pălăriilor, Sinaia căreia îi plăcea să se adune în grupuri numeroase, preferând bârfa şi scandalul străzilor abia părăsite măreţelor locuri singuratice unde Dumnezeu era aproape. Uneori coboram în Sinaia aceea, zâmbind la măruntele ei bucurii, amestecându-mă vremelnic cu lumea venită în vacanţă la munte pentru o zi. Nutream bunăvoinţă faţă de oamenii aceia, înţelegându-le bucuria de a respira aerul proaspăt de munte; nu îi dispreţuiam, dar ei chiar nu ştiau nimic despre lumea misterioasă care îmi aparţinea. Doar hârtiile cu care pângăreau cărările mele dragi din pădure mă umpleau de un furios resentiment, căci adesea omul înţelege să-şi petreacă timpul liber întinând opera naturii.

Mai era şi o a treia Sinaia, oraşul bătrânului Rege Carol, Sinaia măreaţă şi demnă pe care o crease puţin câte puţin, mulţi ani de-a rândul; Sinaia care era mândria, bucuria şi odihna lui.

Având obiceiuri sobre, îngăduindu-şi doar puţine plăceri, îşi găsise aici locul în care se putea destinde după atâta muncă, iar acest loc îl îndrăgea cel mai mult pe lume. Aceasta era adevărata lui casă; îi devenise într-atât de dragă, încât ajunsese să se smulgă cu greutate de aici când trebuia să meargă undeva. Îi fusese greu să călătorească şi în tinereţe, nu făcea parte dintre aceia ce se deplasează cu uşurinţă dintr-un loc în altul.

O dată pe an migra de la Bucureşti la Sinaia, unde rămânea până în noiembrie, când se întorcea în oraş, cu excepţia cazurilor când vreo călătorie în străinătate îl obliga să-şi părăsească îndrăgitul castel pentru numai câteva săptămâni. În cei douăzeci şi doi de ani în care am trăit în preajma sa, am văzut multe prefaceri aduse castelului de la Sinaia. Regele inventa tot timpul câte o schimbare, bucurându-se aidoma unui părinte fericit de progresele făcute de copilul său. Uneori cutreiera ceasuri în şir prin apartamentele lui oficiale, unde strânsese an de an comori nepreţuite. Tablouri ale vechilor maeştri, mobilă de epocă, porţelanuri de preţ, covoare orientale şi arme rare. Îi luase o viaţă întreagă să colecţioneze toate comorile acestea, căci era un om ce trăia pentru alţii, cheltuind doar puţin pentru sine.

Bătrâna Regină îl încuraja să continue a construi, deoarece există o superstiţie ce spune că acela ce îşi încheie de ridicat casa moare în anul următor!

La fel de dragi precum castelul şi numeroasele sale comori îi erau grădinile pe care le plantase şi pădurea de dincolo de ele. Nu era nici o cărare pe care să n-o fi trasat-o el, nici o terasă pe care să n-o fi imaginat, nici o fântână pe care să n-o fi proiectat. Mai demult făceam plimbări lungi împreună, şi nu puţine au fost cărările pe care le-am marcat, căţărându-ne în sus şi în jos pe coasta muntelui. În ultimii ani, când sănătatea i se şubrezise, se mulţumea să

se plimbe pe terasă sau să păşească încet pe potecile din apropiere.

Potrivit ideilor mele mai libere despre viaţă, bătrânul Rege avea puţină înţelegere pentru adevăratul sens al vieţii de la ţară; faţă de spontaneitatea unor lucruri, faţă de capricii sau toane, el nu avea nici un fel de înţelegere, preferând lucruri ce se repetau în fiecare zi, exact în aceeaşi ordine. Exista o anume solemnitate şi măreţie în ceea ce priveşte obiceiurile de la Sinaia, care mă iritau uneori în tinereţe; în ciuda splendorii împrejurimilor, aveam adesea sentimentul că trebuie să îmi întind aripile şi să zbor spre o lume cu zări mai deschise, unde fanteziei i se îngăduia să se desfăşoare mai mult! Cum niciodată nu mi-au plăcut constrângerile, erau zile în care o viaţă mai simplă ar fi fost mult mai mult pe gustul meu. Tânjeam după mai multă libertate, după un ţel care să-mi canalizeze energiile, după mai puţină ceremonie şi mai puţine îndatoriri. Dar mai târziu, pe măsură ce îmi sporea capacitatea de înţelegere, am învăţat să apreciez valoarea a ceea ce la început mă plictisise. Am înţeles în întregime interesele bătrânului Rege înţelept; erau atâtea de învăţat din experienţa lui, iar dacă judecata lui era uneori străină de mai înflăcărata mea concepţie asupra lucrurilor, am învăţat enorm de mult din spusele lui şi încă mai mult din exemplul pe care ni l-a oferit.

Niciodată nu a existat un om mai auster, mai simplu, mai altruist ca el, dedicat în totalitate muncii lui. Un sfânt nu ar fi putut trăi o viaţă mai plină de abnegaţie. Nu eram întotdeauna de acord, dar, cu trecerea anilor, deveneam tot mai buni prieteni.

Când mă gândesc la bătrânul Rege Carol, mi-l închipui întotdeauna la Sinaia, printre lucrurile pe care le iubea.

Reginei i se îngăduise un rol neînsemnat în planurile referitoare la castel; concepţia ei despre viaţă fiind

manifest fantastică, era doar arareori consultată când era vorba de construit ceva din cărămidă şi piatră. Am avut chiar întotdeauna impresia că de fapt Carmen Sylva nu iubea Peleşul cu adevărat; măreţia sa somptuoasă părea să o apese – în sufletul ei de poetă sălăşluiau alte viziuni, mai blânde şi mai simple.

Ea visa la zilele când, tânără şi plină de aspiraţii, îşi adusese copila să trăiască în modesta mânăstire albă dintre dealuri. Castelul, cu frumuseţea lui mereu sporită, nu înlocuise niciodată pentru ea acele zile îndepărtate, când inima ei era plină de bucuria maternităţii!

Acum toate acestea aparţin trecutului... Castelul impunător al Regelui Carol a căzut în mâinile duşmanului, care, cred eu, îl respectă deoarece e din acelaşi neam... De la moartea lui, noi n-am mai locuit acolo niciodată, mărginindu-ne la confortul casei noastre, mai mică şi mai puţin impresionantă; e nevoie de câţiva ani pentru ca cineva să-şi continue viaţa în încăperi părăsite de alţii – e cu neputinţă ca într-o zi să înveţi a trăi împreună cu stafii!

Ei bine, acum duşmanii sunt aceia ce ne vor ajuta să clădim punţi cu timpul, între trecut, prezent şi viitor; restul se află în mâinile Celui de Sus.

Soarta i-a îngăduit Regelui Carol să moară în casa pe care a iubit-o. Obosit şi profund dezamăgit, într-o noapte s-a culcat liniştit în pat, a adormit şi nu s-a mai trezit, părăsind pentru totdeauna această lume plină de trudă şi de griji, în care avusese un singur ideal: gloria ţării şi binele poporului său.

Îmi amintesc de chipul lui din dimineaţa în care era întins în pat fără suflare. Palid, dar altfel absolut neschimbat, era aşa cum fusese întotdeauna, doar că atunci când am ajuns lângă el, pentru întâia dată nu am fost întâmpinată cu un prietenos zâmbet de bun venit. Se odihnea – munca lui se încheiase şi, la un ceas când el şi

poporul lui nu mai puteau împărtăşi acelaşi vis, marele Rege a închis ochii şi a tăcut, lăsând în seama altora rezolvarea celei din urmă chestiuni – cea care îi fusese luată din mâini...

Am privit îndelung bătrânul chip frumos culcat acolo, ca de marmură – nemişcarea îndepărtând şi mai mult de noi cuvintele înţelepte pe care le rostea de obicei. Expresia lui nu trăda nici urmă de reproş, doar o calmă finalitate, o retragere dintre griji şi probleme care nu mai aparţineau locurilor spre care se îndreptase.

Sinaia a plâns în ziua în care întemeietorul ei a fost dus pentru totdeauna de acasă. Cerul era înceţoşat, din copaci picura încă ploaia... L-au coborât încet, pe un afet de tun. Drapelul tricolor, pe care îl onorase, era desfăşurat pe sicriu şi tot acolo se afla coroana severă de oţel câştigată pe câmpul de luptă...

*

ACUM SINAIA PROBABIL SE DEŞTEAPTĂ ÎN SPLENDOAREA verdelui delicat al primăverii, dar când am văzut-o pentru ultima dată era îngropată în zăpadă ca cineva ce-şi ascunde frumuseţea sub un linţoliu.

Era cu puţin înainte de căderea Bucureştiului. Copilul meu murise şi, în disperarea durerii mele, mergeam din loc în loc, vizitam răniţii, căutam să găsesc o uşurare în propria mea nenorocire oferind puţină speranţă şi încurajare celor aflaţi în suferinţă.

Auzisem că erau mulţi răniţi grav la Sinaia şi alte locuri aflate de-a lungul drumului, aşa că, în ciuda vremii neprielnice, într-o dimineaţă de noiembrie am pornit cu maşina către munte, ajungând la destinaţie cu mare greutate, deoarece, după ce m-am târât printr-un noroi cumplit, am fost surprinsă la jumătatea drumului de un

viscol puternic; în plus, drumul era blocat de nenumărate transporturi militare.

Am ajuns într-un târziu acasă într-o sanie procurată pe drum; zăpada era într-atât de adâncă, încât cei doi bieţi bidivii abia au reuşit să urce dealul.

Bubuitul tunurilor se auzea la intervale regulate de dincolo de munţi, ca un ecou sinistru al gândurilor mele singuratice. Îndoite sub enorma povară a zăpezii, crengile copacilor îmi atingeau creştetul când treceam pe sub ele.

Neschimbat sub mantia de iarnă, castelul Regelui Carol părea că doarme liniştit. Indiferent la bătăliile ce se purtau în valea apropiată, era acolo de parcă aştepta senin întoarcerea celor a căror mândrie fusese...

Împietrită de durerea pe care o purtam cu mine pretutindeni, mă simţeam ca un strigoi ce-şi vizitează locurile obsedante ale copilăriei. Totul părea la fel de familiar, doar eu mă schimbasem atât de tare! Când, ajungând la intrare, nimeni nu mi-a deschis uşa, am avut impresia că eram într-un coşmar unde bubuitul tunului transmitea un mesaj cumplit, pe care nu-l puteam înţelege decât pe jumătate. Servitorii speriaţi, care abia m-au recunoscut, căci nu se aşteptau să mă vadă stând ca un drumeţ rătăcit, în faţa propriei mele uşi, m-au lăsat până la urmă înăuntru, descuind cu degetele tremurânde.

Casa era aceeaşi ca întotdeauna, nimic nu fusese schimbat, doar o linişte cumplită se aşternuse peste ceea ce fusese plin de veselie odinioară. Pentru ce venisem? Ce sperasem oare să găsesc? La ce bun să mă întorc într-un loc care în scurtă vreme urma să fie predat inamicului, la o casă prea plină de amintirea a ceea ce fusese odinioară?

Am străbătut ca o străină coridoarele, urmărită de ecoul propriilor paşi; m-am uitat în camere, am privit afară prin ferestre, am deschis fiecare uşă... tăcere pretutindeni, tăcere, dar nu delăsare. În încăperea care îmi era cea mai

dragă m-am oprit o clipă, apăsându-mi inima cu amândouă mâinile. Mi se părea că auzeam un glăscior de copil pe care îl iubisem odinioară şi picioruşe lipăind pe coridor, picioruşe ce se îndreptau spre mine! Şi dintr-odată era iarăşi vară, zăpada de afară se transformase în flori nenumărate, iar sub fereastra mea micuţul se juca cu o nevinovată voioşie. Purta pe cap o podoabă înaltă de pene, într-o mână avea o secure de război în miniatură; închipuindu-şi că e un fioros indian Piele-Roşie, se năpustea strigând agitat să atace coliba în care mă aflam sub copaci. Iarăşi şi iarăşi se năpustea spre mine, cu ochii strălucitori şi cu un zâmbet plin de mândrie copilărească pe buzele trandafirii: „Mircea vine la Mama... vine la Mama...”

Scena părea atât de vie, încât a fost nevoie să mă frec la ochi ca să-mi dau seama că totul aparţinea trecutului! Ceva ce niciodată, niciodată, nu se va mai întâmpla... orice se poate repeta... orice... doar morţii nu se mai întorc! Iar, de dincolo de munţi, tunurile mă ameninţau, mă ameninţau cu glasul lor...

Am fugit pe scări în jos, am ieşit afară, departe, departe! Mai bine în preajma răniţilor şi a muribunzilor decât într-o casă locuită de stafii! Departe, departe! Departe de picioruşele delicate, al căror lipăit îl auzeam, ce călcau peste rana deschisă din inima mea, departe de zâmbetul strălucitor de copil dezvăluind dinţişorii albi ca de zăpadă; departe, departe, spre cei aflaţi în suferinţă; locul meu nu mai era aici... toate acestea aparţineau trecutului, vremurilor de pace şi de bucurie... acum era război. E război!

Iar, de dincolo de munţi, bubuitul tunurilor continua să mă ameninţe, iar glasul lor era glasul Destinului...

VII

După ce am vorbit despre Sinaia şi Castelul Peleş, locuri pe care Regele Carol le-a iubit, unde a trăit, a construit şi a muncit, simt acum nevoia să mă îndrept spre locul frumos şi liniştit pe care l-a ales pentru odihna sa de veci; locul unde doarme, alături de cea care ce i-a fost tovarăşă pe drumul lung al vieţii.

Ca toţi cei care i-au urmat, Regele Carol iubea profund vechile monumente ale acestei ţări. Încă de la începuturile domniei sale, el a descoperit marile comori de artă şi s-a preocupat să le restaureze, să le ocrotească, salvându-le astfel de la distrugere.

Fiind un mare călăreţ în tinereţe, străbătea distanţe nesfârşite călare, ceea ce, în acele vremuri, când şosele nu prea existau, reprezenta adeseori singurul mijloc de a ajunge în locuri depărtate. Alteori folosea trăsuri trase de opt sau zece cai mărunţei dar viguroşi, dintr-o rasă locală, ca să străbată văi şi dealuri multe ceasuri în şir.

De nenumărate ori mi-a povestit întâmplări din aceste călătorii, când vizitase colţurile cele mai îndepărtate ale ţării. Ochii îi străluceau, descrierile erau pline de viaţă, un zâmbet îi lumina seriozitatea obişnuită a chipului, într-atât de dragă îi era amintirea acelor zile de călătorii şi descoperiri în ţara pe care învăţase să o iubească.

Mi-a povestit despre primiri pitoreşti în mânăstiri îndepărtate de la munte, unde maicile sau călugării îl primeau în dangătul bucuros al clopotelor; când era condus înăuntru în biserici, păşind pe scoarţe viu colorate, ţesute de mâinile lor; unde cântări nesfârşite erau psalmodiate în onoarea lui, în timp ce ţăranii din satele învecinate se strângeau de pretutindeni ca să-i ofere flori şi să-i sărute mâna când trecea.

Îmi descria cum pâlcuri de ţărani călărind nişte căluţi robuşti îi ieşeau în întâmpinare, fluturând steaguri. Galopând pe lângă trăsură şi scoţând strigăte voioase, îl umpleau de praf, iar vizitiul îşi biciuia de zor bidiviii, încercând să-i depăşească pe urmăritori. Îşi amintea cum traversase râuri ce n-aveau punţi, trecând prin vad, şi cum se hurducase pe nişte drumeaguri ce erau mai degrabă şleauri; îi erau dragi aceste amintiri şi vorbea despre ele ca despre bucurii ce aparţineau trecutului fără întoarcere.

Când, mai târziu, am vizitat şi eu multe din aceste locuri, aflate departe de orice drum, îmi veneau în minte cuvintele lui şi îmi imaginam acele scene pe care le îndrăgise în vremurile tinereţii.

Cu cât înaintez în viaţă, cu atât preţuiesc mai mult emoţiile şi senzaţiile care merg drept la suflet, şi înţeleg totodată mai profund ceea ce alţii trebuie să fi simţit. Cum iubesc atât de mult această ţară, îmi dau seama cu recunoştinţă cum el, înaintaşul nostru, ne-a arătat tuturor calea.

Fără îndoială, fiecare epocă are gusturile ei; poţi să admiri şi să apreciezi munca cuiva fără să fii întru totul de acord cu metodele folosite pentru a o împlini. În zilele noastre, de pildă, preferăm să păstrăm vechile monumente decât să le reconstruim piatră cu piatră, cum s-a făcut cu bisericuţa cea fără de pereche de la Curtea de Argeş, reconstruită în incomparabila ei perfecţiune de André Lecomte[3].

Cum iubesc cu pasiune tot ceea ce este vechi, sunt de părere că reconstruirea unei clădiri roase de vreme, oricât de desăvârşit ar fi făcută, cu răbdare şi ştiinţă, nu poate înlocui farmecul lucrurilor lustruite de veacuri.

---

[3] André Lecomte du Noüy (1844–1914), arhitect francez, controversat restaurator al bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, membru corespondent al Academiei Române (*n. tr.*).

Patina timpului are ceva ce nici o îmbunătăţire modernă nu poate egala; armonizarea liniilor şi a culorilor, rotunjirea unghiurilor, îmblânzirea tonurilor prea crude, pe care doar timpul le poate produce.

O clădire care a stat în picioare decenii fără număr devine una cu locul pe care a fost aşezată; ea pare să fie una cu mişcările naturii însăşi, să se fi ridicat din pământ fără nici un ajutor din partea omului, să fi prins rădăcini aidoma arborilor şi plantelor ce o înconjoară, adaptându-şi silueta şi fiecare nuanţă la climă şi la spaţiu.

Am încercat de multe ori să îmi explic de ce o clădire veche, chiar în ruină, mulţumeşte ochiul pe deplin, şi am ajuns la concluzia că este vorba tocmai de armonizarea clădirii cu natura şi de acea inimitabilă îndulcire a liniilor şi unghiurilor. Există prea multe unghiuri la clădirile noi. Iată de ce o biserică restaurată, chiar impecabil, nu mă mulţumeşte niciodată pe deplin, şi rămân cu o nostalgie adâncă după vechile ziduri, aşa cum erau ele înainte de a fi refăcute şi îmbunătăţite.

Tendinţa noastră actuală este să modificăm o clădire veche pe cât de puţin posibil, să păstrăm cu sfinţenie fiecare piatră sau cărămidă veche. Încercăm să împiedicăm zidurile vechi să se prăbuşească, să protejăm frescele originale de mucegai şi de igrasie, dar preferăm să păstrăm patina vremii, să nu ştergem lucrarea prafului aşternut de veacuri, care, cu o artă inimitabilă, atenuează ceea ce a fost odinioară strident sau mult mai puţin armonios.

Dar André Lecomte aparţinea unei alte şcoli. El a studiat cu o răbdare nesfârşită documentele vremii, a chibzuit apoi adânc, fiind un profund cunoscător al istoriei arhitecturii, al formei şi gustului; apoi, foarte convins de ce avea de făcut, s-a apucat să dărâme tot ce era vechi şi să

ridice din nou totul fără cusur, dar fără să păstreze nimic din construcţia originală!

Nici cei mai aprigi adversari ai lui Lecomte n-au putut spune că nu şi-ar fi stăpânit domeniul. Nu a existat nici o linie, nici un ornament, nici un detaliu care să nu fi fost studiat temeinic şi gândit cu egală seriozitate; au fost folosite materiale autentice dintre cele mai preţioase, fiecare părticică din interior şi din exterior a fost finisată cu multă iscusinţă, dar peste tot vechiul a fost înlocuit cu noul!

Nu am văzut cum arăta înainte de a fi restaurată biserica de la Curtea de Argeş. Se pare că în jurul ei era o veche mânăstire, din care nu a rămas nici urmă. Acum biserica se înalţă într-o perfecţiune solitară, un giuvaier oriental în alb, albastru şi auriu pe un fundal de dealuri întunecate. Ea este neîndoielnic o construcţie de o mare şi ciudată frumuseţe, dar ştiu mulţi care îi regretă forma din trecut.

Regele Carol şi Regina Elisabeta iubeau acest monument sacru mai mult decât oricare altul din toată ţara; ei vorbeau despre el întotdeauna ca despre locul unde doreau să-şi doarmă somnul de veci.

Acum ei se odihnesc acolo unul lângă altul, aceşti doi tovarăşi, aceşti doi oameni atât de muncitori, aceşti precursori care au cunoscut multe din furtunile şi vicisitudinile vieţii. Despre ei putem spune pe bună dreptate cuvintele Scripturii: „Zilele vieţii noastre sunt de trei ori două zeci şi zece; iar dacă unii oameni sunt atât de tari încât să atingă de patru ori douăzeci de ani, atunci puterea lor este doar caznă şi necaz şi curând trece şi ne-am dus.”

Bătrânul Rege Carol a fost înmormântat primul în sanctuarul pe care l-a iubit atâta. În biserică nu a fost săpată nici o criptă, ci sicriul a fost pur şi simplu aşezat

sub plăcile de marmură ale pardoselii, aproape de aceia care fuseseră ctitorii bisericii în secolul al XVI-lea: Neagoe Basarab şi soţia lui, Miliţa.

Pentru mormântul Regelui Carol a fost comandată o piatră, în stilul acelor antice lespezi care marchează locul prinţilor care au murit demult. Modelul era gata, dar din cauza marelui război care făcea ravagii în toate ţările, marmura din care trebuia să fie fasonată nu a putut fi obţinută, astfel încât doar florile arată locul unde se odihneşte marele Rege.

Din păcate, acum doar jerbele duşmanului îi acoperă mormântul, deoarece Curtea de Argeş, ca multe alte comori, a căzut în mâinile sale.

M-am întrebat de multe ori ce vor fi simţit cei doi ce se odihneau în mormintele lor, când tropăitul oştilor le tulbura tăcerea, al oştilor acelora ce odinioară le fuseseră fraţi, iar acum au venit să le nimicească munca!

Să sperăm că somnul lor era adânc, iar liniştea lor veşnică, astfel încât vacarmul bătăliilor purtate în apropierea iubitei lor biserici nu le putea tulbura odihna.

Dumnezeu în mila Sa le-a îngăduit să închidă ochii înainte de a vedea aceste zile întunecate, i-a cruţat de conflictul pe care vârsta lor nu le-ar mai fi îngăduit să îl îndure.

Au închis ochii la timp, lăsându-i pe cei mai tineri şi mai puternici să înfrunte furtuna ce le-ar fi zdrobit inimile.

De multe ori mulţumesc Providenţei că i-a îngăduit lui Carmen Sylva să se alăture soţului ei înainte de ceasul fatidic. Ea credea atât de profund în forţa de nezdruncinat a poporului din care se trăgea, în dreptul său divin de a stăpâni lumea, încât lovitura ar fi fost cu mult prea crudă!

I s-a mai îngăduit să trăiască încă un an frumos, să îi ajute cu generozitate pe sărmani, aşa cum făcuse întotdeauna cu bucurie. Înconjurată de cei care i-au

venerat nobilii ani ai senectuţii şi căldura inimii sale generoase, aceasta a fost încununarea unei vieţi îndelungate, de muncă şi abnegaţie. O mare personalitate demnă şi generoasă, ea a rămas în amintirea celor care au vizitat-o în locul unde a ales să se retragă, lângă mormântul soţului ei.

A fost o femeie care a iubit şi a urât cu pasiune, plină de entuziasm ca o novice într-ale vieţii, capabilă de multă muncă; a fost şi un gânditor profund, având în acelaşi timp uneori naivitatea unui copil. Fire impresionabilă, de un idealism înflăcărat, i se întâmpla adesea să nu vadă nici lucruri şi nici oameni la adevărata lor valoare şi prin urmare să cadă pradă acelora ce ştiau cum să-i exploateze prea marea generozitate.

Trăia pentru alţii. Mâna ei era mereu gata să dăruiască, urechea pregătită să asculte, iar ochiul gata să lăcrimeze la necazul altora.

Avea ceva din vijeliile naturii, entuziasmele ei erau la fel de furtunoase ca disperările; trecând de la o emoţie la alta, îi trăgea după ea pe cei din jur, aprinzându-le imaginaţia, tulburându-le judecata.

Eram tentată să o compar cu un fluviu măreţ, ale cărui ape trebuiau zăgăzuite, o imensă forţă prea puţin stăpânită, risipind prin urmare mult din ceea ce ar fi putut fi întrebuinţat mai cu folos. Spiritul ei era prea fantastic, prea înalt pentru lumea aceasta prozaică. De multe ori îşi irosea eforturile pentru oameni care nu le meritau, risipindu-şi cuvintele pentru alţii care nici nu le apreciau şi nici măcar nu puteau să le înţeleagă.

Parcă o văd, drapată în negru, aşa cum era în ultimul an al vieţii, o figură impunătoare, plină de demnitate, care avea ceva demodat şi aproape legendar; nu părea defel să aparţină lumii de azi, a maşinilor şi a materialismului. Deşi era mai liniştită de la moartea bătrânului Rege, încă mai

păşea dintr-un colţ în altul al camerei ei, cu mersul unui animal ţinut în cuşcă, aşa cum obişnuise toată viaţa. Simţeai că, deşi era în vârstă, tristă, obosită şi aproape oarbă, era încă un izvor de viaţă în ea care aparţinea lucrurilor eterne, un izvor de tinereţe pe care nici supărările, nici anii nu reuşiseră să-l secătuiască.

Legată pe viaţă de un tovarăş auster şi sever totodată, fusese nevoită neîncetat să-şi controleze impetuozitatea, să-şi schimbe ideile şi gusturile potrivit idealurilor aceluia lângă care trăia. Atât Regele, cât şi Regina erau foarte muncitori, dar el avea răbdare, metodă şi premeditare, în timp ce Carmen Sylva era toată impetuozitate şi entuziasm, gata să se arunce într-un nou angajament fără nici cel mai mic răgaz de gândire.

Atunci când, după o viaţă întreagă de abnegaţie, şi-a pierdut călăuza şi stăpânul, ajunsese la capăt de drum, iar forţa şi sănătatea ei erau distruse; obişnuită fiind cu lanţurile, nu se mai bucura de libertatea ce îi fusese atâta vreme refuzată.

Cu o modestie impresionantă, s-a îndreptat atunci către cei tineri, care îi luaseră locul în bătăliile vieţii. Am fost recunoscători că i-a fost dăruit acel an să fie printre noi, ca să-i putem arăta dragostea şi grija noastră, înconjurând-o în ultimele zile cu tot ceea ce îi aducea bucurie sau îi făcea plăcere.

Iubea biserica unde dorea să fie înmormântată lângă Regele Carol. În fiecare dimineaţă se ducea la mormântul lui, în timp ce preoţii oficiau liturghia. Ca o siluetă sculptată în marmură neagră, şedea într-o stranăîncăpătoare lângă mormântul împodobit cu flori, cu ochii ei aproape lipsiţi de vedere larg deschişi, fără să mai vadă nimic în jurul ei, ci urmărind scene din lunga ei viaţă pe pământ; liniştită acum, cu mâinile împreunate, îşi aştepta

sfârşitul... Fiind profund credincioasă, privea moartea ca pe o zi a eliberării.

Palatul episcopal, unde dorise să locuiască, îi devenise foarte drag. Plantase trandafiri şi începuse să se gândească la binefacerile pe care le va înfăptui pentru locuitorii de acolo. Cum nu i se îngăduise niciodată să aibă propriile planuri, era ca un copil care găseşte deodată o uşă deschisă şi păşeşte afară în soarele care îl orbeşte.

Îi urmăream ideile cu duioşie. Strânşi în jurul ei de sufletul ei generos, îi ascultam visurile, căci, aşa bătrână şi obosită cum era, încă se mai gândea la minunăţiile pe care le va face. Ţinându-ne sub vraja glasului ei, rămas atât de tânăr, ne făcea să-i urmărim viziunile poetice în timp ce construia castele în văzduh, unul deasupra celuilalt, mai sus şi mai frumos; nimic nu era cu neputinţă, nimic prea vast! Spiritul ei era cu adevărat uimitor, purtând-o dincolo de orice supărare, într-o lume unde nu existau nici piedici, nici limite şi nici frontiere. O existenţă îndelungată plină de dezamăgiri şi deziluzii nu o învăţase să se îndoiască de propriile ei puteri şi nici de inimile semenilor ei.

Parcă o văd aşezată lângă foc, şi în faţa ei pe bătrânul stareţ al locului, amândoi instalaţi în scaune cu spătare înalte, două figuri impunătoare, în negru. În jurul ei erau risipite cărţi şi toţi cei care veneau să o vadă trebuiau să facă câte ceva – nu îngăduia deloc inactivitatea. Sau o mai văd în nopţile cu lună, aşezată în cerdac, privind la biserica ce părea ca o umbră, argintată de razele mistice ale lunii. Unindu-şi mâinile ca pentru rugăciune, dădea glas extazului, rostind de multe ori aceleaşi cuvinte, îndemnându-ne să ne alăturăm stării ei fermecate. Inima ei veşnic tânără parcă înflorea, anii nu mai contau, cuvintele îi zburau uşor de pe buze într-un şuvoi nesfârşit de rapsodii poetice, iar apoi, ca de obicei, începea să-şi

ridice castelele în văzduh, iar prăbuşirea lor nu o descuraja să înceapă din nou acelaşi lucru.

Ca şi cum ar fi fost atrase de glasu-i de poetă, razele lunii parcă se alungeau până când ajungeau în locul unde stătea aşezată ţinându-şi auditoriul sub vraja imaginaţiei; luna îi netezea vălurile, îi săruta mâna, odihnindu-se ca o binecuvântare în părul ei alb ca neaua, făcând să strălucească iarăşi de fiorul tinereţii privirile ei înceţoşate.

Parcă o văd stând în prag aşteptând să sosim. Ospitalitatea ei nu cunoştea limite, iar când te primea te făcea să crezi că nici un alt oaspete nu era mai dorit ca tine.

Deschizându-şi braţele cu un gest larg şi pasionat, te cuprindea în îmbrăţişarea ei; astfel ţi-o puteai imagina pe Mama Gea strângându-şi copiii la piept. Era ceva în înfăţişarea ei care o făcea să pară veşnic însetată; înlăuntrul ei ardea o flacără pe care nici unul dintre talazurile vieţii nu putuse s-o stingă.

Aşa o văd pe marea femeie care a fost prima voastră Regină. V-a iubit mult, chiar dacă au fost ceasuri când părea despărţită de voi prin alte gânduri şi alte vise. Inima ei era mare şi furtunoasă, acum se odihneşte în pace.

Lung i-a fost drumul; tragedia pare să-i fi urmărit paşii. „Caracterul înseamnă Destinul”; ei nu-i plăceau lucrurile paşnice şi liniştite. Se vedea pe sine ca cineva care suferă; prin urmare, atrăgând suferinţa către ea, de multe ori transforma în durere ceea ce ar fi putut să fie bucurie.

Acum doarme sub povara florilor pe care mâini inamice i le-au aşezat pe mormânt. Sunt culcaţi unul lângă celălalt, bătrânul Rege şi bătrâna Regină, tăcuţi, iar jerbele duşmanilor stau pe mormintele lor.

Ne vom întoarce oare într-o bună zi să le încheiem lucrarea, să îngenunchem din nou la mormintele lor?

Cine ştie...

VIII

Atâtea amintiri mă copleşesc, atâtea privelişti, încât mi-e greu să ştiu la care să mă opresc.

Ţară iubită! Te văd în toată frumuseţea ta şi fiecare imagine îmi e la fel de dragă; oriunde mi se îndreaptă ochii văd locuri pe care le-am iubit, locuri pe care aş dori să le aduc în amintirea celor care, la fel ca mine, sunt izgoniţi din preajma lor pentru o vreme.

Îţi văd câmpiile, codrii, munţii, dealurile şi văile. Îţi văd drumeagurile nesfârşite, cu şiruri domoale de căruţe ce înaintează răbdător, până se pierd în zare. Îţi văd luncile fermecate ale râurilor sau ale pâraielor, văd iarba verde de sub sălcii, unde vin vitele să se adape. Văd ţiganii cu straniile lor chipuri, aşezându-şi sălaşul în amurg, şi fumul vetrelor cum suie în rotocoale albăstrii spre cerul aprins de soarele ce apune.

Văd aburul uşor al colbului plutind în liniştea serilor de vară pe ogoare, ca o ceaţă întinsă ce se ridică din vreo lagună îndepărtată. Văd vechile cruci de piatră de pe marginea drumului, străjuind neclintite câte un loc, semănând uneori cu bătrânii pustnici ce nu mai au de-a face cu vreun muritor.

Văd ţăranii cum se întorc de pe ogoare la asfinţit, cu cămăşile albe pătate de sudoare, şi copilaşii cu hăinuţe colorate alergând cu paşi mărunţi pe lângă ei, în timp ce soarele aprinde cerul cu flăcări minunate înainte să se cufunde în zare. Aud lătratul neîntrerupt al câinilor ce îşi răspund cu îndărătnicie până târziu în noapte. Prin uşile deschise ale caselor văd focul din cămine lucind roşiatic, ca în poveşti. Îi văd şi pe ţărani şezând roată în jurul flăcărilor, ca nişte umbre odihnindu-se după o zi de muncă.

În nări parcă îmi suie mireasma puternică a codrului, ca atunci când goneam la galop în umbra lui; mai văd pe jos măzărichea viorie smălţuind luminişurile toropite. Mai aud fâlfâitul aripilor de păsări printre crengi, stârnite de prezenţa mea neaşteptată; simt liniştea învăluitoare a serii când cei care trudesc se întorc osteniţi acasă.

Cel mai mult îmi place să mă gândesc la ogoare în timpul verii, când belşugul e copleşitor, când marea de grâne coapte, aurii, se întinde nesfârşit sub soare, ca răspuns şi răsplată a muncii încheiate. Dar codrii îmi sunt cei mai dragi primăvara, când frunzele copacilor sunt străvezii, precum vitraliile, când viorelele şi floarea-Paştelui acoperă pământul cu mii de steluţe, ori toamna, când culorile lor sunt mai minunate ca visul de poet.

Imaginile se desfăşoară în faţa ochilor pe măsură ce scriu. Tânjesc să mă opresc la fiecare dintre ele, şir nesfârşit de tablouri pe care aş dori să le pot zugrăvi, dar trebuie să aleg doar câteva, fără să mai alerg fără ţintă de-a lungul unui râu, lângă o vale sau la ţărmul mării.

Marea! Am vorbit de câmpii, de dealuri şi de munţi; mă voi odihni acum puţin la ţărmul mării!

Cum m-am născut pe o insulă, marea exercită asupra mea o atracţie pe care nimic nu o poate egala. Îi iubesc fiecare înfăţişare şi fiecare capriciu al ei mi-e cunoscut. Am străbătut marea la bordul ambarcaţiunilor cu pânze, am călătorit şi cu vaporul, am înotat în valurile ei. Iubesc vuietul ei etern şi zgomotul făcut de valuri când se sparg la ţărm.

Micul şi viteazul port Constanţa a fost cândva bucuria şi mândria noastră; din mulţimea de supărări, una dintre cele mai amare a fost pierderea sa. Era singurul nostru contact cu nesfârşitul apelor, pe care toate ţările tânjesc să-l aibă. O ţară fără ieşire la mare e o ţară care trăieşte doar pe jumătate! Constanţa nu era prea mare şi nici foarte întinsă

în comparaţie cu alte oraşe portuare, dar pentru noi era importantă; îi urmăream prin urmare dezvoltarea cu mândrie şi interes. Îi cunoşteam navele, ofiţerii, marinarii; ştiam sunetul fiecărui semnal, semnificaţia fiecărui pavilion; îi cercetaserăm fiecare colţişor ascuns, ieşiserăm de aici în larg pe vreme liniştită sau pe furtună.

Era bucuria noastră să privim navele care intrau în port şi pe cele ce ieşeau în larg; voiam întotdeauna să vedem ce pavilion arborează.

Bătrâna Regină Elisabeta împărtăşea dragostea ce-o purtam Constanţei. I se construise un mic pavilion sub nivelul falezei, chiar pe estacadă, unde în anii ei târzii petrecea multe zile de tihnă binemeritată.

Mă întreb dacă mai există căsuţa cea drăguţă, în care am locuit şi eu. Valurile se spărgeau la temelia ei, pescăruşii se roteau ca nişte nori alburii deasupra acoperişului, soarele se reflecta orbitor în ferestre, iar în zile de furtună vântul se răsucea vuind în jurul ei.

Înveşmântată în alb, bătrâna Regină putea fi adeseori văzută pe terasă, odihnindu-se într-un scaun confortabil, scrutând, cu privirile ei obosite, zarea nesfârşită, aidoma nostalgiei ce îi umplea sufletul neostoit. Vaierul mării îi însoţea gândurile, iar ambarcaţiunile cu pânze ce pluteau în larg păreau iluzii ce o părăseau una câte una.

În timpul nopţii se ridica adeseori din pat ca să salute navele ce părăseau portul sau să le întâmpine pe cele ce se pregăteau să intre. Marinarii îi ştiau bine silueta albă ca neaua, iar Constanţa era mândră de dragostea pe care i-o purta.

Plăcându-mi o viaţă mai activă, nu stăteam să privesc marea dintr-un singur loc. Pe nesfârşitele întinderi de plajă de la Mamaia, porneam în galop luându-mă la întrecere cu vântul, adeseori forţându-mi calul nărăvaş să intre în apă, până când talazurile se izbeau de mine ca de o stâncă

singuratică. Furia lor era pentru mine o desfătare, dar uneori spuma veşnic învolburată, în mijlocul căreia stăteam, mă ameţea. Înspăimântat, calul începea să necheze şi încerca să scape, în timp ce stoluri întregi de pescăruşi albi se roteau ţipând în jurul capetelor noastre.

În zilele liniştite, apa era de un albastru profund, ca de genţiană, o vastă suprafaţă azurie în care se reflectau razele soarelui, spărgându-se în grămăjoare strălucitoare de diamante.

Plaja de la Mamaia e atât de lungă, încât nu i-am atins niciodată limitele; ea se întinde ca un drum argintiu, fără sfârşit. Am văzut multe căruţe îndreptându-se spre mine pe plaja aceea, conduse de oameni aparţinând numeroaselor seminţii ce trăiesc în Dobrogea. Turci cu turbane colorate şi chipurile pasive, răbdătoare, ruşi cu bărbi roşcate şi ochi albaştri, care înviorează peisajul cu cămăşile lor stacojii, români cu ochii negri ce-şi aduc mărfurile să le vândă la oraş. Căruţele înaintau cu greu prin nisip, cu câte o roată în apă, iar culorile ţipătoare ale straielor localnicilor se reflectau în şiruri lungi în apa mării.

Dobrogea e o regiune cu întinderi vaste. Drumurile ei sunt atât de nesfârşite, încât caii joacă aici în mod firesc un rol important; prin urmare, în această parte a ţării poţi întâlni nişte cai splendizi. Puternici, robuşti şi ageri, ei sunt atât de bine ţesălaţi, încât soarele se oglindeşte pe trupurile lor. Cu ochiul meu de cunoscător, puteam să le admir silueta zveltă, pulpele puternice, picioarele subţiri şi curate. Priviri cunoscătoare, de apreciere, pentru calul meu pursânge pe care galopam, veneau şi din partea celorlalţi călăreţi, care-şi întorceau întotdeauna capetele, urmărindu-l plini de admiraţie. Am schimbat astfel multe zâmbete de firească simpatie cu aceşti trecători necunoscuţi.

De multe ori am întâlnit şiruri lungi de căruţe ce duceau cârduri de turcoaice în veşmintele lor închise la culoare, descoperindu-şi pentru o clipă feţele ca să se uite după femeia necunoscută ce călărea un cal nemaivăzut. Ca un stol de păsări ciudate, albastre, negre şi cenuşii, erau îngrămădite una într-alta în căruţele lor. Soarele privea în jos către acest tablou, gravându-mi în memorie ciudăţenia lor multicoloră, în timp ce marea scotea geamătul ei neîncetat, luând cu asalt ţărmul, în strădania-i fără de sfârşit de a scăpa dintre hotare.

Pârjolite de arşiţă, bătute de vânturi, golaşe şi fără de sfârşit, câmpiile Dobrogei sunt pline de un farmec melancolic pentru aceia care le cunosc cu adevărat. Ne plăcea tuturor ciudăţenia lor şi hoinăream prin multe cotloane neştiute, descoperind cătune ciudate, cu case din chirpici şi minaretele subţiri ale moscheilor aţintite spre cer, precum săgeţile. Din cauza varietăţii lor, locuitorii Dobrogei trezesc întotdeauna interesul. Nu ştii niciodată ce chipuri noi vei întâlni şi nici peste ce aşezări ciudate poţi să dai.

Am ajuns astfel în sate îndepărtate, unde nişte secte ruseşti necunoscute ridicaseră mânăstiri singuratice, în care bărbaţii vârstnici ai comunităţii slujeau ca preoţi. Mi-au oferit pâine şi sare; pâinile lor erau cafenii, acre la gust şi împodobite cu nişte desene neobişnuite. M-au dus la icoanele lor pictate în culori vii, ca să sărut chipurile sfinţilor celor mai veneraţi. Am rămas, din cătunele acestea uitate de lume, cu o impresie ciudată – o impresie de praf şi de salcâmi în floare, de dangăt de clopote şi mulţimi pestriţe, cu chipuri extrem de diverse. Un amestec de colibe de chirpici şi bisericuţe pitite la umbră, de căsuţe sărăcăcioase văruite în alb, de câini gălăgioşi şi cai de sub copitele cărora se ridicau nori de praf!

Aceste sate sunt străbătute în general de drumuri late, cenuşii, uscate şi pline de crăpături şi gropi; casele se întind de ambele părţi, printre pâlcuri de salcâmi, singurul copac ce prinde rădăcini în ţinuturi atât de aride. Când înfloresc salcâmii, aerul este o minunăţie îmbălsămată; învinşi de greutatea florilor, copacii se apleacă sub şuvoaiele lor albe.

Nutresc o mare simpatie pentru turcii tăcuţi pe care-i întâlneşti în multe părţi ale Dobrogei. Ei te primesc ducându-şi mâna întâi la inimă şi apoi la frunte; te privesc apoi cu o bunăvoinţă calmă, lipsită de orice curiozitate sau mirare. Îi găseşti aşezaţi în prag şi nu par să aibă ceva de făcut niciodată. Prietenoşi, simpatici şi pitoreşti, aş regreta cu siguranţă să-i văd dispărând.

La o distanţă respectabilă, femeile lor stau în şir, pe vine, ca nişte ciori de-a lungul unui zid, privind de la distanţă scene la care nu îndrăznesc să ia parte, dar dacă te apropii de ele, te întâmpină cu o bucurie gălăgioasă, înconjurându-te cu exclamaţii pe cât de guturale, pe atât de neînţeles pentru o ureche europeană. Copiii însă te întâmpină pretutindeni, te urmăresc oriunde te îndrepţi. Fetele mai ales sunt fermecător de graţioase în şalvarii lor largi de bumbac, cu multele lor codiţe strâns împletite, cu părul, sprâncenele şi unghiile vopsite cu roşu.

În aceste ţinuturi satele sunt rare şi departe unele de celelalte; drumurile sunt probabil cele mai lungi dintre toate drumurile României; de la o înălţime foarte mică le poţi vedea unduindu-se la nesfârşit ca un şarpe uriaş, fără cap şi coadă. Uneori sunt mărginite de pământuri arate, dar adeseori înaintează printre pustiuri aride, pline de ciulini, uscate şi bolovănoase. Cu toate acestea, în anumite perioade ale anului, flora Dobrogei este variată şi este o bucurie pentru ochi.

*

ÎN PEREGRINĂRILE MELE PE ACESTE DRUMURI NESFÂRŞITE, mi s-a întâmplat de câteva ori să pătrund în acele teritorii care deveniseră ale noastre de puţin timp; două locuri îmi rămân în minte ca fiind nemaipomenit de atrăgătoare şi pline de farmec.

Unul este orăşelul Balcic, iar celălalt îngusta peninsulă Caliacra, o limbă singuratică de pământ ce înaintează în mare.

Balcicul este un oraş mititel şi pitoresc, care aproape că se rostogoleşte în mare. Aşezate în mici pâlcuri dezordonate, căsuţele sale turceşti o iau în jos pe râpă, ca şi cum ar luneca treptat, ademenite de apa de sub ele.

O stradă abruptă duce la un port miniatural, iar pe ambele părţi faleze din piatră cenuşie, cu forme ciudat de rotunde, alcătuiesc un golf deasupra căruia se întinde mica aşezare, într-o paşnică izolare.

Am fost acolo doar o dată, dar am păstrat o amintire vie a aspectului său pitoresc, a localnicilor de seminţii diferite, ce se îmbulzeau în jurul meu, a fermecătoarelor sale căsuţe cocoţate, care păreau să se agaţe cu dificultate de povârnişurile înguste şi abrupte.

Am ajuns la Caliacra pe înserat, când soarele se cufunda într-o parte a orizontului în mare, iar de partea cealaltă răsărea luna, o seceră subţire, reflectându-şi paloarea eternă peste valuri.

Acolo uscatul coboară în pereţi abrupţi, ca nişte faleze, acestea fiind însă de lut, nu de piatră. Culoarea lor e roşiatică, iar în lumina slabă a apusului păreau că lucesc cu un soi de foc lăuntric, ce le dăruia o frumuseţe de neuitat.

Solul este pietros; printre bolovani cresc flori necunoscute, acoperind spaţiile goale dintre ei cu viaţă şi culoare. O cărăruie traversează această lume de piatră ducând către un far înfipt cu o demnitate singuratică,

privind la vasta întindere a mării. Ceva mai jos, într-o mică scobitură a unei stânci, greu de ajuns, a fost înmormântat un sfânt. O candelă singuratică arde tot timpul lângă mormântul sfântului, prin grija aceloraşi mâini care aprind la căderea întunericului lumina farului pentru cei aflaţi noaptea pe mare.

Locul, ceasul, singurătatea, toate laolaltă m-au impresionat puternic. Am visat că voi ridica o culă, sus pe creasta cea mai îndepărtată a ţărmului, acolo unde e doar o limbă îngustă, spălată pe ambele laturi de mare.

Am avut viziunea siluetei ei albe ca neaua ridicându-se pe fondul veşnic schimbător al cerului şi al mării, imaginea apusurilor şi răsăriturilor de soare care vor fi cu totul ale mele în acel loc, precum şi cea a nopţilor când valurile vor părea o taină argintie sub strălucirea rece a lunii. M-am imaginat privind în jos de pe o galerie cu coloane la miile de pescăruşi rotindu-se în jurul zidurilor, un abur de aripi albe în cerul de safir, sau noaptea, ca nişte năluci, venind şi îndepărtându-se într-un zbor fără de sfârşit, umplând bezna cu ţipetele lor stranii şi pline de tristeţe, amestecate cu vuietul vântului!

Pentru o clipă, stând sprijinită de o stâncă şi cu faţa îndreptată spre neliniştea fără sfârşit a mării, am trăit această iluzie, ştiind foarte bine că nu era decât un vis, din acelea avute într-o seară când frumuseţea ţi s-a strecurat în suflet...

*

UN ALT LOC ÎNCĂRCAT DE POEZIE ÎN CONSTANŢA este insula lui Ovidiu. Legenda spune că poetul exilat, care cunoscuse toate onorurile la curtea împăratului Augustus, a venit să-şi cânte suferinţa pe această insulă uitată de Dumnezeu, unde creşteau doar sălcii şi care nu era nimic altceva

decât un petic de pământ pierdut în mijlocul unui vast lac, despărţit de mare printr-o îngustă fâşie de pământ.

E greu de imaginat un loc mai trist şi mai singuratic ca acesta; sălciile înalte, care au prins rădăcini aici, sunt singura sa podoabă, iar unica frumuseţe e priveliştea nestingherită asupra mării.

Am adus-o pe Carmen Sylva în acest loc unde visase alt poet, în vremuri de demult, la gloria apusă şi la ambiţii prefăcute în scrum. Cu siguranţă, nicăieri altundeva n-ar fi putut să cugete cu mai multă amărăciune asupra vremelniciei favorurilor de la curte şi a vanităţii speranţelor omeneşti; cu adevărat, în acest loc exilul era absolut şi complet.

Regina cu părul alb ca neaua cutreiera cărările pe care păşise la rându-i marele poet, încercând să-şi închipuie cum vor fi fost gândurile cuiva care, de la înălţimea faimei sale, se trezise brutal fără nimic – onoruri, privilegii şi iubire. Imaginaţia ei, care se aprindea cu repeziciune, reconstruia deja trecutul, iar ochii i s-au umplut de lacrimi, trăind parcă tristeţea cuiva pe care Destinul l-a lovit atât de crud.

O imensă roată de lemn, năpădită acum de plante căţărătoare, folosită odinioară pentru irigaţii, iar acum stând să putrezească, te întâmpină în mijlocul insulei, mărind şi mai mult extraordinarul sentiment de abandon al locului. Roata era fără îndoială de dată mai recentă, dar aspectul ei părăsit, parcă plin de reproş, dădea impresia că aparţinuse unor vremi când insula, ce azi stă tristă şi uitată sub dispoziţia schimbătoare a cerului, fusese chiar casa poetului exilat.

Uneori aici vin pescari, traversând lacul plin de sălcii, strecurându-se printre ele cu bărcile lor negre, şi aprind câte un foc pe mal; altfel, spiritul lui Ovidiu poate bântui printre sălciile umbroase, netulburat de glasuri omeneşti.

*

ÎN VREMEA LUI OVIDIU, CONSTANŢA PURTA NUMELE DE TOMIS şi era un oraş important, aflat în strânsă legătură cu aşezările de pe ţărmurile Asiei Minor. Mai târziu, a devenit reşedinţă episcopală, iar Ioan de Tomis a fost un cunoscut scriitor latin la începuturile Evului Mediu.

Actualul nume al oraşului, Constanţa, sau Constantiniana, vine de la Constantin, împăratul Imperiului Roman de Răsărit, care l-a întemeiat din nou în secolul al V-lea, iar în secolul următor încă mai era cunoscut ca un centru important al provinciilor din Scythia Minor, sub Iustinian. Mai târziu, e doar sporadic menţionat de genovezi ca port pe hărţile lor maritime.

Ţinuturile din zona Constanţei, sau Kustendje, cum e numită de către turci, sunt bogate în ruine, dintre care unele au fost cercetate de curând.

Una dintre cele mai importante este constituită din ruinele unui oraş, cu numele poetic de Istros, descoperite recent, între Constanţa şi gurile Dunării.

Istros trebuie să fi fost odinioară un port important la malul mării; de curând au fost aduse la lumină cheiuri impunătoare din marmură, dar acum el e despărţit de mare printr-o întindere lată de pământ.

Puţin câte puţin, oamenii de ştiinţă au reuşit să scoată la lumina zilei interesante fundaţii antice, ale unor ziduri solide, temple şi băi, o întreagă lume de civilizaţie antică, spre bucuria celor care au pasiunea cercetării trecutului.

Am vizitat Istros într-o zi toridă de toamnă, după o lungă călătorie cu maşina; am ajuns la o vastă fâşie de pământ, tivită departe, în zare, de dantela fină a mării. Era un sol nisipos, presărat cu bălţoace pe alocuri, plat, plin de tristeţe, năpădit de o plantă roşie, ciudată, ce îl acoperă ici-colo cu pete mari şi sângerii. Un loc plin de o poezie melancolică; singuratic, arid, expus fără cruţare soarelui şi

vântului, nici o casă, nici un copac cât vezi cu ochii, doar dune de nisip rostogolindu-se spre mare.

Pe o arşiţă înăbuşitoare m-am căţărat pe ruine călăuzită de entuziastul savant[4] care conducea săpăturile arheologice de acolo.

Nu sunt o mare cunoscătoare de antichităţi, informaţia mea ştiinţifică nu e profundă, dar imaginaţia vie pe care o posed mă ajută să reconstitui trecutul, iar atunci când ţin în mână o cupă spartă sau un vas, folosite de oameni cu mii de ani în urmă, mă străduiesc să îmi imaginez cine le-a făcut, ale cui au fost, cine a băut din ele, minunându-mă neîncetat de felul în care obiectele neînsufleţite au supravieţuit veacuri întregi acelora care le-au modelat.

Istros! Cumva, numele poartă în el răsunetul anticei splendori; are o tonalitate ce impresionează în mod deosebit auzul. Parcă văd corăbii măreţe plutind pe marea albastră către cetate, la ceasul când soarele apune, corăbii cu siluete şi culori diverse, ca nişte păsări fantastice într-un zbor lin spre cuiburile lor. Nu pot şti ce comori aduceau ele în port, dar îmi place să visez că, în umbra aspră a pânzelor, pe punte erau adăpostite grămezi de grâne aurii şi portocale, că oameni cu chipuri oacheşe aduceau din Orient preţioase mătăsuri în culori strălucitoare, în care îşi înveşmântau trupurile frumoase soţiile şi fiicele neguţătorilor bogaţi. Ce repede au devenit trecut toate acestea! Îmi place să-mi imaginez forfota de pe străzile micului orăşel prosper, culorile, freamătul şi gălăgia, agitaţia voioasă când apărea o corabie în zare, cum alergau cu toţii către chei, gălăgia, ţipetele, râsetele, vorbele grele, poruncile, copiii desculţi, cu ochii mari, umblând peste tot ca nişte gură-cască. Îmi place să mă

[4] Vasile Pârvan (1882–1927) istoric şi arheolog, membru al Academiei Române; a condus primele săpături arheologice la cetatea Histria (*n. tr.*).

gândesc la marinarii ce-şi cântau cântecele lor ciudate noaptea, când se odihneau după o zi de muncă.

Doar o închipuire de artist! Nimic nu ştiu despre Istros, i-am văzut doar ruinele, câteva ziduri impunătoare îngropate sub pământ, coloane prăbuşite ale unui templu sau ale unei biserici de odinioară, fundaţiile unor băi romane, câteva blocuri solide de marmură ce au fost probabil cheiuri; ulcioare de lut pe care le-am ţinut în mână, cioburi de sticlă strânse chiar de mine de pe jos, care îmi străluceau în palmă, irizate, minunate şi fragile ca nişte aripi de fluturi fărâmate...

*

UNUL DINTRE MONUMENTELE CELE MAI CUNOSCUTE, pe care l-am găsit nu departe de Constanţa, este Adam-Clissi, sau „Biserica lui Adam”, ori „a Omului”; un imens monument de marmură, fără o valoare artistică deosebită, dar având dimensiuni uriaşe, ridicat pentru a sărbători cucerirea Daciei de către Traian. Lespezile sale de piatră sculptate, aşa cum e cazul acestei categorii de monumente, reprezintă figuri de luptători; sunt figurile dacilor şi ale sarmaţilor care luptă eroic. Este o enormă construcţie rotundă, încununată de o uriaşă armură şi de un coif, destul de stângaci executată, dar îndeajuns de interesantă pentru a stârni discuţii aprinse referitoare la semnificaţia ei şi la perioada în care a fost executată. Profesorul german Furtwängler[5] era de părere că acest monument datează din secolul al IV-lea, ridicat pentru a celebra o victorie împotriva goţilor. Această teorie s-a dovedit mai târziu a fi incorectă.

În umbra acestui impresionant monument s-a dezvoltat un oraş; vestigiile sale încă pot fi văzute, şi de asemenea

---

[5] Adolf Furtwängler (1853–1907) celebru arheolog german (*n. tr.*).

fundaţiile unei bazilici de mari dimensiuni, ce trebuie să fi fost cândva, mai târziu, o clădire impresionantă.

Cum nu am fost la Adamclisi, nu pot să descriu altfel decât sumar un loc pe care nu l-am văzut cu ochii mei şi mă grăbesc să trec la un alt loc de pe ţărmul mării, unde săpăturile recente au scos la lumină alte monumente, toate aparţinând aceloraşi vremuri străvechi: orăşelul Mangalia.

Astăzi nu e decât o neînsemnată localitate lăsată în paragină, însă în vechime Mangalia a fost un port la mare. Mai puţin înfloritor ca Istros, avea totuşi o anume importanţă şi era cunoscut sub numele de Kallatis.

Şi aici au fost scoase la lumina zile ruine interesante; vestigiile unor temple sau ale unor biserici, ale unor case bogate odinioară. Au mai apărut delicate urne şi ulcioare folosite pentru apă şi, de asemenea, chiupuri enorme de lut, foarte voluminoase, în care se ţinea probabil ulei. S-au descoperit până şi mici figurine de teracotă, asemănătoare statuetelor de Tanagra, deşi mai puţin graţioase şi nu la fel de artistic lucrate.

Un muzeu mic şi modest, situat la malul mării, găzduieşte cele mai preţioase dintre descoperiri. E doar un început; nu se poate face totul dintr-odată! Realizezi însă că acest ciudat ţinut al Dobrogei mai ascunde multe comori ce vor fi scoase cândva la lumină. Oare mâinile noastre o vor face? Rămâne de văzut!

Mangalia este o aşezare cât se poate de dobrogeană; o îngrămădeală de căsuţe scunde, de piatră, cu acoperişul din olane, care se risipesc pe un teren accidentat până pe malul mării, plat şi interminabil, străjuit dinspre uscat de nişte lacuri întinse. Aceste lacuri sunt alimentate de izvoare sulfuroase şi lângă unul dintre ele au fost înjghebate nişte băi destul de rustice, deoarece apele au calităţi curative remarcabile.

Am vâslit ore în şir pe acest lac. Se răsuceşte şi se întoarce, se îngustează şi se lăţeşte, are atât de multe forme, încât la început eşti tentat să crezi că e un şirag de mai multe lacuri, dar nu se sfârşeşte niciodată; barca poate să lunece pe el la nesfârşit, fără să fie nevoită a se opri.

Aride şi golaşe sunt malurile acestui lac, ce-ţi amintesc de o parabolă din Vechiul Testament. Ţi-l poţi cu uşurinţă închipui pe „fiul rătăcitor”, ce îşi păzeşte turma sub un cer necruţător de fierbinte.

Ici şi colo câţiva smochini cu coroana scundă se răsucesc dintre pietroaie, smochini ce niciodată nu pot creşte mai mult din pricina vântului ce suflă neîncetat, ci rămân aplecaţi deasupra solului, de parcă ar căuta îngrijoraţi, cu ramurile lor ca nişte şerpi, un sprijin printre bolovanii ce stau aproape să se rostogolească. O lume întreagă de taine singuratice, pierdută şi uitată de Dumnezeu, ce evocă imagini ale pustietăţilor ce înconjoară Marea Moartă.

Aproape de malul mării se ridică o veche moară de vânt, cenuşie, din lemn, a cărei siluetă secundă se profilează singuratică şi răbdătoare spre cer. În zilele liniştite pare doar o cutie din lemn, mucegăită, fără viaţă şi fără vreun rost, dar îndată ce vântul începe să bată palele sale se înviorează numaidecât; parcă ar fi o uriaşă şi decolorată pălărie de floarea-soarelui, rotindu-se şi zguduindu-se fără odihnă, căci în aceste ţinuturi de la malul mării aripile morilor de vânt nu sunt făcute din scânduri solide, ci sunt compuse din nenumărate pânze mici, ce dau întregii construcţii un aer plin de viaţă şi energie. E ceva aproape fantastic la aceste pale imense, mobile, cu pânzele umflate de vânt; sunt atât de mari, încât morişca propriu-zisă aproape că dispare cu totul şi nu mai vezi nimic altceva decât această fabuloasă floare rotundă rotindu-se

de parcă ea ar dori să se mişte întruna – şi se mişcă din propria ei voinţă! Iată cum uneori, prin însăşi simplitatea lor, uneltele simple ale omului devin o bucurie pentru ochii celor care ştiu să privească. E uşor să treci pe lângă ele şi să nu le vezi, însă darul binecuvântat al zeilor e să-ţi dea ochii cu ajutorul cărora frumuseţile vremelnice să poată pătrunde drept în suflet.

O MOARĂ DE VÂNT VECHE ŞI CENUŞIE

Am văzut odată plaja din Mangalia la apus. Eram cu faţa spre mare, lumea parcă şoptea în liniştea înserării, dar marea mi se năpustea spre picioare, în veşnica, nestăpânita ei nelinişte. În spatele meu, soarele se cufunda în zare, ultimele lui raze luminând valurile ce se spărgeau lovindu-se de ţărm cu o strălucire de miracol. Talazurile erau întunecate, dar fiecare era încununat cu o creastă de spumă auriu-portocalie, sub sărutul soarelui de asfinţit.

O minunată privelişte de strălucire trecătoare pe acea plajă scundă şi îndepărtată, ce a durat doar câteva clipe pline de splendoare, cufundându-se apoi din nou în umbră şi devenind deja o amintire, dar în acelaşi timp o nouă imagine adăugată celorlalte pe care sufletul meu de artist nu le va uita niciodată.

S-a lăsat apoi amurgul şi totul a devenit cenuşiu; noaptea s-a înstăpânit, măturând din calea ei toate culorile. Moara, ca un monstru ciudat, a rămas singuratică pe mal, cu palele ei nemişcate, odihnindu-se, un obiect ca o umbră, fără viaţă, care aştepta să-i vină din nou rândul să muncească.

Astfel îmi revin minte diferitele imagini ale litoralului nostru pierdut; ele sunt prea multe ca să pot vorbi despre toate.

Uneori era doar o senzaţie trecătoare creată de lumină sau de umbră, alteori o neaşteptată străfulgerare de frumuseţe, descoperită printre bolovani sau ştearsă cu repeziciune de norii de praf. Ori, poate, doar un mănunchi de măzăriche viorie în vreo poiană, sau un ciulin fantastic, cu câteva tulpini pline de ţepi, o siluetă zveltă profilată pe imensitatea cerului, altădată un cimitir turcesc părăsit, ce ajunsese doar un câmp singuratic presărat cu pietre de

forme neregulate, stând una lângă cealaltă ca nişte santinele obosite pe care nu mai vine nimeni să le schimbe.

Alteori putea fi un apus glorios, ce aprindea tot cerul cu o flacără însângerată, sau o furtună ce se ridica pe mare, încreţind apele, biciuind talazurile până când crestele lor înspumate se înnegreau, sau liniştea de după o furtună, când toată lumea era cenuşie, iar marea şi pământul păreau istovite, odihnindu-se ca după încheierea unei bătălii.

Ca într-un vis depărtat îmi amintesc o noapte cu lună. Ziua fusese agitată, avusesem o supărare cu totul neaşteptată, şi, ca şi cum ar fi vrut să-mi arate că mă înţelege, marea era şi ea neliniştită, se zbătea şi palpita ca o uriaşă inimă sfâşiată de durere. De sus, din splendoarea ei argintie, luna privea netulburată la neliniştea mea şi la vuietul valurilor.

Am simţit dintr-odată dorinţa de a ieşi pe acea imensă masă de apă vălurită, să mă sui într-o barcă şi să ajung departe, în larg, gonind pe cărarea de argint pe care luna o însemna pe crestele talazurilor.

A fost într-adevăr fantastic acel galop pe creasta valurilor, bărcuţa mea căţărându-se pe fiecare talaz şi aruncându-se apoi în adâncitura dintre ape ca şi cum n-ar fi avut de gând să mai iasă vreodată – o coajă de nucă peste adâncul hulei. Nici o lumină, nici o limită, nici o direcţie, nici un hotar; sub mine şi în jurul meu, geamătul apelor răsucite, înspumate, opace, irizate şi ameninţătoare; deasupra capului, imensitatea cerului, îndepărtat, palid şi netulburat, o cupolă cenuşiu deschis cu luna atârnând în centrul ei ca o fantastică lampă... şi bărcuţa ce înainta cu repeziciune – alunecând călăuzită de lumina ei... Astfel iubeam eu marea!

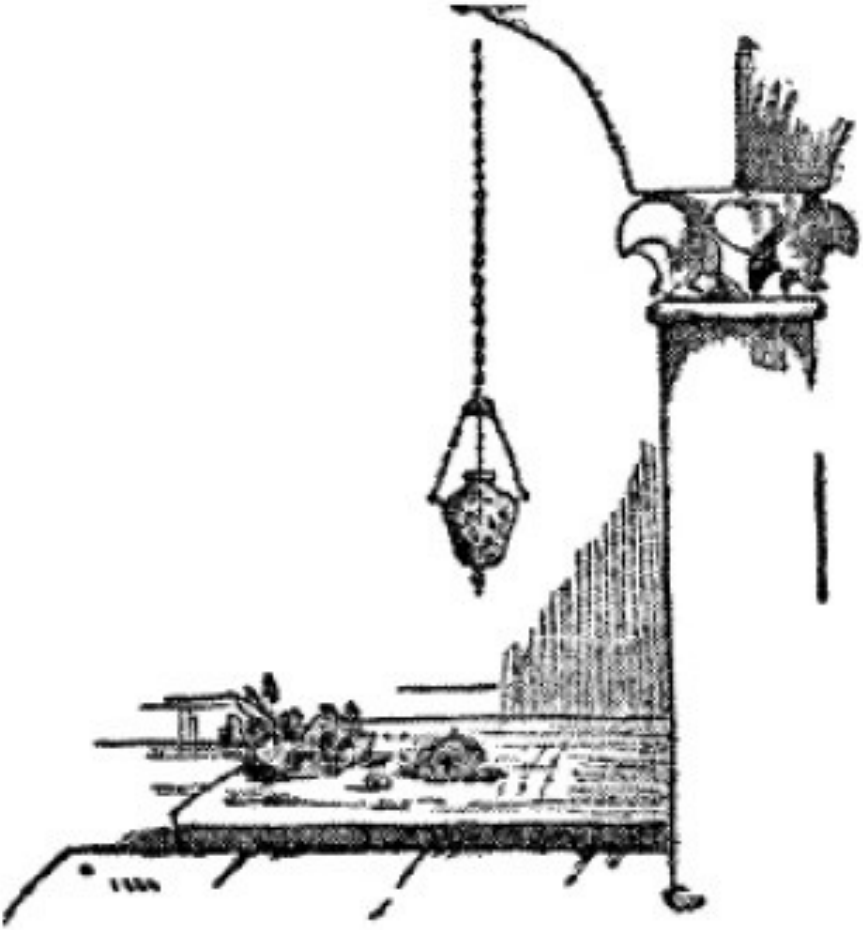

IX

Dacă încă nu v-am plictisit cu peregrinările mele de la munte la câmpie, de la deal la mare, v-aş invita pentru scurtă vreme la malurile Dunării, măreţul şi nobilul fluviu, una din mândriile ţării noastre.

Apele sale sunt mai puţin albastre decât spune cântecul; ele se îndreaptă spre vărsare maiestuos şi lent, purtând cu ele numeroase nave, care trec prin dreptul multor sate şi oraşe.

Am navigat în lungul Dunării, pe toată porţiunea care aparţine ţării noastre, de la Porţile de Fier până la acea întindere plată şi stranie, unde sunt situate gurile fluviului. Un ţinut presărat cu lacuri şi mlaştini, cu bălţi nenumărate, cu păpurişuri şi canale, cu sălcii venerabile, un ţinut ce te face uneori să te gândeşti că aşa trebuie să fi arătat lumea înainte ca apele să se fi despărţit de pământ; tocmai datorită acestei irezistibile atracţii pe care o simt întotdeauna pentru locuri sălbatice, singuratice şi vaste, m-am gândit acum să le descriu.

Nu am în minte o hartă precisă a acestei ţesături de ape, dar, după obiceiul meu, le văd pe toate în imagini. Văd, în străfulgerări de-o clipă, locuri ce îţi bucură privirea, întinderi nesfârşite de ape, jocuri de lumini şi umbre. Văd silueta unui copac profilându-se singuratic în ceaţă ca un duh rătăcit, sau o imensă turmă de bivoli de apă înaintând unul în urma celuilalt pe o fâşie îngustă de pământ, oglindindu-şi în apă trupurile voluminoase; sau mai văd un cal alb rătăcind, cu silueta sclipind sidefie în soare; în sfârşit, văd multe smârcuri presărate cu nuferi ce-şi deschid stelele albe precum neaua ca să privească spre cer.

Navigam pe Dunăre la bordul iahtului nostru, depăşind numeroase locuri mai înfloritoare, ca să ne oprim acolo unde lumea era atât de liniştită, încât aveai senzaţia că ai ajuns la capătul ei.

Când îmi vin în minte locurile acestea, mă copleşeşte un simţământ de bucurie visătoare, şi pentru o clipă las de-o parte orice gând de bătălie şi de vrajbă, faptul că şi aici tunurile au făcut ravagii, că aceste locuri, împreună cu multe altele, nu mai sunt ale noastre, ca să hoinăresc, măcar cu gândul, în lungul canalelor cenuşiu-verzui mărginite de sălciile de un verde-argintiu.

Aceasta e de fapt lumea sălciilor, ele sunt stăpâne aici şi se găsesc cu miile; cum iubesc solul umed, ele cresc în locuri unde nici un alt copac nu poate prinde rădăcini. În lunile în care uscatul este inundat, cum s-ar zice, până la genunchi, abia dacă mai vezi o mică parte din trunchiurile lor.

Am vâslit ceasuri întregi prin aceste canale mărginite de sălcii, pe sub umbra tremurândă a frunzişului, ce se deschid în lacuri atât de vaste, încât te fac să crezi că ai ajuns la mare.

Pretutindeni vezi numai sălcii, sălcii, paznici venerabili, străjuind aceste ape singuratice, santinele tăcute ale anotimpurilor trecătoare, dârele cenuşii de pe trunchiurile lor marcând creşterea şi descreşterea revărsării apelor. Având tot felul de forme, strâmbe şi bătrâne, ele par să-şi răsucească braţele noduroase într-un soi de disperare încremenită peste apele ce curg neîntrerupt pe la poalele lor. Se pleacă peste ape în felurite atitudini, ca şi cum şi-ar căuta imaginea oglindită în unda veşnic tulburată. Unele au coroanele vaste ca stejarii, adăpostind numeroase cuiburi, altele stau culcate precum uriaşii adormiţi; unele trunchiuri căzute, cu forme ciudate şi neliniştitoare, seamănă cu nişte monştri antediluvieni, ascunşi în nămol.

Atunci când briza suflă prin frunzişul lor, devin argintii ca un nor de toamnă, dar la apus se prefac într-o oaste de năluci coborâtă să vegheze locuri în care s-a înstăpânit tăcerea.

Aici este şi lumea vieţuitoarelor înaripate; păsări de toate neamurile se cuibăresc în aceste smârcuri. Când cresc apele, poţi să vâsleşti în umbra pădurilor inundate, care în anumite anotimpuri sunt însufleţite de păsări ce îşi construiesc cuiburile; raţe sălbatice şi cormorani, stârci cenuşii, albi şi galbeni, egrete cu pene preţioase, vulturi solemni şi tăcuţi, precum şi felurite păsări de pradă. Pelicanii ciudaţi cu mişcări domoale cuibăresc şi ei aici în smârcuri, laolaltă cu lebede sălbatice, ce străbat în stoluri cerul pe-nserat, ca în poveştile lui Andersen.

Ieşind încet de pe canalele fără sfârşit şi ajungând sub umbra mistică a acestor păduri inundate, am tulburat adesea pacea coloniilor de înaripate. Primul foc de puşcă al vreunui vânător ridică păsări cu miile din cuiburile lor, umplând aerul cu zbaterea aripilor şi cu ţipătul lor neliniştit. Atmosfera se învolburează toată de bietele creaturi înspăimântate, ce zboară în vârtejuri de colo-colo; o lume a tăcerii pângărită dintr-odată de apropierea omului.

Reveneam adesea în aceste locuri, al căror farmec e atât de diferit de orice altceva. Uneori pretextul era sportul, iar vânătoarea era excelentă, aici existând atâtea specii, dar cel mai adesea veneam doar să ne bucurăm de atâta linişte şi frumuseţe.

Canalele tivite cu sălcii, aşa cum am amintit deja, duceau către lacuri vaste, parţial năpădite de păpuriş şi nuferi, făcându-te să crezi că eşti la mare, din cauza imensităţii lor.

Razelm e cel mai mare dintre aceste lacuri; când suflă un anume vânt, lacul e atât de agitat încât bărcile mici se

tem să îi înfrunte valurile. În toate aceste ape, pescarii au parte de o pradă bogată. În unele locuri, statul a organizat pescării cu rezultate excelente; în plus, ca hrană pentru o populaţie săracă, peştele e fără egal.

Cei mai mulţi dintre pescari sunt lipoveni, adică ruşi dintr-o sectă aparte. Nişte uriaşi paşnici, cu părul blond, tipul lor rămâne neschimbat. Pot fi recunoscuţi cu uşurinţă oriunde, cu ochii lor albaştri, bărbile de culoarea mierii şi bluzele stacojii ce pot fi văzute pretutindeni, ţopăind ca nişte maci uriaşi în bărcile lor plate, negre.

Îmi amintesc o primire deosebit de pitorească de care am avut parte în unul dintre aceste locuri de vis ale Dunării.

Iahtul nostru ajunsese seara în nişte ape liniştite, întinse cât luciul unui lac. Soarele cobora spre asfinţit, iar zarea era tivită cu o linie albăstrie de dealuri; o moschee albă ca neaua, cu minaretul ei subţire îndreptat spre cer, se vedea în zare, un fel de nălucă de clădire, enigmatică şi misterioasă, ca o rugăciune în liniştea serii.

Localnicii ieşiseră cu miile să ne întâmpine. Fluviul parcă prinsese viaţă de atâtea bărci! Cum ţăranii se înveşmântaseră în culorile cele mai vii, apa semăna cu o grădină de flori minunate, toate îndreptându-se către acelaşi loc.

Văzduhul zumzăia de glasuri, se fluturau năframe; se auzeau urale şi zgomote şi era o gălăgie generală. Bărcile erau împodobite vesel cu flori, dar unele căzuseră în apă şi erau purtate de curent, tăcut precum un hoţ.

Iahtul nostru s-a oprit; micul escadron de bărci s-a îndreptat spre noi, plin ochi cu bărbaţi, femei şi copii de diferite neamuri, dar în special de lipoveni, ale căror femei poartă straie din pânzeturile cele mai colorate care s-au ţesut vreodată la vreun război.

Deasupra acestei scene multicolore de bun venit şi de voioşie, aurul intens al apusului de soare îşi răspândea splendoarea, luminând totul în jur cu o strălucire de o intensitate aproape nefirească.

Deodată, din toată această îmbulzeală gălăgioasă şi colorată s-a desprins o luntre, cu o făptură stranie stând în picioare la proră. O siluetă înaltă, într-un anteriu întunecat, a unui bărbat ce purta o cruce în mână, un bărbat ale cărui plete străluceau ca un metal lustruit în lumina tot mai blândă a asfinţitului. Un personaj uluitor, ce părea desprins dintr-o legendă sau din Vieţile Sfinţilor!

Luneca pe apă, îndreptându-se spre noi, în luntrea lui neagră şi turtită; lumina părea să-l scoată în evidenţă şi să se odihnească mângâietor pe chipul lui; se apropia tot mai mult, ţinând în sus crucea ce îi sclipea în mână aidoma unui talisman fermecat.

Acest ciudat personaj a urcat pe punte; vorbea o limbă pe care nu o înţelegeam, dar ne-a întins crucea s-o sărutăm, binecuvântându-ne între timp blând pe ruseşte. Crucea nu mai semăna cu un talisman fermecat, dar, văzute chiar de aproape, pletele bărbatului erau minunate; îi lunecau în valuri pe umeri, bogate şi de un auriu intens – niciodată până în clipa aceea şi nici de atunci nu mi-a fost dat să văd un păr atât de strălucitor. Oriunde se îndrepta, era urmat de doi ţărani îmbrăcaţi cu cămăşi roşii, ce cântau cântece bisericeşti, iar glasurile lor profunde şi răsunătoare se înălţau solemn spre ceruri. Unul scutura o cădelniţă, iar celălalt ţinea apăsată pe piept o Biblie cu ferecături de argint.

Soarele se cufunda treptat, iar umbrele acestor trei oaspeţi stranii se lungeau întunecate pe punte. De ambele părţi ale fluviului, ca nişte uriaşe santinele, sălciile de un verde-cenuşiu stăteau de strajă.

*

DE PE IAHTUL NOSTRU FĂCEAM INCURSIUNI în această lume de canale şi lacuri; de aici port cu mine imagini pe care nu le voi putea uita niciodată.

Pe sub copaci, unde umbra era cea mai deasă şi unde misterul stăruia ca o prezenţă nevăzută, dar simţită, creşteau flori înalte şi ciudate, de culoarea soarelui.

Ele ţâşneau din adâncuri întunecate, stele de aur tinzând către lumina ce se strecura cu parcimonie printre crengi. O lume vrăjită, o lume a tăcerii, unde frumuseţea domnea necontestată, într-o pace aproape nefirească.

Nesfârşite erau aceste crânguri de sălcii pe suprafaţa apelor; ambarcaţiunea noastră plutea ceasuri întregi în umbra lor ce părea nesfârşită; cântecul păsărilor ne însoţea, amestecat cu muzica şoptitoare a frunzelor, iar pretutindeni, în apă, florile galbene, cu tulpini înalte ţâşneau în snopi, pline de lumină, ţinându-şi rădăcinile ascunse adânc în mâl.

Apoi, barca noastră pătrundea deodată într-unul din lacurile întinse, dintr-o umbră deasă la lumina atât de orbitoare, încât aproape că te dureau ochii, înaintând pe vaste suprafeţe de apă întretăiate ici şi colo de limbi înguste de pământ, unde prinseseră rădăcini arbori uriaşi. Aceşti copaci îi adăposteau pe majestuoşii vulturi cu aripi castanii, care tronau pe crengile cele mai de sus, stăpâni tăcuţi ai văzduhului şi ai întinderilor.

Aceşti singuratici monarhi ai cerului mă fascinau mai mult decât orice; puteam să-i privesc ceasuri la rând, severitatea lor măreaţă parcă vrăjindu-mă.

Era ceva în zborul lor, ceva în felul în care îşi desfăşurau vastele aripi, îngăduind aerului să-i poarte fără să facă vreun efort sau vreo mişcare, lucru care mi se părea desăvârşita personificare a graţiei, forţei şi majestăţii, luate împreună – era atât de tăcut, de uşor, atât de extraordinar de puternic.

Îmi amintesc că am văzut o pereche de astfel de monarhi înaripaţi, al căror cuib atârna ca o umbră adâncă între crengile cele mai de sus ale unui copac gigantic. Copacul stătea să moară: nu mai avea frunziş, era un schelet albicios ce-şi întindea braţele fantastice către albastrul cerului, în timp ce imaginea lui reflectată în apă părea un al doilea copac crescând cu susul în jos. Împrejur numai apă, nimic altceva decât apă; fâşia de pământ pe care crescuse copacul cel bătrân era atât de îngustă, încât de departe era de-a dreptul invizibilă.

Tulburată de apropierea noastră neaşteptată, perechea înaripată se înălţase din cuib şi dădea roată de departe copacului uriaş, dar fără grabă sau fără să arate că s-ar teme. Mişcările celor două păsări erau pe deplin majestuoase; în acelaşi timp, ele aveau ceva lin şi catifelat, ceva de un calm desăvârşit, ce aparţinea văzduhului înalt şi etern sau zărilor unde teama nu are nici un sens, iar timpul nu contează.

Pe măsură ce luntrea mea se depărta, vedeam cum cele două măreţe păsări s-au instalat la capătul cel mai îndepărtat al unei crengi uscate, iar calmul lor a redevenit dintr-odată calmul statuilor – două figuri heraldice, simboluri ale maiestăţii, turnate în bronz. Tronau perfect nemişcate, privind neclintit în zare, cu capetele în aceeaşi direcţie – măreţe creaturi solitare, mândre, tăcute, atente, pustnici regali ai sălbăticiei.

Pe alte limbi înguste de pământ, cruţate de apele revărsate, am văzut cirezi de vite cenuşii, care păreau că umblă pe luciul apei, una după alta, urmate pretutindeni de imaginea lor oglindită ce se mişca odată cu ele, ca o cireadă-fantomă, la picioarele lor. Nefiind obişnuite cu prezenţa omului, îşi ridicau capetele şi ne priveau trecând, în timp ce soarele scotea scântei din coarnele lor enorme, larg desfăcute.

Am văzut şi insule verzi, unde creşteau sălcii, despărţite de fâşii de iarbă luxuriantă, unde îşi mânau turmele ciobani uscăţivi şi zdrenţăroşi, înfăşuraţi în sarici lungi ce îi făceau să semene cu animalele pe care le păzeau; oameni pe jumătate sălbăticiţi, ai căror ochi păreau să nu mai vadă altceva decât distanţele pe care le contemplau, mereu aceleaşi, morocănoşi, taciturni, fără să le pese de arşiţă sau de ger.

Stăteau nemişcaţi ca nişte statui, sprijinindu-şi braţele în câte un toiag înalt şi priveau fără mirare sau vreun interes la străinii ce invadaseră o singurătate unde doar ei erau stăpânii.

Cât de ursuzi erau ciobanii aceştia cu pielea tăbăcită, cu plete lăţoase ce le ieşeau de sub pălăriile de pâslă, abia catadicsind să răspundă când le vorbeai; păreau să fi pierdut atât dorinţa, cât şi capacitatea de a vorbi.

Oile erau mai blânde decât păstorii lor; se întâmpla adeseori ca, încrezătoare în bunele mele intenţii, să-mi mănânce iarbă din mână, pe când acei oameni ai ţinuturilor sălbatice se uitau posaci, ursuzi şi încruntaţi, fără să-şi schimbe vreodată atitudinea, nemişcaţi de parcă prinseseră rădăcini.

Noaptea ciobanii se strângeau roată în jurul unui foc uriaş. Le vedeam de departe siluetele trecând ca nişte umbre prin dreptul flăcărilor. Frânturi de melodii triste, pline de nostalgie, pluteau pe ape până pe puntea pe care mă aflam, strecurându-mi în suflet un dor neliniştit după o viaţă mai simplă şi mai liberă; de pretutindeni suia glasul fericit al privighetorilor, plin de iubire, tot mai sus, tot mai duios, până când aerul răsuna de cântul lor.

Noaptea îşi ţinea răsuflarea ca să asculte, iar stelele tremurau în înălţimile lor de neatins, minunându-se de strania undă de dor ce sună în toate melodiile bătrânului nostru pământ.

O altă bucurie pentru mine erau nuferii ce creşteau cu miile pe suprafaţa acelor lacuri uitate de lume. Flori de basm, imaculate, albe şi pline de mister îşi deschideau stelele cu miile, într-o eternă adoraţie a soarelui. În zilele mohorâte rămâneau închise, supărate, refuzând să-şi dezvăluie frumuseţea norilor ce le ascundeau lumina după care tânjeau. Noaptea erau invizibile chiar pe lună plină. Soarele fiind marea lor iubire, nu îşi dăruiau frumuseţea altui astru, ascunzându-şi cu străşnicie petalele ca neaua sub o teacă verde, ce le făcea una cu frunzele imense pe care pluteau.

Întâlneam pretutindeni aceşti nuferi, în grădini fermecate pe care doar natura le gândise; tivite cu stuf, tăcute şi tainice, locuri ale unei desăvârşiri de vis, erau ale mele doar pentru o clipă şi apoi treceam mai departe, păstrând în suflet neînchipuite imagini de frumuseţe şi pace, netulburate de zgomotul şi de amestecul omului.

*

UNEORI PĂRĂSEAM IAHTUL PENTRU A FACE LUNGI CĂLĂTORII cu maşina, străbătând sate necunoscute, cu nume care mi se păreau atrăgătoare datorită sonorităţii lor neobişnuite, turceşti: Anadolkioi, Casapkioi, Joful-jar, Caramurat, Bairam-Dede şi aşa mai departe – ca să ajungem la mânăstiri îndepărtate, unde îşi duceau traiul departe de lume călugăriţe sau călugări.

Chiar în aceste ţinuturi altfel pustii, cei câţiva slujitori ai Domnului reuşeau să aleagă locuri unde părea să se adune întreaga frumuseţe a ţinutului, transformând aceste mici lăcaşuri de rugăciune în insule de verdeaţă şi umbră.

Sunt greu de descris bucuria şi agitaţia pe care le stârneam când ajungeam pe neaşteptate la una dintre aceste mânăstiri.

Ca nişte păsări întunecate, călugăriţele răsăreau de peste tot, venind în goană din căsuţele lor mici, se trăgeau clopotele, se pregăteau buchete de flori şi, într-o atmosferă de încântare generală, eram conduşi imediat, cu multă agitaţie şi pompă, în biserică, unde se aprindeau lumânări de spermanţet şi se pornea în cinstea noastră zumzetul unor litanii nesfârşite, melodii monotone şi nazale, intonate prin cotloane întunecate chiar de călugăriţe.

Îmi amintesc o primire la o mânăstire ce purta ciudatul nume de Cilic-Dere, unde îşi duceau traiul laolaltă călugăriţe române şi rusoaice. Un loc îndepărtat, unde am ajuns după o lungă călătorie cu maşina pe nişte drumuri şerpuite şi prăfoase, ce străbăteau multe sate şi treceau pe lângă lacuri şi locuri mlăştinoase – un loc umbrit, adăpostit în cotul unui deal.

La începutul primăverii, inundaţiile distruseseră o bună parte din avutul cuvioaselor femei şi am fost conduşi, însoţiţi de larma şi tânguirile lor triste, la locul dezastrului, unde colibele lor scunde ajunseseră nişte mormane de moloz.

În jurul lor încă mai înfloreau mici grădini semeţe, care încercau să ascundă sub culorile lor jalnicele ruine.

Maicile îşi frângeau mâinile cu jale, explicând amănunţit nenorocirea abătută asupra lor, dar bucuria prezenţei noastre era pentru ele un balsam; din când în când, plângerile lor erau întrerupte de cuvinte ce le exprimau bucuria. Această vizită neaşteptată era aproape o compensaţie pentru calamităţile ce le loviseră!

Am fost conduşi solemn într-o biserică mare şi nouă zidită din piatră, care se înălţa într-un soi de măreţie singuratică. O construcţie greoaie, ridicată pe coasta golaşă a unui deal şi proiectată astfel încât sub biserica de sus să fie o a doua biserică, având oarecum forma unei

cripte, dar mai mare şi mai înaltă. Nu-mi amintesc exact de ce s-a investit atâta într-o biserică situată într-un loc aşa de izolat. După părerea mea, această construcţie impunătoare era destul de lipsită de farmec, era prea nouă şi avea aerul unui intrus ce încă nu fusese acceptat de cei din jur. Maicile erau mândre de dimensiunile ei impunătoare, deşi se plângeau că lipsa fondurilor le împiedica să termine interiorul.

Mă simţeam mult mai apropiată de bisericuţa în care fusesem condusă la început – o capelă de lemn cu o siluetă primitivă, alungită şi scundă, cu acoperiş şi cupole greoaie, zugrăvită într-un verde viu, după model rusesc. Icoane pictate în nişte culori izbitor de intense împodobeau interiorul; ele fuseseră realizate chiar de călugăriţe, ce deschiseseră o şcoală în incinta mânăstirii, unde întrucâtva era mai mult zel decât bun-gust.

Trebuie să mărturisesc că acest sfânt lăcaş nu era prea frumos, dar reuşea să fie oarecum plăcut datorită strădaniilor, cam barbare, de înfrumuseţare. O armată prezentabilă de sfinţi erau aici la ei acasă; cei veneraţi în mod special erau împodobiţi vesel cu flori şi perdeluţe de dantelă sau ciucuri lungi de fir, purtaţi de mirese peste văl şi oferite apoi în dar sfântului celui mai iubit, de obicei Fecioarei Maria.

Din cotloanele lor întunecate, aceste chipuri zugrăvite mă urmăreau cu privirile lor neclintite. Maicile se mişcau în tăcere, ca nişte umbre negre, aprinzând lumânări lungi şi subţiri de spermanţet dinaintea sfintelor altare, în timp ce alte călugăriţe îşi murmurau litaniile fără sfârşit.

Maica stareţă era o doamnă venerabilă; era rusoaică şi vorbea bine limba noastră, dar îndulcind-o cu străine intonaţii slave. Comanacul ei semăna cu cel purtat de maicile noastre, dar avea o formă mai plăcută; din el cădea până la pământ un văl lung, negru. Înaltă şi

uscăţivă, se mişca cu demnitate, înclinându-se adânc atunci când vorbea cu noi şi făcându-şi semnul crucii de câte ori ne pronunţa numele.

La capătul unei grădini cu flori de toamnă viu colorate, ne-a condus la căsuţa ei, proaspăt zugrăvită în alb, unde un apartament solemn şi amenajat fără gust aştepta sosirea oaspeţilor ce nu apăreau prea des. Aici, cu plecăciuni ce semănau aproape cu nişte mătănii, câteva maici ce lunecau tăcute ne-au servit tradiţionala dulceaţă cu apă rece, urmată de cafele aburinde în ceşcuţe mici, dar când am declarat că trebuia să plecăm au urmat exclamaţii de regret, ospitalierele femei încercând din răsputeri să ne reţină. Ni s-au oferit flori – trandafiri, ochiul-boului, dalii şi busuioc mirositor –, ştergare brodate delicat, dar în culori fără gust; ni s-au oferit şi covoare ţesute chiar de maici. Darul cel mai de preţ a fost o icoană zugrăvită cu grijă, Sfânta Fecioară pe un fundal auriu, cu o mantie albastră ca marea într-o zi cu soare; în ochii ei foarte mari parcă citeai suferinţa de a fi expusă la criticile pământenilor.

Încărcaţi cu daruri, ni s-a îngăduit într-un târziu să plecăm, însoţiţi de multe binecuvântări, toate maicile stând înşiruite ca să-şi ia rămas-bun. Ne-am întors la iahtul nostru de pe Dunăre pe acelaşi drum lung, plin de colb.

Pe unde treceam, ţăranii îşi împodobiseră porţile şi uşile de la intrare, căruţele, punţile, luntrile şi chiar stâlpii de telegraf cu enorme buchete de gălbenele portocalii ca soarele, ce atrăgeau privirea de departe.

Nu am văzut niciodată o decorare rustică absolut perfectă, în modul cel mai natural; ţăranii îşi dăduseră toată silinţa, fără să-şi dea seama că ce făcuseră era desăvârşit. Uneori ne opreau maşina ca să arunce înspre noi buchete viu colorate, mirosind a flori de grădină. La un moment dat mi s-a împins în mână un mănunchi uriaş de

floarea-soarelui, un soi foarte special, cu frunze multe şi capetele înfoiate ca nişte uriaşe crizanteme cultivate pentru un târg de flori; discuri mari de lumină, pe care le-am ţinut culcate pe genunchi tot drumul până acasă.

Soarele apunea; pentru mine era momentul cel mai drag. Când am ajuns la iaht, apa era roşie ca un lac de sânge...

Iahtul ne-a purtat apoi departe către asfinţit, plutind pe lângă malurile tivite cu sălcii argintii. Apa clipocea în jurul nostru, iar de pe ambele maluri glasurile privighetorilor ne acompaniau înaintarea în noapte şi beznă, tăcere şi pace...
.

Aceasta era Dunărea pe care o iubeam.

X

După ce v-am călăuzit spre acea îndepărtată mânăstire dobrogeană, imaginea altei mânăstiri îmi apare irezistibil în faţa ochilor, o mânăstire de o frumuseţe fără seamăn, aşezată în cu totul altă parte a ţării.

Am descris, în altă carte, multe dintre aceste sfinte lăcaşuri de rugăciune; nu aş vrea acum să vă obosesc urechile cu repetiţii, dar un dor de nestăpânit mă duce către văile din Vâlcea; din toate locurile frumoase ale ţării mele, aceasta este cea mai dragă sufletului meu de artist.

Tabloul pe care îl voi zugrăvi este unul dintre cele mai frumoase şi stranii din câte am văzut până acum şi mă tem că nu îmi voi găsi cuvintele potrivite pentru a-i reda pe deplin farmecul.

În aceste ţinuturi deluroase ale Vâlcei, omul şi natura au lucrat împreună cu o rară unitate. Aceste locuri paşnice sunt atât de departe de căile ferate şi alte vârtejuri ale vieţii moderne, încât prozaicele îmbunătăţiri nu au pătruns aici ca să-i distrugă frumuseţea; farmecul lor a rămas neatins, păstrând prin urmare ceva din vremurile de altădată.

Bisericile, prezente pretutindeni în aceste văi împădurite, sunt construcţii ce aparţin perioadei celei mai

bune, când aproape de la sine orice contur creat de mâna omului era frumos. Până şi bisericuţele cele mai modeste au proporţii încântătoare; uneori formele lor sunt atât de delicate şi de neaşteptate, încât stăteam uluiţi în faţa lor întrebându-ne de ce meşterii din zilele noastre nu mai izbutesc să ridice comori desăvârşite ca acestea.

Era credinţa acelor timpuri mai profundă? Era oare sufletul mai simplu şi inspiraţia mai strâns legată de rugăciune?

Oricare ar fi explicaţia, arhitecţii zilelor noastre au pierdut acea artă, acel simţ special care impregnează un umil paraclis cu o frumuseţe ce înalţă sufletul spre Dumnezeu.

Există acum, din fericire, o mişcare puternică în ţara noastră de a reveni la acele forme din anii trecuţi, o mişcare pe care o încurajez cu vorba şi cu fapta. Frumosul nu trebuie lăsat să piară! Naturalismului din zilele noastre nu trebuie să i se îngăduie să îl distrugă. Ca într-o oază de linişte, un spirit hărţuit trebuie să se poată refugia, după muncă şi frământarea cotidiană, la acele imagini care împrospătează sufletul.

Aceste tărâmuri vâlcene sunt chiar un vis frumos şi senin, la care mă întorc de fiecare dată, aşa cum drumeţul caută izvorul cu apă proaspătă din care a băut odată.

Aici, ţăranii şi-au păstrat portul naţional; fetele îşi brodează ştergarele pe care le vor duce după nuntă în noul lor cămin, ştergare ce vor fi lăsate zestre fiicelor şi nepoatelor lor, adevărate comori ale casei timp de mai multe generaţii, oricât de modestă le-ar fi gospodăria.

Ţăranii de aici sunt nespus de demni – nici cel mai sărac dintre ei nu ştie ce înseamnă să ceară ceva.

Ei par să-şi fi găsit mulţumirea în cătunele cuibărite sub copaci umbroşi, în cotul unui deal împădurit. Gospodăriile lor sunt adesea împrăştiate şi uneori poţi vedea câte o

căsuţă modestă cocoţată în chip pitoresc la poalele unei păduri, pe malul unui râu năvalnic sau pierdută pe un vârf de deal, ca o oaie rătăcită de turmă.

Cele mai acătării au acoperişuri din şindrilă, cenuşiu-argintii, dar cele modeste par să se prăvălească sub câte o uriaşă căciulă de stuf, aproape mai înaltă decât casa însăşi. Acestea sunt favoritele mele; sunt neînchipuit de micuţe şi de primitive, dar îmi amintesc de poveştile copilăriei mele. De fiecare dată mă aştept să văd câte o vrăjitoare bătrână şi ciudată care deschide uşa şi iese afară în soare, păzindu-se de lumină cu mâna făcută streaşină.

Neobosiţi şi fără grabă, ţăranii se duc la muncă în tăcere; chipurile lor sunt răbdătoare, iar gesturile – pline de o firească demnitate. Femeile care torc lâna în prag se ridică de câte ori trece cineva. Drepte şi tăcute, ele îşi acoperă cu mâna gura obosită, figuri nobile ale unei munci modeste, mame cu mulţi copii, care nu se plâng de truda lor.

Uneori, dându-şi seama cine eram, aceste femei îngenuncheau în prag şi atingeau cu fruntea colbul de pe jos în semn de omagiu; trebuie să fie, desigur, o rămăşiţă a obiceiurilor răsăritene, din vremurile când aparţineau trup şi suflet stăpânului acelor locuri.

CASELE MAI MODESTE PAR SĂ SE PRĂVĂLEASCĂ SUB CÂTE O URIAŞĂ CĂCIULĂ DE STUF, APROAPE TOT ATÂT DE ÎNALTĂ CÂT CASA ÎNSĂŞI.

Aceste gesturi umile m-au descumpănit întotdeauna. Simţeam mereu nevoia să întind mâna şi să le ridic, fiind stânjenitor pentru mine să fiu tratată ca un fel de zeitate coborâtă pe pământ.

Aş putea povesti o viaţă întreagă despre aceste văi şi aceşti oameni, despre căsuţele mici şi albe, despre biserici şi despre codrii plini de umbră, despre ferigile înalte de prin acele locuri şi florile ce cresc grămadă pe câmpii. Le îndrăgeam atât de tare, încât cu mare greutate îmi dau seama că nu mai pot merge la ele acum.

Ori de câte ori aveam nevoie de odihnă sau de vreo schimbare, mă îndreptam instinctiv spre aceste ţinuturi.

Alesesem chiar un locşor la marginea unei păduri de mesteceni, unde ferigile sunt de un stat de om, lângă o mânăstire cu zidurile albe ca aripile de înger, loc ce îmi amintea de Anglia, şi unde într-o zi sper să mă pot întinde şi să adorm, fiind convinsă că somnul trebuie să fie foarte odihnitor sub acei copaci. Dintre toate locurile din ţară, pe acesta îl îndrăgesc cel mai mult.

Evenimentele pline de cruzime au smuls acest loc de lângă noi; cu toate acestea, simt că într-o bună zi mă voi întoarce... nu cred că e cu putinţă să nu mai păşesc niciodată prin aceste locuri!

Dar astăzi nu voi vorbi despre Hurezi, mânăstirea cea mai iubită dintre toate, pentru că am făcut-o deja; astăzi, în ciuda nostalgiei ce mă copleşeşte când mă gândesc la ea, nu mă voi opri ca să pătrund în sfânta ei incintă, nu voi urca drumul mărginit de brazi ce duce la poarta de intrare; ca cineva izgonit din Rai, voi păşi în tăcere, cu un oftat, pe lângă zidurile ei înalte şi tăcute...

Mânăstirea Polovragi, unde vreau să vă iau cu mine azi, nu e departe de Hurezi cea minunată, cea cu ziduri înalte şi albe, dar se ascunde în altă vale, la marginea unui platou înalt, o vastă deschidere ce sfârşeşte abrupt într-un şir de munţi, ca un zid de apărare ridicat de mâini uriaşe.

E frumos drumul până acolo. Şerpuind peste dealuri şi văi, trece prin luminoase păduri de mesteceni pline de ferigi şi clopoţei ce se pleacă în bătaia vântului.

Drumurile sunt mărginite cu vechi cruci din lemn, de mărimi diferite, vopsite ciudat. Acestea sunt pictate în culori vii, decolorate repede de intemperii. Stau singuratice şi bătute de vânturi, păzindu-şi fiecare tainica sa poveste, pe care nu o împărtăşesc oricărui trecător grăbit. Vântul le ştie tainele; vântul, ploaia şi furtunile care, după ce le-au smuls secretele, le trântesc adesea fără milă la pământ, unde zac cu faţa în jos, neajutorate, ca nişte ostaşi căzuţi pe care nu i-a salvat nimeni.

Îndrăgesc aceste cruci bătrâne, efigii ce înduioşează, caracteristice ţării noastre; ele îmi inspiră un neobişnuit sentiment de reverenţă, deoarece aceia care le-au aşezat acolo trebuie să fi fost oameni credincioşi, cu vreun păcat de ispăşit; având pe cineva drag pe care să-l jelească sau vreun drumeţ îndepărtat de ocrotit... Mulţi credincioşi trebuie să fi cutreierat drumurile vâlcene, de vreme ce aceste cruci pot fi întâlnite pretutindeni, stând ca nişte strămoşi osteniţi, ale căror nume au fost uitate de generaţiile de azi.

Nu cred că există un loc mai frumos situat ca Polovragi. Micuţa şi vechea mânăstire stă cuibărită chiar la poalele munţilor, ca o pasăre uriaşă ce se ascunde printre copaci. Şi aici, ca şi la Hurezi, zidurile sunt înalte şi albe, dar construcţia e mai modestă, mai umilă, deşi biserica ce se ridică înăuntru nu e defel mai puţin frumoasă; forma şi stilul sunt perfecte, iar picturile sunt la fel de bogate.

Aici, în locul brazilor întunecaţi, o alee de cireşi conduce la turnul clopotniţei, pe sub care se trece în curtea interioară printr-o intrare scundă.

Ultima dată când am fost acolo, cireşii erau în floare; florile erau atât de dese, încât pomii păreau să se plece sub greutatea zăpezii. O adevărată simfonie în alb: flori albe, ziduri albe ce înconjoară o biserică albă ca laptele; deasupra, nori mari şi albi plutind pe cer, pe jos un covor

alb de margarete şi, privind prin uşa de la intrare, am zărit înăuntru în biserică o mulţime de ţărani înveşmântaţi în alb, rugându-se. Erau învăluiţi în umbră, dar hainele albe ale bărbaţilor şi basmalele femeilor se vedeau ca nişte pete de lumină.

Nimeni nu se aştepta să sosesc, aşa că m-am putut strecura fără să fiu văzută în biserică, unde am asistat la scena ciudată pe care o voi povesti.

Era o zi de sărbătoare şi avea loc un soi de ceremonie, pe care n-am putut să o văd de la început din cauza mulţimii. Ţăranii erau îmbrăcaţi de duminică, atât bărbaţii, cât şi femeile purtând hainele de lână aspră, albă, specifice zonei, iar basmalele femeilor erau imaculate, ca o promoroacă.

Biserica e una dintre cele mai frumoase pe care le cunosc. Are proporţii perfecte, iar frescele ei decolorate de vreme nu au fost profanate de încercări de renovare şi, deşi au crăpături şi s-au şters pe alocuri, se află într-o stare destul de bună; în culori sobre, ele sunt pictate pe un fond albastru închis. Iconostasul înalt ce separă altarul e o capodoperă a lucrăturii în lemn, poleit discret şi incrustat cu vechi şi preţioase icoane cu chipuri de sfinţi, având mai sus o cruce mare pictată, de o formă perfectă, pe jumătate ascunsă în umbră. Deasupra, o boltă mare, de unde chipul uriaş al lui Hristos priveşte în jos de pe fundalul auriu, cu o demnitate binevoitoare, dar inaccesibilă, şi cu mâna ridicată într-un gest etern de binecuvântare.

Pe peretele din spatele iconostasului se desprinde din umbră o întreagă procesiune de sfinţi şi de martiri, siluete subţiri, ascetice, ce se adună în jurul tronului Sfintei Fecioare. Chipurile lor sunt palide, dar nenumăratele lor nimburi alcătuiesc un minunat fond auriu. Numai siluetele din faţă sunt complete; restul sunt indicate doar de acele

cercuri luminoase ce se ridică unul deasupra altuia ca nişte trepte ce duc la Dumnezeu.

Pe genunchii Sfintei Sale Maici şade pruncul Iisus, drept precum un idol, cu ochii săi foarte mari aşezaţi pe un chip melancolic, ca de ceară.

Toate reprezentările sacre din şcoala bizantină au aceste chipuri ascetice şi palide, iar veşmintele lor, care sunt pictate cu o grijă extraordinară, le acoperă trupurile subţiri cu falduri plisate cu grijă, însă capetele le sunt îngreunate de nimburi pe care sunt sortiţi să le poarte veşnic ca semn al demnităţii sacre.

Cuvintele nu pot descrie minunata armonie a acestor interioare de biserici, cărora veacurile le-au atenuat culorile, şi unde chiar şi astăzi mulţimea adunată în faţa iconostasului auriu nu are nimic din trivialitatea maselor de oameni ce se îngrămădesc să vadă familiile regale; era doar o adunare modestă de ţărani, ale căror costume aveau ceva aproape medieval, în armonie cu vechea atmosferă a bisericii.

O vreme am stat în spatele adunării de credincioşi, absorbită profund de farmecul întregii atmosfere. Mulţi ţărani ţineau în mâinile lor lumânări, ale căror flăcări tremurânde aruncau luciri palide pe nimburile aurii ale sfinţilor, dând un aspect nepământean numeroaselor chipuri întoarse în aceeaşi direcţie, care priveau ceva ce n-am putut vedea de la început.

Făcându-mi loc prin mulţime, până la treptele altarului, am zărit o femeie întinsă pe o targă – o femeie cu un chip spectral, galben ca pergamentul, o tânără cu trupul atât de slab, încât părea un schelet; părea că singura urmă de viaţă se retrăsese în ochi, care, mari şi parcă înfricoşaţi, se uitau la preotul ce stătea în picioare asupra ei murmurând rugăciuni.

Preotul era aproape un uriaş, cu o barbă mare, roşie, răsfirată pe odăjdiile de purpură şi aur. Îşi scosese patrafirul brodat cu aur şi îl aşternuse peste trupul femeii; greutatea acestuia părea să apese silueta ei fragilă.

Câteva bătrâne îmbrăcate în alb îngenunchează lângă ea, spunând rugăciuni pe tonuri tânguitoare, dându-se cu capul de podea, aruncându-se adesea peste trupul bietei suferinde, de parcă ar fi vrut să o smulgă din ghearele cumplitei boli care, în afară de ochi, o făcea deja să arate ca un cadavru.

Un cerc de credincioşi se formase în jurul acestui grup ciudat, pândind expresia de pe chipul femeii cu mare îngrijorare. Îmbrăcaţi în alb, ei ţineau cu toţii în mâini lumânări aprinse; tăcuţi şi palizi, ar fi putut fi o adunare de stafii...

Glasul preotului s-a ridicat deasupra vaierului femeilor, umplând spaţiul bisericii cu intensitatea sa; ca în vremurile biblice, părea să ceară unui duh necurat să părăsească trupul pe care îl chinuia atât de tare.

Am privit fascinată câtva timp această ceremonie neobişnuită, apoi, făcând un efort să plec de acolo, m-am îndreptat spre uşa de ieşire şi apoi afară în lumina soarelui; era ca şi cum aş fi păşit deodată din întunecatul Ev Mediu în soarele timpurilor noastre...

XI

Vorbind despre mânăstirile noastre, un subiect la care revin întotdeauna cu mare plăcere, doresc să relatez o scenă deosebit de mişcătoare la care am fost martoră.

Venisem pentru câteva zile în ţinuturile mele dragi şi locuiam într-o culă, o casă fermecător de veche dar clădită ca un turn, lângă mânăstirea Hurezi. Îmi petreceam o mare parte din timp în sfânta incintă a mânăstirii, cercetând vechile-i comori, umplându-mi sufletul cu farmecul ei din altă lume, clădind vis după vis, căci dorinţa mea era ca într-o bună zi să-mi fac un loc al meu în acest lăcaş de linişte.

Însoţitoarea mea era tot timpul maica stareţă, o femeie în vârstă, simplă, dar inteligentă, care nu cunoscuse niciodată viaţa din afara zidurilor. Ea fusese crescută de copil la mânăstire şi urcase apoi pas cu pas în ierarhie până la poziţia pe care o deţinea acum, pas cu pas de-a lungul multor ani monotoni, cu răbdare, abnegaţie şi rugăciuni. Acum era doar o femeie bătrână şi ostenită, cu trupul slăbit de multele zile de post, un chip ca de ceară şi cu ochii obosiţi, care s-au luminat de bucurie când am sosit. Mă urma oriunde mă duceam, ţinându-mă de braţ, sprijinindu-şi adesea capul cărunt de umărul meu, cu ochii ei trişti plini de o strălucire care aducea cumva a adoraţie.

Mergea cu mine încolo şi încoace; nici o scară nu era prea abruptă, nici un drum prea lung şi nici lumina soarelui prea arzătoare, câtă vreme o ţineam de mână. Parcă întinerise dintr-odată, anii se desprinseseră de ea, iar picioarele nu mai cunoşteau oboseala. Profund uimită de admiraţia pe care o arătam pentru lucruri în mijlocul cărora trăise toată viaţa, până când obişnuinţa le întunecase strălucirea, zâmbea cu indulgenţă la entuziasmul meu, dând din cap cu resemnarea cuiva care a depăşit şi bucuria, şi tristeţea.

Cu toate acestea, iubirea pe care o arătam minunatei ei case o măgulea; limba i se dezlega treptat şi, puţin câte puţin, reuşeam să adun ceva din amintirile ei.

Deşi rostirea îi era şovăielnică şi monotonă, a reuşit să mă facă să văd cu ochii minţii scene parcă decolorate, ca nişte vechi legende ţesute în tapiserii, pe care anii le-au acoperit cu praf. Stăruia cu afecţiune asupra unora dintre aceste picturi, iar cuvintele ei deveneau mai expresive, aşa încât aveam imagini trecătoare ale unor vremuri de altădată, aidoma unor străluciri bruşte de lumină într-un culoar întunecat, a cărui cheie a ruginit.

Un nume revenea adesea în toată povestirea ei – Mamu, numele unei mânăstiri îndepărtate în care crescuse. Amintirile ei despre acel loc erau pătrunse de o frumuseţe ce creştea odată cu depărtarea în timp a lucrărilor pe care le povestea. Strălucirea tinereţii se aşternuse peste amintirile ei, cu atât mai vie, cu cât mai ştearsă fusese vremea aceea – căci tinereţea este aceeaşi, oriunde s-ar petrece anii ei: în grădinile unui palat sau între zidurile unei mânăstiri, lumina ei are un lustru pe care nici măcar viaţa la mânăstire nu îl poate distruge. Glasul i se îndulcea când vorbea despre acel loc şi evoca nişte imagini atât de seducătoare, încât am avut dorinţa vie de a vedea acea străveche mânăstire pe care toţi, mai puţin ea, păreau s-o fi uitat.

Dintr-odată, am plănuit să o iau cu mine pe bătrâna stareţă, oferindu-i astfel posibilitatea de a mai păşi încă o dată pe cărările tinereţii. Astfel, într-o dimineaţă însorită de vară, am pornit în căutarea pierdutei străluciri de la Mamu.

Bătrâna călugăriţă izolată de lume nu se mai urcase niciodată într-un automobil până atunci; pentru ea, distanţele erau o oprelişte, pe care nu se gândise niciodată s-o înfrunte. Zilele ei erau fixate într-o anume

rânduială – aşa hotărâse soarta şi numai evenimente nemaivăzute puteau schimba ceva!

Bătrâna abia aştepta să mai privească o dată ceea ce iubise odinioară; profund emoţionată, lucru ce ar fi stârnit un zâmbet dacă nu era de-a dreptul mişcător, stătea aşezată în automobilul care mergea destul de iute, fapt ce aproape depăşea puterea ei de înţelegere. Cum era posibil să străbaţi asemenea distanţe, să parcurgi atâtea mile doar într-o zi? Dar graba de a ajunge în locul visurilor sale era atât de mare, încât şi-a stăpânit eroic frica de viteză, fixându-şi privirile în zare, cu o intensitate atât de mare, încât aproape te speria.

Goneam la vale spre câmpie prin păduri umbroase, trecând prin sate liniştite şi traversând mai multe văi. Drumul era lung şi întortocheat, mărginit ici-colo de grupuri de cruci înalte de lemn, ce păreau aproape şocate de viteza cu care treceam pe lângă ele; cerul era albastru, păsările ciripeau, florile verii înfrumuseţau grădinile, iar bătrâna călugăriţă se grăbea să-şi revadă tinereţea!

Nu aveam nici o idee în legătură cu ce urma să găsim la capătul drumului. Nici unul dintre noi nu fusese vreodată la Mamu. Se ştia doar că mânăstirea fusese părăsită şi că, împreună cu biserica de la Hurezi, aparţinea celei mai bune perioade din arhitectura românească.

Văile se lărgeau tot mai mult pe măsură ce coboram dealul; treptat, peisajul se transforma într-unul de câmpie, ogoare întinse răsfăţându-se în rodnicia verii, o frumoasă privelişte a abundenţei plină de aşteptările recoltei ce urma să vină. Drumul se lăţea, tot mai prăfos şi mai accidentat, aerul îşi pierduse din prospeţime, iar noi goneam în continuare, devorând spaţiul.

Cu cât ne apropiam de ţinta noastră, bătrâna călugăriţă era tot mai tăcută; îşi ţinea mâinile strânse, iar pe chip i se aşternuse o tensiune aproape insuportabilă. Aproape

simţeai cât de tare îi bate inima şi cum era cuprinsă de o mare bucurie şi de o mare teamă totodată.

Apoi, deodată, în depărtare, silueta unei biserici... iar în jurul ei ziduri ce chiar de la distanţă aveau aerul trist al locurilor părăsite, ce-au devenit ruine.

Am ajuns în sfârşit şi am coborât din maşină plini de nerăbdare. Un sentiment de dezamăgire mi s-a strecurat în suflet. Locul unde era aşezată biserica era lipsit de farmec, mai ales comparându-l cu minunata mânăstire Hurezi, de unde veneam; câteva mici lanuri de porumb, împodobite ici-colo cu floarea-soarelui, ce-şi cocoţa capetele uluitoare pe tulpini înalte care păreau să atragă toată lumina. Drumul trecea chiar pe lângă biserică; nici un copac, nici o grădină nu erau în preajma ei, ci doar rămăşiţele zidurilor groase, acum prăbuşite. Doar floarea-soarelui făcea tot ce putea ca să mai înveselească locul.

Bătrâna călugăriţă îşi strecurase mâna într-a mea. O simţeam cum tremură. Picioarele i s-au împiedicat într-o grămadă de gunoi care bloca bolta părăginită a intrării prin care am trecut şi noi. Ne aflam acum în incinta cândva sacră, privind biserica. Iar în jurul nostru totul era o ruină... Doar biserica se înălţa mândră, ca un nobil sihastru pe care nimeni nu-l mai vizitase de mulţi ani.

Maica stareţă rămăsese tăcută, cu glasul sugrumat de o emoţie extraordinară. Se uita în jur... privirile ei înceţoşate plimbându-se de la o grămadă de moloz la alta, întrebându-se cumva ce se putuse întâmpla. Unde erau chiliile de odinioară? Dar zidurile impunătoare? Grădinile din amintiri? Ce se întâmplase? Oare visa? Oare vederea îi scăzuse atât de tare, încât nu mai putea vedea lucrurile aşa cum fuseseră odată?

Începuse să geamă uşor, disperat, iar degetele i se agăţau crispate de mâna mea; cu paşi mici şi deodată

nesiguri, mă călăuzea dintr-un colţ în altul, încă sperând să găsească ceea ce venise să caute de atât de departe.

Nimic! Toată măreţia dispărută! Şi toată frumuseţea! Doar pe alocuri zidurile impunătoare rezistaseră timpului şi nepăsării omului; în alte părţi, puterea lor cedase şi zăceau în grămezi năpădite de buruieni, la care câteva floarea-soarelui trăgeau câte o ocheadă, mirate să se poată uita aşa, nestingherite, într-un loc atât de tainic, dar totuşi mândre de înălţimea lor ce le îngăduia să privească într-un loc odinioară ferit de orice ochi străini. Printr-o crăpătură, un vrej de dovleac îşi trimisese tulpina sa cățărătoare să acopere pietrele căzute, cu nişte frunze absolut uriaşe; florile erau aurii, de forma unei cupe; tulpina urcase, ca un şarpe lung şi verde, ajungând în curte. Fructul său rotund, enorm, rivaliza în culoare cu splendoarea florii-soarelui.

Uitând de orice altceva, mi-am lăsat privirile să se bucure puţin de această armonie de galben, iar sufletul meu era mulţumit de privelişte, căci mereu şi oriunde apariţia unei plante sau a unei flori mă umple de o bucurie greu de descris în cuvinte. O uşoară apăsare pe mânecă m-a adus înapoi la fiinţa disperată de lângă mine.

„Nu-mi găsesc casa”, şoptea bătrâna. „Deşi aici am trăit odinioară! A putut trece atâta timp? Era un loc aşa frumos! De ce a fost distrus?” Şi din nou ne-am pornit căutările disperate, străduindu-ne în zadar să regăsim trecutul.

Chiliile odinioară bine rânduite şi frumos zugrăvite nu mai aveau acoperiş şi stăteau ca scheletele, cu uşile ca nişte guri rânjite; buruienile năpădiseră totul, ba chiar crescuseră în încăperile expuse fără milă vântului şi ploilor. Ciulini mari străpunseseră duşumelele, iar de pe coama pereţilor crăpaţi nişte flori galbene şi vesele îşi clătinau capetele spre noi într-o voioşie inconştientă. Nu era nimic măreţ aici; aceste ruine erau prea recente ca să-

şi fi însuşit o oarecare demnitate – erau doar o dovadă jalnică a unei neglijenţe strigătoare la cer. Îţi dădeai seama că lipsa de preocupare şi lipsa de iubire erau răspunzătoare de acest dezastru, că, aşa rustice cum erau, chiliile maicilor ar fi putut rămâne foarte bine în picioare. Bătrâna stareţă înţelesese câte ceva din toate acestea, iar durerea ei era cu atât mai mare. „Totul s-a dus”, murmura ea, „totul! De ce au făcut aşa ceva? S-a schimbat, e distrus! Nu mai e acelaşi loc!” În inima mea, simţeam ceva din suferinţa ei, ce o umplea de o profundă deznădejde.

Acum regretam că o adusesem aici, distrugând astfel imaginile tinereţii ei, cu atât mai mult cu cât şi eu m-am temut întotdeauna să mă întorc după mulţi ani în locuri pe care le iubisem.

Ultima noastră speranţă era acum biserica, aşa încât, lăsând ruinele să-şi îndure soarta cea tristă, ne-am îndreptat spre ea.

Era o construcţie nobilă, cu linii şi proporţii armonioase, deşi marcate din nefericire de neglijenţă; faţadele văruite erau crăpate şi pe alocuri murdărite, dar cu toate acestea stătea mândră şi solidă în mijlocul ruinelor din vecinătate, ca un bătrân monarh ce supravieţuise neamului său.

Încă ţinându-mă de mână, bătrâna a trecut odată cu mine pragul bisericii, acolo unde cu atâţia ani în urmă urcaseră primele sale rugăciuni către Domnul.

Mă gândeam cu teamă la ce vom găsi înăuntru, astfel încât sărmana mea însoţitoare să nu mai aibă noi dezamăgiri. Ce am găsit acolo era haos! Fuseseră începute nişte reparaţii bine intenţionate, apoi abandonate, aşa că liniştea uitării se aşternuse peste acel loc.

Ordinea sacră a lucrurilor fusese încălcată; obiecte mari şi mici zăceau într-o neorânduială umilitoare. Icoanele cele mai venerate fuseseră scoase din ramele lor şi aşezate în colţuri întunecate, cu faţa la perete, sau zăceau răsturnate

în praful de pe jos. Uşile care duceau spre altarul ascuns erau larg deschise, ca şi cum nişte paşi profanatori nu ar fi respectat nici măcar Sfânta Sfintelor. Bisericii, în starea în care se afla, părea să-i fi fost răpită însemnătatea mistică şi era expusă cu cruzime curiozităţii mulţimii. Un protest mut suia din zidurile pângărite, din uşile larg deschise ale altarului, chiar din coloanele solemne cărora nimic nu le putea distruge demnitatea, stâlpi ai puterii ce încă susţineau casa Domnului, în ciuda nepăsării oamenilor.

Fără să mai poată rosti vreun cuvânt, stareţa privea în continuare haosul pe care nu-l putea înţelege. Frângându-şi mâinile, rostea mereu: „Doamne! Doamne! Ce-au făcut?” Şi iarăşi: „Ce-au făcut?” După aceea s-a târât de la un capăt la altul al bisericii, frângându-şi mâinile de disperare neajutorată, scotocind printre obiectele sacre îngrămădite fără nici o noimă, nici unul la locul său; la fiecare pas scotea câte o nouă exclamaţie, rostind în disperarea ei vorbe fără înţeles.

Nu am urmat-o, ci am urmărit-o cu tristeţe, gândindu-mă la fragilitatea visurilor omeneşti, în vreme ce ochii mei se bucurau de proporţiile maiestuoase a ceea ce fusese odinioară o minunată biserică.

Mi-am dat seama la un moment dat că bătrâna mea tovarăşă de călătorie căuta ceva ce nu reuşea să găsească; dezamăgirile ei se transformaseră într-un vaier: „Unde e? Unde e?” Asta rostea şi a mai spus o dată: „Unde e?”, cu glas sfâşietor:

Luându-i mâna într-a mea, am întrebat-o ce căuta. „Pe Sfântul Nicolae”, mi-a răspuns. „Era cel mai slăvit dintre toţi; la Sfântul Nicolae mă rugam de obicei; fiind cel mai înţelept, asculta cel mai bine... Îl iubeam şi acum nu mai dau de chipul său nicăieri”, şi s-a îndepărtat, continuându-şi căutarea.

Dintr-odată, a îngenuncheat, şi o undă de extaz a străbătut prin vaietul ei. „E aici, e aici!” Căzând în genunchi lângă o icoană pe care o scosese dintr-un cotlon întunecat, am văzut-o cum şi-a scos batista din buzunar, a şters cu grijă şi cel din urmă fir de praf de pe chipul adorat şi apoi, atingând de trei ori pardoseala cu fruntea, şi-a făcut de mai multe ori semnul crucii, murmurând rugăciuni pe care nu le înţelegeam, iar la sfârşit a mai sărutat o dată efigia celui mai venerat dintre sfinţi.

Fără să ştie, ea se închina la o icoană de o mare valoare artistică; mi-am dat seama de lucrul acesta ducându-mă către locul în care se închina. Însă nu frumuseţea picturii era ceea ce o emoţiona, nici măcar frumosul chip bătrân zugrăvit pe un fundal de aur, nici delicatele culori ale veşmântului, atât de plăcute ochilor; ea îşi săruta tinereţea, tinereţea ei, speranţele şi, odată cu ele, frumoasele zile de altădată!

Aici, în biserica părăsită pe care alţii au lăsat-o de izbelişte, bătrâna maică devenise pentru o clipă din nou tânără! Cu gesturi de iubire, îşi săruta iluziile, speranţele, tot ceea ce fusese odată al ei...

XII

M-aţi urmărit cu răbdare în peregrinările mele prin ţara pe care o iubesc; v-am condus de la câmpie la munte, de la munte la mare, de la Dunărea întinsă la dealurile Vâlcei, unde am zăbovit în liniştea mânăstirilor, atât de dragi sufletului meu, iar acum, ca să nu vă mai obosesc cu prea multe imagini, simt că trebuie să închei aceste pagini, deşi încă îmi mai vin atâtea în faţa ochilor. Aş putea să scriu fără încetare, căci ţara aceasta este bogată şi minunată, pitorească, plină de poezie şi de un farmec pătrunzător, cu atât mai preţios în acest ceas de cumpănă; cu toate acestea, simt că trebuie să-mi las pana deoparte, păstrând în suflet alte imagini pe care, într-o zi, să sperăm, le voi putea zugrăvi pentru voi... dar nu acum... nu acum...

De toate locurile despre care am vorbit în acest volum am fost despărţiţi de o soartă crudă; sunt locuri pe care dorim cu ardoare să le recucerim, cămine pe care a trebuit să le părăsim, ogoare ale căror roade le culege invadatorul, ţinuturi pe care a trebuit să le cedăm; dar, înainte de a vă părăsi, doresc să vă vorbesc despre oraşul care ne-a primit cu braţele deschise când eram pribegi, după ce am fost nevoiţi să ne abandonăm căminele, fără să ştim unde ne vom putea adăposti.

I-am cerut mult, dar a fost generos; ne-a luat sub oblăduirea lui, deşi mulţi dintre noi l-am neglijat în vremurile de pace şi prosperitate.

Iaşi! Numele a căpătat o rezonanţă specială de câte ori îl auzim rostit! Cu precădere într-un moment în care primejdii noi şi nemaiauzite ne stau în faţă. Când a trebuit să părăsim Bucureştiul, spre Iaşi ne-am îndreptat cu toţii; Iaşi, odinioară o capitală mândră, ce fusese sacrificată

întru gloria alteia[6], şi care a trebuit deodată să-i adăpostească pe aceia care au ignorat-o atâţia ani. A făcut tot ce i-a stat în puteri ca să ne primească, dar modestele sale resurse au fost greu puse la încercare!

Iaşi! Oraş al destinelor întoarse, oraş drag sufletului moldav, odinioară un centru îndrăgit şi înfloritor, mai apoi neglijat, uitat, ajuns să trăiască doar din amintiri, părăsit chiar şi de aceia ce-l iubeau cel mai tare. Numele lui a păstrat dulceaţa lucrurilor altădată îndrăgite, ca o femeie ce-a fost iubită pentru frumuseţea-i, dar anii ce-au trecut au trimis-o cu totul în uitare.

Aşezat pe câteva coline, printre frunzişuri şi grădini, înconjurat de pământuri roditoare, Iaşiul are toate motivele să fie mândru de poziţia lui, pe care multe oraşe ar putea s-o invidieze. Bisericile lui sunt nenumărate, iar dacă la apus le priveşti de la distanţă, când pâcla pluteşte ca un văl peste imperfecţiunile lui, Iaşiul are aspectul unui oraş fermecat, din care răsar nenumăratele turnuri şi clopotniţe, de forme diferite, ca stafiile unei glorii trecute, pe care nimic nu o poate şterge.

De-a lungul vremurilor, poziţia geografică a Iaşiului nu prea i-a adus noroc, oraşul cunoscând invaziile în toate formele posibile şi, odată cu ele, schimbări şi dezastre, incendii, foamete şi frică.

Atât de diverse i-au fost căile destinului, atât de feluriţi stăpânii care au avut pretenţii asupra lui, schimbându-se unul după altul cu o iuţeală ameţitoare, încât, dacă citeşti vechile cronici, devii confuz şi este greu pentru un neiniţiat să urmărească o istorie atât de întortocheată. Găsindu-ne însă acum în faţa unor evenimente grave şi

---

[6] Atunci când Cuza Vodă a unit, în 1859, Moldova cu Muntenia, Bucureştiul a fost ales drept capitală, spre marea supărare a Iaşiului. De atunci a păstrat întotdeauna un anumit resentiment faţă de Bucureşti (*n. a.*).

înspăimântătoare, nu pot decât să privesc îndărăt, comparând ziua de azi cu cea care a trecut şi să mă minunez cum asupra acestui oraş lipsit de noroc s-au abătut toate dezastrele posibile. Cu toate acestea, a rămas în picioare şi trăieşte fără să se lase doborât de nenorociri, nici o vicisitudine nefiind în stare să îl îndepărteze de poporul căruia îi aparţine.

Am încercat să mă cufund în trecutul său, ca să-i înţeleg mai bine prezentul, dar astăzi m-ar duce prea departe dacă ar trebui să-i relatez toată istoria.

La intrarea în oraş, pe drumul spre Nicolina, se ridică o cruce înaltă de piatră. Veche, cenuşie şi impunătoare, parcă e un paznic ce veghează asupra siguranţei oraşului, un paznic în sufletul căruia dorm poveşti uitate. Mă întreb adesea ce eveniment îşi aminteşte – acum ştiu, doar de câteva zile. Şi nu pot decât să consider de bun augur faptul că povestea ei mi-a fost dezvăluită chiar acum...

Crucea poartă numele de Ferenz şi marchează locul unde duşmanii căzuţi au fost îngropaţi...

Între anii 1716 şi 1717, în vremea domniei lui Mihai Vodă Racoviţă, austro-germanii, care se luptau cu turcii lângă hotarele noastre, au făcut incursiuni în Moldova, luând în stăpânire pentru o vreme Caşinul şi Neamţul.

O parte din trupele lor, conduse de nişte trădători prin valea Oituzului, au ajuns până la Iaşi, dar au fost învinse şi mulţi au fost făcuţi prizonieri într-o înfruntare sângeroasă între fortăreaţa Cetăţuia şi mânăstirea Frumoasa. Trupurile celor căzuţi, împreună cu conducătorul lor, Ferenz, au fost îngropate la Nicolina, „iar ţărâna a fost aşezată morman peste ei”, spune cronicarul; „iar aceia care au încercat să-şi trădeze ţara au fost ucişi şi îngropaţi cu duşmanul”.

Şi acum bătrâna cruce stă de strajă sus, deasupra oraşului, cu silueta ei tocită de timp întoarsă spre soare-

răsare... Chiar la porţile oraşului poate duşmanul să fie înfrânt ruşinos!

Iaşiul a mai cunoscut şi duşmani de alte feluri: în timpul domniei lui Miron Vodă Barnovschi (1626–1629) a fost o iarnă cumplită, care mai e şi acum pomenită ca „iarna lui Barnovschi”; oamenii mureau pe străzi de frig şi foame, iar despre lupi se povesteşte că ajunseseră până la porţile oraşului. Câţiva ani mai târziu, sub domnia lui Ştefăniţă Vodă Lupu, foametea făcea ravagii în oraş şi se spune că populaţia, care nu mai avea ce să mănânce, se hrănea cu trestii culese din smârcurile din jurul oraşului, de unde domnitorul a rămas cu porecla de „Papură-Vodă”. Şi în iarna dintre 1684 şi 1685 a mai fost o foamete, iar oamenii spun istorisiri cumplite despre acele zile.

Domnia lui Mihail Grigore Sturdza (1834–1849) a fost marcată de asemenea de câteva nenorociri. Iaşiul a ars de două ori aproape până la temelii; în 1849, holera a făcut ravagii în rândul locuitorilor oraşului, iar cumplita molimă a fost urmată de o iarnă neînchipuit de aspră, de foamete şi de nenorociri de tot soiul, căci e bine cunoscută zicala „o nenorocire nu vine niciodată singură!”.

Iaşiul a avut însă între zidurile sale şi oaspeţi mai puţin lugubri. În 1711, Petru cel Mare a fost primit aici cu mare fast şi onoruri de către Dimitrie Vodă Cantemir, cunoscut în lumea întreagă pentru erudiţia lui. „Cu acest prilej”, zice cronicarul, „nobilimea moldavă a gustat «vinuri franţuzeşti» pentru întâia oară”, adică şampanie!

Stanistas LeszczyĹ„ski, Regele Poloniei, s-a aflat şi el o dată ca oaspete între zidurile Iaşului; venind să-l întâlnească pe Regele Carol XII al Suediei, a locuit un timp într-o reşedinţă particulară. „Când Domnitorul Ţării a aflat de prezenţa lui, l-a înconjurat pe Rege cu toate onorurile şi l-a condus cu mare fast la palatul Trei Ierarhi.”

„Ceva mai devreme, sultanul Mahomed IV, care se lupta cu polonezii, a intrat în Iaşi, unde s-a preumblat cu mare pompă, întâmpinat cu multe onoruri de Gheorghe Vodă Duca, care l-a tratat regeşte; dar oraşul a fost adânc zguduit de ordinul dat de sultan unui muezin de a cânta rugăciuni turceşti din clopotniţa de la Sfântul Nicolae, una dintre cele mai iubite biserici ale Iaşului. După aceea, biserica a fost considerată pângărită multă vreme şi nu a mai putut fi folosită până ce nu s-a sfinţit din nou.”

În anul 1769, Ecaterina cea Mare a luat Moldova în stăpânire, iar generalul Rumianţov a fost numit guvernator. Ocupaţia rusească a durat cinci ani. Cunoscutul favorit al Ecaterinei, Potemkin, a murit la Iaşi, şi se spune că trupul lui a fost expus în minunata mânăstire Golia.

Sub domnia lui Grigore Alexandru Ghica, Austria a pus dintr-odată stăpânire pe Bucovina, fără ca Poarta să protesteze; dimpotrivă, Turcia a încheiat o convenţie cu Austria prin care a cedat aceste provincii, asupra cărora nu avea decât drepturi de protectorat. Toate protestele din partea Moldovei au fost zadarnice, Grigore Vodă plătind cu viaţa eforturile pe care le-a făcut ca să apere interesele ţării sale.

Între anii 1828 şi 1834, ruşii au ocupat din nou Moldova, iar Iaşiul a fost guvernat de contele Kiseleff, un organizator capabil, a cărui plecare a fost regretată profund de ieşeni. Între anii 1849 şi 1856, Iaşiul a fost luat în stăpânire pe rând de ruşi, turci şi austrieci. După cum se vede, vicisitudinile sale au fost nenumărate, până când, pe 5 ianuarie (stil vechi) 1859, Alexandru Ioan Cuza a fost ales în unanimitate domn al Moldovei, iar în aceeaşi lună devenea şi domn al Valahiei, unind astfel cele două părţi ale ţării sub acelaşi sceptru. Odinioară, în anul 1600,

marele erou naţional, Mihai Viteazul, a împlinit acest vis, dar numai pentru o scurtă perioadă de cinci luni.

Cuza Vodă a domnit mai întâi cu două guverne, unul la Iaşi şi altul la Bucureşti. În final, Bucureştiul a fost ales capitală, domnitorul şi guvernul stabilindu-se definitiv în oraş. Prin urmare, Iaşiul a trebuit să privească la ascensiunea altui oraş, în timp ce el a fost lăsat să plângă gloria trecută. Domnia lui Cuza Vodă a durat şapte ani.

Am schiţat doar sumar câteva episoade din istoria complicată a Iaşiului, culegând câte o relatare ici şi colo, fără a face vreun efort de a respecta ordinea cronologică, paginile de faţă fiind doar schiţe – un album de imagini, plin de scene sau locuri pe care le iubim, fără pretenţii mai mari; prin urmare, mă voi îndepărta de trecut şi mă voi referi la Iaşiul de azi.

Evenimentele triste din toamna trecută au smuls Iaşiul din reveriile sale liniştite pe seama trecutului. Străzile sale, pustii şi triste atâţia ani, s-au umplut iarăşi de lume; casele sale, dintre care multe fuseseră închise, au trebuit să-şi deschidă larg porţile ca să adăpostească mai multă lume decât puteau primi. Liniştea lor molcomă a fost împrăştiată în cele patru vânturi de fluxul celor care, trebuind să părăsească degrabă capitala, s-au refugiat între zidurile oraşului pe care îl lăsaseră pradă uitării şi regretelor.

Această invazie a fost aproape brutală, iar Iaşiul nu o aproba întru totul, preferând o monopolizare mai puţin violentă a solitudinii sale. Totuşi, dorinţele nu i-au fost luate în seamă; a fost pur şi simplu obligat să-şi economisească la maximum posibilităţile oricum restrânse, pentru a-i adăposti pe cei care nu mai aveau casele lor.

La început, oraşul acesta liniştit a simţit un anume sentiment amar, de întristare; de ce să fie luat în stăpânire

astfel, după atâţia ani în care a fost neglijat? De ce fragilul său caldarâm să fie zgâlţâit de o mie de automobile? De ce aceia care l-au lăsat să decadă s-au întors acum ca stăpâni, când în zilele de belşug îl ignoraseră? Pe de altă parte, cei care plecaseră din capitală se simţeau exilaţi aici, dar treptat au învăţat să accepte vicisitudinile sorţii.

Şi mie mi s-a părut greu la început să mă stabilesc într-un loc nou, în astfel de împrejurări, cu o durere atât de covârşitoare în suflet. Dacă n-aş fi avut pe cineva atât de drag acolo unde nu mă mai pot întoarce! Mai mult, primejdia nu trecuse; duşmanul ne urmărea îndeaproape, armata noastră se retrăgea şi nici nu se ştia în ce măsură mai puteam conta pe aliaţi; merita oare ca tocmai acum să o luăm de la capăt? Va sta oare în picioare ceea ce clădeam? Sau rodul acestor strădanii va trebui să fie predat în mâinile invadatorilor?

Tragice ceasuri! Ceasuri de îndoieli şi suferinţe, ceasuri de nesiguranţă crudă, când orice efort părea zadarnic, iar noi ciuleam urechile ascultând cum se apropie paşii dezastrului – cu inima bătându-ne în piept puternic, cu sufletul apăsat de spaimă!

Cu toate acestea, cei aflaţi în suferinţă nu puteau aştepta: flămânzii cereau hrană, cei dezbrăcaţi veşminte, răniţii îngrijire, fugarii un acoperiş deasupra capului! Cu bubuitul sinistru al tunurilor în urechi, trebuia să ne apucăm de treabă, fără să ne gândim la greutăţi, fără să ne pese că ceea ce am construit nu era sortit să dureze; trebuia doar să fie făcut!

Astfel, încet-încet, munca anevoioasă i-a ajutat pe toţi să-şi biruie supărarea, să-şi încordeze voinţa într-un efort care, în fiecare dimineaţă, părea să le depăşească puterile.

Nu voi enumera aici tot ce lipsea, tot ce trebuia făcut în împrejurări pe care cuvintele nu le pot descrie. Grozăvia

ultimei noastre ierni a rămas cioplită cu litere de foc în mintea tuturor. Era o muncă obositoare şi de multe ori neterminată, dar cei care-şi plângeau căminele abandonate ori care suferiseră efectele acestei invazii intempestive au învins durerea şi supărările în efortul lor colectiv făcut în slujba binelui.

Iaşiul îmi era cunoscut din alte vremuri – vremuri de pace, când venisem aici, e drept, prea rar, dar nu din vina mea, şi mă primise cu loialitate şi cu dovezi de mare bucurie.

Acum mă întorsesem – o mamă cu inima zdrobită, o Regină ce căuta refugiu, precum mulţi alţii, o exilată din propriul meu cămin, iar Iaşiul m-a primit în acest ceas de durere şi mi-a oferit ajutor; astfel, încetul cu încetul, a devenit căminul meu.

Îmi fusese drag dintotdeauna, deoarece în anii tinereţii mele, când am venit mireasă, aproape o copilă, în ţara aceasta, au existat zvonuri că noi, tinerii, ne vom stabili în cea de a doua capitală a ţării.

Iaşiul a dorit lucrul acesta, şi după ce am vizitat pentru prima oară solitudinea sa pitorească mi-aş fi făcut bucuroasă căminul înăuntrul zidurilor sale. Dar bătrânii suverani aveau nevoie de prezenţa noastră. Atât de mult tânjeau după copii, încât nu ar fi suportat gândul ca noi să trăim departe de ei. Astfel Iaşiul ne-a văzut destul de rar, dar mereu bucuros!

Îmi amintesc cum strălucea soarele prima dată când am sosit la Iaşi, îmi amintesc străzile pline de lume entuziastă, venită să ne ureze bun venit, strigătele, florile – multele flori ce îmi umpluseră trăsura –, îmi amintesc că aveam doar optsprezece ani şi eram plină de speranţă...

Cât de diferită era călătoria mea de astă dată! Eram în doliu, iar aici nici o rază de soare, nici o floare, nici urări vesele de bun venit, doar chipuri îngrijorate şi

întrebătoare, şi nici un alt sunet în afara bubuitului îndepărtat al tunurilor ce ne marca destinul.

Fără ca sosirea mea să fie anunţată, m-am strecurat în oraş, o refugiată rămasă fără casă, fără cămin, fără copilul meu cel mic... iarna se apropia, iar în adâncul inimii mi se cuibărise disperarea. Cu toate acestea, speranţa îşi făcea iarăşi loc, timidă la început, dar mai stăruitoare în fiecare zi, biruind lacrimi, durere şi regrete.

Iaşi! Vom putea vreodată uita ultimele luni petrecute între porţile tale? De nedescris sunt suferinţele cărora străzile tale le-au fost martore; nămeţii înalţi cât casele, mulţimile de cerşetori ce-ţi ocupau caldarâmul, şi atâţia, doborâţi de lipsuri, care s-au stins acolo!

Te-am văzut atunci întruchipând dezastrul – cuprins de groază, tremurând de frig; am pătruns în ungherele tale cele mai jalnice şi mai întunecate, căutându-i pe cei în nevoie – dăruind ce puteam, dar niciodată îndeajuns, căci dragostea şi mila mea nu puteau uşura decât prea puţin din suferinţa întâlnită la fiecare pas!

Cu adevărat cumplit arătai în lunile acelea de iarnă. Vai, Iaşi! Simţeam cum fiecare casă adăpostea suferinţe ascunse, taine dureroase păreau ghemuite îndărătul fiecărui zid. Hrană nu se prea găsea, lemne de foc nici atât. Spitalele gemeau de atâţia răniţi, aşa încât cei care nu se însănătoşiseră complet trebuiau să lase locul acelora cu suferinţe mai urgente; iată de ce pe străzi bântuiau atâtea chipuri livide.

Ca nişte stafii, soldaţii noştri subnutriţi bântuiau de la un adăpost la altul, adesea fără să găsească un ungher unde să-şi poată pune capul. Adesea ne speteam muncind, încercam să făptuim minuni, dar transporturile erau insuficiente, comunicaţiile întrerupte; pretutindeni, zăpada, care cădea neîncetat, crea bariere de netrecut, izolându-ne de restul lumii!

A venit mai târziu şi momentul în care n-au mai ajuns scândurile pentru sicriele celor morţi!

Vai! Cât erau de triste cortegiile funerare ce-ţi străbăteau străzile! Câte n-am întâlnit şi eu... Un cal bătrân şi alb, înhămat la ceva ce părea o cutie de culoarea nopţii. Zdrang! Zdrang! Înainte şi îndărăt se târa peste şleauri. Zdrang! Zdrang! – calul cel alb tot mai sfârşit, mai ciolănos, mai fantomatic! Iar mulţi dintre cei ce întâlneau acest vehicul ca de pe altă lume îşi întorceau capetele, neputând să suporte priveliştea, în timp ce pe deasupra capetelor lor ciorile înnegreau cerul în zborul lor sinistru...

De câteva ori am încercat să ies din oraş ca să alin suferinţe în alte locuri în care era nevoie; de fiecare dată viscolul mă izgonea îndărăt, împiedicându-mă să ajung în satele către care pornisem.

Din nefericire, eram nevoită să mă întorc, nu înainte de a vedea întinderile nesfârşite pe care nici măcar o cărare nu le mai străbătea, presărate cu stârvurile cailor căzuţi, cu picioarele întinse şi ţepene, iar în zare bordeiele îngropate în zăpadă. Ştiam că acolo, departe, unde nu puteam ajunge, erau atâţia nenorociţi pe care doream din răsputeri să îi ajut, dar pe care trebuia să-i las în voia soartei! Şi pretutindeni benchetuiau corbii – doar ei mâncau pe săturate...

Aşa a fost iarna aceea, iarna petrecută la Iaşi; deşi părea că nu se va sfârşi, s-a încheiat!

*

DE DOUĂ ORI MAI PREŢIOASĂ, PENTRU CĂ O AŞTEPTASEM cu atâta ardoare, primăvara s-a revărsat în sfârşit triumfător peste disperarea noastră – şi, odată cu ea, cât de mult te-ai schimbat, dragul nostru Iaşi; datorită durerii pe care am împărtăşit-o, ne-am dat seama cât de aproape erai de inimile noastre!

Dintr-odată ai devenit frumos, tu, oraş al foametei, al pestilenţei şi al lacrimilor! Grădinile tale s-au umplut de flori, care îmi erau aduse în buchete imense de aceia care îmi doreau să nu jelesc prea tare lipsa grădinilor pierdute.

Ciorchini de liliac îmi făceau semn peste zidurile roase de timp, straturi mari de irişi violeţi înveseleau ungherele cele mai sărmane; iarăşi, oriunde mă duceam, trăsura se umplea cu flori; până şi tramvaiele aveau bucheţele de zambile albastre prinse de lanterne, iar trecătorii purtau şi ei câte o floare în mână...

Ca un vis urât pe cale de a se risipi, ceasurile întunecate s-au stins în zare; până şi cei mai loviţi, cei mai părăsiţi au simţit, târându-se afară să se uite la soare, că undeva mai e loc de speranţă!

Soldaţii noştri nu au mai rătăcit pe străzi, ca nişte hoinari ce n-aveau unde să se ducă; pasul lor a devenit mai uşor, mai mândru, până când au învăţat din nou să meargă apăsat, precum războinicii încrezători în victorie, ca eroii gata de bătălie şi succes...

Deşi munca mea nu era defel mai puţin intensă, ea a devenit mai plăcută; zările s-au deschis, zăpada se topise – acum eram liberă să hoinăresc. Atunci ţi-am îndrăgit împrejurimile, o, Iaşi! Am descoperit frumuseţea în fiecare colţişor. Dealurile tale unduite deveniseră acum o sărbătoare verde; proaspăt şi minunat, dătător de viaţă nouă, aşa era pământul roditor al Domnului; moartea părea învinsă. Ştiam, cu toate acestea, miile de cruci mărturie că ororile trecute nu fuseseră un vis urât!

Sărmană pădure de cruci, fiecare însemnând mormintele a câte zece oameni, un biet şi insuficient memorial pentru aceia ce plătiseră preţul războiului – moviliţele pustii din faţa crucilor, nenumărate, pe care zadarnic am încercat să le acopăr cu înmiresmatele, strălucitoarele flori de primăvară... Dar erau prea multe

cruci, prea multe morminte – nici măcar nu le puteam număra! Copleşită, am stat în faţa lor cu capul plecat... Ştiam, de asemenea, că acestea erau doar câteva din toate crucile, şi că în ţara noastră, în toate cele patru zări, ca în atâtea alte ţări, existau locuri tăcute ca acesta, unde efigiile necizelate de lemn nici măcar nu purtau numele morţilor.

ÎN ŢARA NOASTRĂ, ÎN TOATE CELE PATRU ZĂRI, EXISTAU LOCURI TĂCUTE CA ACESTA.

Ştiu multe cimitire ascunse în jurul oraşului, unde a trebuit să se adauge teren după teren, spaţiul dintre vechile hotare devenind prea mic. Am făcut multe pelerinaje la aceste grădini ale liniştii şi, stând printre movilele fără nume, cu ochii înlăcrimaţi, am privit spre oraşul învăluit în ceaţă, gândindu-mă la celălalt mic mormânt pe care a trebuit să-l părăsesc, împreună cu atâtea altele! Am rostit rugăciuni fierbinţi la căpătâiul acestor fii căzuţi, ai unor mame ce nu-i vor mai vedea nicicând... Dar liliacul înflorise, păsările ciripeau şi răsărea o nouă viaţă – chiar pe mormintele celor căzuţi.

*

TOTUL DEVENISE MAI UŞOR DE CÂND ZĂPADA nu mai forma o barieră între noi şi lume; eram ca nişte prizonieri ajunşi în libertate; un soi de bucurie sfântă ne umplea sufletele, care fuseseră atât de tulburate, şi multe lucruri bune s-au înfăptuit. Într-adevăr, ne luptam cu o epidemie de tifos, o parte a ţării noastre fusese invadată şi alte spaime ne urmăreau la fiecare pas. Dar primăvara învinsese iarna – nu era oare un semn că Viaţa învinsese Moartea? De aceea toţi munceau cu inima uşoară, iar încrederea îşi făcea loc în sufletele lor. Era într-adevăr ca o înviere, şi toţi îşi dădeau silinţa ca ea să fie cât mai cuprinzătoare, fiecare după posibilităţile sale.

În toate serile, după ce terminam lucrul, îmi înşeuam calul şi călăream departe pe dealurile ce înconjurau Iaşiul, galopând mile în şir pe cărări necunoscute, ajungând în mici poieniţe cuminţi, cu iarbă verde, nişte minuni în contrast cu ororile pe care le văzusem. Fiecare nouă frumuseţe era ca un balsam pentru sufletul meu

înnegurat, născând în sinea mea un dor nespus pentru căminul pe care îl pierdusem.

Încărcate de o emoţie aproape dureroasă erau acele ceasuri de seară petrecute în comuniune tăcută cu natura trezită din nou la viaţă; simţeam o mare pace şi totodată o nemăsurată tristeţe. Dumnezeu făcuse lumea atât de frumoasă, iar omul o transformase într-un iad!

Acolo, în vârful dealurilor vălurite, departe de orice zgomot, de orice trudă şi de orice suferinţă, am recunoscut din nou pământul aşa cum îl făcuse natura, fără prăpădul pe care omul îl scrijelise pe faţa lui.

Ce glorioase erau apusurile în aceste locuri liniştite! Perfecţiunea lor inimitabilă era un răspuns la multele întrebări ce îmi împovărau sufletul, iar aceste locuri dezvăluite mie odată cu noua trezire la speranţă mi le-a făcut dragi peste măsură.

Mai târziu, când pământul se întărise prea tare pentru călărie, am folosit automobilul pentru a-mi prelungi plimbările de seară cât mai departe. Zilnic descopeream noi locuri, fiecare cu farmecul lui; sate pitoreşti, păduri cu umbra deasă, râuri ca nişte panglici de argint şerpuind pe câmpii îndulcite de rouă, biserici singuratice şi vechi mânăstiri ascunse printre arbori. În fiecare cătun copiii îmi deveneau prieteni; nicicând nu mergeam cu mâinile goale; oriunde mă duceam eram întâmpinată de chipuri zâmbitoare, iar drumul îmi era însoţit de binecuvântări... Pe măsură ce zilele se lungeau, drumurile mele duceau tot mai departe, iar aceste ţinuturi îmi păreau şi mai prietenoase. Am început să le iubesc profund.

Zi după zi vedeam cum seminţele, ce păreau mai întâi să semene cu poieni cu iarbă verde, cresc tot mai înalte şi se coc sub arşiţa crescândă a soarelui, până în ziua în care holdele de grâu incredibil de bogate au acoperit dealurile scunde cu un ocean de aur unduit.

Ceva ce n-am mai văzut nicăieri mă umplea de încântare: ogoarele nesfârşite cu floarea-soarelui, hectare şi hectare cu aceşti uriaşi, o mare explozivă de culoare, ca nicăieri altundeva; le-am întâlnit în multe locuri, cu parfumul lor răşinos ce înmiresmează aerul, în timp ce feţele lor generoase par să caute veşnic marea lumină ce le-a dăruit numele; o glorioasă sărbătoare a culorii, ce bucură ochiul.

Am mai făcut încă o descoperire: Iaşiul e oraşul crinilor! A venit o vreme când acest oraş, până de curând o lume stăpânită de jale şi de întuneric, s-a transformat într-o mare grădină, unde această floare a florilor era supremă!

Îi întâlneam pretutindeni în snopi zvelţi de un alb imaculat – acordând o ţinută sacramentală celui mai modest răzor, oferind o ciudată demnitate căsuţei celei mai umile –, cu tulpinile lor mândre aplecându-se uşor sub mângâierea vântului. Crinii fiind dintotdeauna floarea mea favorită, această splendidă abundenţă era un soi de revelaţie specială, trimisă ca să îndrăgesc din toată inima oraşul; dintr-odată, încăperile în care locuiam şi care iarna fuseseră atât de golaşe deveniseră acum un sălaş parfumat al florii mele favorite!

Frumuseţea deţine o putere ciudată asupra inimii omului; îl ajută să treacă peste multe dureri, călău-zindu-l prin această „vale a plângerii” spre tainele dumnezeirii.

Când am dat din întâmplare peste un strat de crini care îşi etalau mândra splendoare ridicându-se dintr-un pământ crăpat şi însetat, a fost de parcă ar fi trebuit să cad în genunchi şi să mulţumesc Mâinii Cereşti care creează asemenea minuni; în astfel de momente par să înţeleg deodată taina adevărurilor ascunse îndeobşte prea adânc pentru înţelegerea umană. În asemenea clipe durerea nu mai are importanţă, ci speranţa este cea care triumfă; dispare până şi groaza stârnită de mormânt, iar nesfârşita

milă a Domnului pluteşte ca o binecuvântare peste întreg pământul...

Cu greu pot vorbi despre asemenea minuni, cuvintele îmi lipsesc, emoţiile sufletului nu încap în vorbele oamenilor! Cu toate acestea, adeseori o revelaţie a Frumosului mi-a ridicat sufletul deasupra durerii, către o înţelegere mai profundă a ce se află dincolo de pleava care orbeşte privirile noastre muritoare. Nu pot explica limpede de ce. Dar în asemenea momente am realizat deodată că suferinţa este marele stăpân şi, cu o privire limpede, am înţeles că un popor care a aflat cum e să suferi are şi dreptul să trăiască.

Nici un foc nu purifică mai tare ca focul suferinţei, nici o flacără nu suie mai drept spre inima lui Dumnezeu.

De aceea, o, ţara mea, nu contează prin ce nenorociri ai trecut până acum şi nici prin câte o să mai treci! Prin flacără trebuie să treacă oţelul înainte să devină o sabie tăioasă. Păstrează-ţi credinţa neclintită şi speră în continuare; eşti cu atât mai măreaţă din cauza necazurilor tale şi a felului în care le-ai înfruntat şi meriţi cu atât mai mult să învingi!

Sufletele eroilor noştri morţi ţi-au deschis calea către faimă, nici o izbândă dobândită pe pământ nu are sens decât dacă onoarea unei ţări e mai presus de orice, ca piscurile unui munte.

Iar dacă tu, Mircea, micul meu fiu, m-ai părăsit la ceas de întuneric, poate a fost pentru ca aceşti eroi căzuţi să-l poată întâlni pe unul dintre fiii mei aşteptând să-i întâmpine sus, în ceruri.

Încă ne mai despart de victorie multe ceasuri, dar sacrificiile atât de mari şi suferinţele atât de profunde nu pot fi zadarnice. Ţara şi poporul meu au trecut prin foc şi, datorită eroismului tot mai măreţ, va sosi ziua, micul meu Mircea – de asta sunt absolut sigură –, când, întorcându-

mă din exil, într-o clipă de supremă recunoştinţă, voi îngenunchea şi voi săruta lespedea de pe mormântul tău... Doamne, fă să fie astfel...

XIII

Aici se sfârşeşte volumul original – am considerat că e corect să îl închei cu un omagiu adus Iaşiului, oraşul care ne-a adoptat şi care la început nu era foarte fericit că îl invadasem, dar care a regretat profund plecarea noastră.

Dintotdeauna, Iaşiul a fost un oraş plin de demnitate, conştient de importanţa sa, păstrând o adâncă supărare în suflet, dar găsind în acelaşi timp o anume alinare în convingerea că era un oraş mult mai aristocratic decât Bucureştiul, care, deşi mare şi prosper, era doar un parvenit în comparaţie cu distincţia sa de modă veche.

La Iaşi am petrecut unele dintre ceasurile cele mai crude şi mai sfâşietoare din viaţa mea, dar suferinţa puternică pe care am îndurat-o împreună a făurit cu timpul o legătură indestructibilă, mai puternică decât ar fi putut-o face orice experienţă fericită.

Aşa cum am menţionat în prefaţă, această carte nu are nimic de-a face cu scenele de război, exceptând cele câteva imagini fugare din capitolul despre Iaşi: cartea a fost scrisă ca să evoce momente şi locuri fericite, să aprindă în fiecare suflet dorinţa de a se întoarce, de a-şi lua îndărăt căminele pierdute. După întoarcerea la Bucureşti, am mai descris unele scene de război, adunate într-un volumaş scris în limba engleză, dar publicat în româneşte, căci am trăit prea aproape de miezul evenimentelor ca să nu las o relatare a lor pentru anii ce vor veni; pentru cei ce doresc să-şi amintească, dar şi pentru tânăra generaţie care, atunci când va citi, va trăi, sper, în vremuri de pace, ca şi noi când eram tineri, astfel încât paginile mele despre frică, mizerie şi suferinţă suportată eroic le vor părea mai mult legende decât cumplita realitate a zilelor trecute.

Oricât ar părea de ciudat, deşi sunt o optimistă incurabilă, deşi fac parte dintre aceia care păşesc din nou prin viaţă cu ferma convingere că vor învinge, s-a întâmplat să nu păstrez nici o imagine despre mine întorcându-mă după victorie în capitală. Am crezut întotdeauna în victoria finală a poporului meu şi în mod special în victoria Aliaţilor. Am fost convinsă de ea, chiar atunci când mulţi îşi pierduseră credinţa; cumva însă m-am văzut întotdeauna în mijlocul luptei, ajutând, îmbărbătând, oriunde puteam fi de folos, încordându-mi puterile, muncind din greu, în loc să particip în ceasul slăvit al victoriei. Am avut, de asemenea, presimţirea ciudată că în miezul oricărei victorii se ascunde o mare tristeţe, poate din cauză că, nemaifiind o începătoare, ştiam prea bine ce înseamnă viaţa.

Simt nevoia să muncesc din greu şi ştiu să lupt. Am pornit, foarte tânără, pe un drum complicat, într-o ţară îndepărtată; în viaţa mea, aproape totul a însemnat luptă. Am câştigat adeseori, sunt de acord, dar nimeni altcineva decât mine nu ştie care a fost preţul fiecărei victorii. Nu mi-am pierdut niciodată curajul, sănătatea mea a fost bună, caracterul puternic; am fost gata să o iau oricând de la capăt şi să ridic ceea ce se prăbuşise, cu o răbdare şi o energie pe care niciodată nu le bănuisem.

Războiul, necazurile şi suferinţa m-au ajuns într-un moment din viaţa mea când aveam forţa să le fac faţă; nici prea tânără, dar nici prea bătrână, eram, cum s-ar spune, în deplinătatea puterilor; tocmai devenisem Regină, iar poporul meu mă privea ca pe o mare promisiune, ca pe o speranţă. Dar războiul a fost piatra de încercare. Mă voi ridica oare la înălţimea îndatoririi mele?

În adâncul inimii eram hotărâtă că aşa trebuie să fie. Fusesem crescută să nu recunosc niciodată, măcar pentru o clipă, că am putea fi altceva decât ceea ce se aşteaptă

de la noi. Fără îndoială, nu am fost cruţaţi de nimic – necazurile ne-au urmărit pas cu pas, a trebuit să golim cupa amărăciunii –, dar am avut o mare fericire, poporul nostru a rămas neclintit alături de noi, nenorocirile ne-au unit, nu ne-au dezbinat. Au fost, desigur, câţiva care şi-au încălcat cuvântul, căci nu se poate spera imposibilul, dar aproape toţi au rămas pe deplin credincioşi; am sperat împreună, am luptat împreună, am suferit împreună, iar în aceşti doi ani amari ai exilului am creat o legătură puternică de respect şi de încredere reciprocă.

Când a sosit clipa victorioasei întoarceri, ea îmi fusese dată ca s-o împart cu poporul meu, dar tristeţea de sub strălucirea manifestă a victoriei, pe care o bănuiam în suflet, era şi ea acolo, sfâşietoare, o umbră ce întuneca partea luminoasă a tabloului.

Victoria se dobândeşte întotdeauna împotriva cuiva şi trebuie să mărturisesc cu umilinţă că în toate ceasurile vieţii mele mi-a părut rău pentru duşmanii mei din momentul în care i-am învins, oricât de greu ar fi fost de înfrânt şi oricât de tare ar fi meritat înfrângerea. Nu am dorit niciodată să văd cum cineva e umilit, prefer să-mi întorc privirile în altă parte. În plus, prea mulţi au fost aceia cu care am pornit împreună, dar care au murit pe parcurs, care nu au atins ţelul, care n-au ştiut niciodată că am învins...

Nu voi descrie înapoierea în capitală, ea nu aparţine acestor pagini, ci acelei serii de relatări de război strânse în alt volum. Voi menţiona doar atât: la micul mormânt pe care a trebuit să-l părăsesc, numele lui Mircea fusese gravat pe o piatră provizorie; cei care au rămas cu grija casei au primit permisiunea să se ocupe de el; uneori chiar santinelele inamice au îngăduit să se depună flori, flori anonime, aduse de oameni obişnuiţi, lipsiţi de importanţă după criteriile lumii politice sau militare. Acum am înlocuit

lespedea provizorie cu alta, pe care, potrivit vechii cutume, a fost gravată o scurtă legendă relatând cum micuţul se odihnea acolo, singur, cel mai mic dintre copiii noştri, păzind casa în timp ce noi luaserăm calea exilului, ca urmare a mersului potrivnic al războiului. Cum în unul din primele capitole am citat inscripţia de pe cealaltă piatră, mult mai veche, o citez acum pe aceasta, după cum urmează:

> În această biserică a Cotrocenilor, alături de cei care în vremuri trecute au fost conducătorii acestei ţări, se odihneşte fiul cel mai tânăr al Regelui Ferdinand şi al Reginei Maria, născut pe 21 decembrie, 1912.
> MIRCEA
> s-a stins din viaţă pe 20 octombrie 1916, în vreme de război, în timp ce oştenii României îşi sacrificau vieţile pentru visul secular.
> Doi ani a rămas singur de strajă casei părinţilor săi, deasupra căreia drapelul ţării încetase să mai fluture. Jeliţi-l, căci a împărtăşit cu noi zilele suferinţei, dar zilele bucuriei n-a trăit să le vadă.

Ca să fim corecţi cu duşmanul înfrânt, doresc să spun că oricât s-au dedat la prădăciuni sau distrugeri în alte case, invadatorii noştri s-au purtat corect în vremea în care s-au înstăpânit în locuinţele noastre personale, iar la înapoiere am găsit doar lipsuri mărunte.

Nu e uşor să te întorci după doi ani de exil, nu e uşor să reintri în posesia căminului tău când s-au întâmplat atât de multe între timp. Întoarcerea nu înseamnă în totalitate bucurie şi nici nu poţi să-ţi reiei viaţa imediat în ceea ce fusese căminul unor zile mai fericite. Ne obişnuiserăm să trăim un soi de viaţă amorţită, comprimată, hărţuită, neştiind dacă vom mai fi în siguranţă a doua zi. În afară de asta, deveniserăm neconvenţionali, deoarece învăţaserăm

să ne călăuzim după alte valori; eram cumpătaţi şi teribil de deschişi la vorbă...

Cei pe care îi lăsaserăm în urmă şi pe care i-am regăsit se uitau la noi şi nu îndrăzneau să întrebe care ne erau gândurile, nici prin ce trecuserăm şi nici cât de mult am sperat, ne-am temut sau am suferit. Iar noi ne uitam cu groază la chipurile slăbite şi descumpănite ale celor ce fuseseră obligaţi să se supună dominaţiei duşmane. Era ceva umil pe chipul lor, ceva aproape ascuns – fuseseră obişnuiţi să vorbească încet, să tacă, să nu te privească în ochi; erau palizi şi aveau o expresie plină de amărăciune; aveau măştile unor prizonieri, care fuseseră ţinuţi fără hrană şi departe de lumina binecuvântată a soarelui.

Între noi se săpase o prăpastie. Deşi fuseserăm chinuiţi, înfometaţi, ameninţaţi, viaţa ne fusese ameninţată, iar exilul ar fi putut să continue, rămăseserăm liberi pe mica fâşie de pământ care era a noastră; eram mândri şi neatârnaţi în ciuda tuturor vicisitudinilor. Ei trebuiseră să-şi plece capul după voia străinilor; trebuiau să se supună unor reguli făcute împotriva lor, să audă cum cei dragi lor erau în permanenţă insultaţi; tremuraseră de frica represaliilor, persecuţiilor, restricţiilor; nu aveau cum să ştie ce acuzaţii puteau fi născocite împotriva lor, li se serviseră rapoarte false şi comunicate militare deprimante; în mod sistematic, mândria şi speranţa le fuseseră călcate în picioare zi de zi. Începuseră să se întrebe dacă ne vom mai întoarce vreodată; timpul părea fără sfârşit, iar când într-un târziu ne-am întors, ne-au făcut o primire fără seamăn, ne-au întâmpinat cu cântece şi urale, cu flori şi muzică. Cele două forme de suferinţă ne transformaseră aproape în străini unii faţă de ceilalţi; trebuia acum să începem a învăţa să trăim din nou împreună, să fim răbdători, toleranţi, iertători, să nu încercăm a cerceta prea mult străfundurile sufletului

celuilalt, să nu punem prea multe întrebări, să nu răscolim prea adânc suferinţa altora de teama a ceea ce ar putea ieşi la lumină...

Mă obişnuisem atât de mult să trăiesc în mijlocul bolnavilor, săracilor, răniţilor, în mijlocul celor aflaţi în suferinţă, încât la început mi s-a părut aproape imposibil să reîncep o viaţă normală. Mă simţeam cumva ca o stafie ce s-a întors să bântuie casa de altădată.

Când am pătruns în sfârşit în umbra bisericii şi am îngenuncheat lângă mormântul micuţului ce aşteptase acolo singur timp de doi ani nesfârşiţi, mi se părea că lipsisem de fapt o viaţă întreagă – eram acum altă femeie –, războiul tăiase o crestătură adâncă între viaţa care fusese şi cea care urma să fie, era ca o prăpastie ce făcuse două vieţi separate dintr-una singură şi era greu de găsit puntea dintre acestea două.

Mircea nu mai aparţinea vieţii celei noi, vieţii necunoscute ce începea de azi – el era o comoară ascunsă pe vecie, un vis luminos aparţinând vieţii celeilalte, lăsate în urmă odată cu tinereţea mea...

Astfel mă simţeam când m-am întors. Da, desigur, victoria are amărăciunea ei; ceasul triumfului are gust de cenuşă, sau cel puţin aşa îl simţeam eu, şi era mai cu seamă un cor de umbre, vocile tuturor acelora care muriseră pe drum, ale acelora care luptaseră, speraseră şi s-au dus înainte să ştie în ce direcţie se va înclina soarta războiului.

Mai era, cred, şi o uriaşă oboseală – acea oboseală covârşitoare ce vine după un efort supraomenesc –, acea reacţie temută când energia nu mai e stoarsă până la limită, când tot efortul acesta nu mai are rost şi când încă nu am învăţat să ne încrucişăm braţele şi să ne odihnim...

E posibil ca acest capitol să fie considerat diferit de restul cărţii, dar ţineţi cont că a trebuit să construiesc o

punte între ieri şi astăzi. Îl vor privi oare ca atare cititorii mei? În cazul acesta voi trece la subiecte mai fericite. Nu se poate trece direct de la suferinţă la bucurie – în special atunci când suferinţa a însemnat război, exil şi înspăimântătoarea umbră a morţii, care a atârnat asupra lumii întregi în timpul acestor tragici ani.

XIV

Au trecut de atunci şase ani – şase ani; timpul zboară şi sunt atâtea de făcut!

Ne-am imaginat cu toţii pacea în chip diferit – aproape nimeni dintre noi nu a crezut că bătrâna noastră Europă va trece prin schimbări atât de profunde. Nu ne-am dat seama că atâtor probleme va trebui să li se facă faţă dintr-odată – probleme care au schimbat pentru totdeauna vechea ordine a lucrurilor, vieţile şi obiceiurile noastre, convingerile noastre. Am văzut cum se fărâmiţează şi cad instituţii pe care le credeam aşezate pe temelii puternice, de nezdruncinat; am văzut vechi tradiţii răsturnate, vechi credinţe batjocorite; am fost nevoiţi să ne obişnuim cu o violenţă a limbajului care uneori ne dă fiori. A trebuit să asistăm la nivelarea claselor, la ridicarea maselor, la paşi enormi făcuţi într-un timp foarte scurt. Am văzut dispărând mult din ceea ce era plăcut ochiului, mult din pitorescul vieţii smuls din rădăcini pentru a face loc unor instituţii mai puţin atrăgătoare, dar mai practice. Lumea a devenit mai gălăgioasă, mai vulgară; cu toţii au mai multe drepturi, sau cred că au; rămâne de văzut dacă fiecare individ a profitat cu adevărat de schimbare.

N-am făcut parte niciodată dintre aceia care au protestat împotriva progresului real sau a libertăţii bazate pe ordine. Nu aprob fără excepţie, ba adesea deplâng urâţirea a tot ce există, dar asta poate fiindcă am un suflet de artist; îi mulţumesc Domnului că mai sunt încă unele singurătăţi unde se pot refugia aceia cărora lumea li se pare prea plină, în special aici, în Ţara noastră cu poteci încă neumblate.

Mi-au trebuit doi ani ca să mă scutur, dacă pot folosi o asemenea expresie, să mă obişnuiesc cu noua-veche lume

înconjurătoare, să pun lucrurile din nou în ordine, într-o anumită măsură, să adaptez „azi” la „ieri”. Am pierdut un minimum de timp posibil regretând, comparând, jelind; sunt, din instinct, un constructor, iar constructorii trebuie să-şi încordeze muşchii, nu să-şi slăbească puterile văitându-se.

M-am străduit întotdeauna să am controlul asupra lucrurilor şi să iau partea lor bună, încercând întotdeauna să-i conving pe ceilalţi să facă la fel. Până la urmă, văitatul slăbeşte caracterul, există ceva bun în toate, sau cel puţin în majoritatea lucrurilor, totul e să identificăm binele, să-l folosim, să devină parte din noi.

Pacea nu a adus linişte, ci doar o nouă şi puternică tensiune, o adaptare a unor lucruri nepotrivite, un mare efort ca ea să nu devină din nou război.

Aparţineam unei zone a lumii foarte instabilă; în afară de asta, ţara noastră îşi dublase suprafaţa. Nu recuperasem numai ce fusese al nostru, dar acum stăpâneam vaste noi teritorii; ele trebuiau vizitate, înţelese, îndrăgite.

Într-adevăr, viaţa mea fusese tăiată în două jumătăţi, prima aparţinând unui trecut mai îndepărtat decât numărul anilor care au trecut.

M-am înapoiat la Cotroceni, Copăceni, Sinaia, Hurezi; am navigat iarăşi pe Dunăre în sus şi în jos, mi-am recuperat munţii, dealurile şi câmpiile. Am străbătut din nou călare ţărmul mării; am contemplat apusurile, recoltele, nămeţii iernii; m-am acoperit de colbul lungilor noastre drumuri româneşti, devenite acum şi mai lungi...

Toate locurile dragi mie pomenite în aceste pagini au fost vizitate din nou. Până şi draga mea bătrână stareţă încă trăia şi m-a privit peste genunea celor doi ani cumpliţi cu un zâmbet umbrit; pe toate chipurile întâlnite în aceste locuri ce cunoscuseră ocupaţia duşmană rămăsese parcă o

amintire a fricii, o neliniște ce încă le însoțea pașii. O invazie ce durează doi ani își lasă amprenta.

Până la urmă am reclădit căsuța de la Copăceni; i-am dăruit silueta solidă, cu coloane albe, pe care o visasem pentru ea, cu un acoperiș generos din șindrilă gri-argintie; mi-am plantat grădina, câte puțin în fiecare an, deoarece totul se mișcă încet acum, vremurile sunt grele. Îi învăț pe alții să-și iubească grădinile, iar cu cât strădania e mai mare, cu atât se pare că merită mai mult.

E ciudat și neplăcut să vezi cum oamenii își irosesc șansele când vremurile sunt ușoare și fac eforturi incredibile să creeze un lucru aproape din nimic atunci când ele se înăspresc. Există probabil o lege mai profundă a compensației în toate acestea, pe care o identific fără să o pot explica. Sunt prea ocupată ca să filozofez, dar cu toate acestea am învățat, am văzut și parțial am înțeles enorm de multe lucruri de când s-a încheiat războiul, și mi-au venit gânduri neobișnuite pentru o Regină. Dar nu am de gând să vă plictisesc cu ele aici.

Perioada de după război e ca o lungă convalescență după o boală cumplită; nu poți rămâne neschimbat după așa ceva, iar aceasta nu se întâmplă doar pentru că îmbătrânesc, ci pentru că asemenea pași colosali au trebuit să fie făcuți într-un răstimp foarte scurt.

Mircea nu știe nimic despre aceste vremuri de după război, el zace rece și nemișcat în mormântul lui; soarta a vrut ca eu să nu văd ce chip ar fi avut dacă ar fi trăit să cunoască bucuriile și durerile acestei lumi; dar, când intru în vechea biserică să aștern primele flori ale fiecărui anotimp pe mormântul lui, îndată ce trec pragul mi se pare că pășesc înapoi în zile care nu mai sunt.

Dar ceilalți copii s-au mutat cu mine, fiecare urmându-și destinul individual după vrerea Domnului. Toți iubesc această țară, ca și mine; și ei au învățat să clădească, iar

noi le-am deschis ochii la vremurile pe care le trăim – suntem conştienţi de schimbări, dar suntem de neclintit în ceea ce credem că e drept.

Unele lucruri pe care am visat că le voi face „după război” s-au dovedit imposibile; banii au altă valoare, visurile au luat alte forme...

Sunt mai tristă decât eram, deşi mai puternică şi mai liniştită; am învăţat mai bine să ajut. Voinţa mea a devenit mai greu de clintit, mă las mai puţin influenţată de aprecierea altora; dar pământul, marea şi cerul îmi sunt mai dragi ca oricând, ca şi toate roadele dulci, puternice şi frumoase care cresc din pământ.

Puţin câte puţin parcurg fiecare colţ al ţării mele – părţile noi şi părţile vechi; vreau să o cunosc, să o văd, să o înţeleg în profunzime; nevoile ei, aspiraţiile ei, tot ceea ce mai rămâne de făcut. Nu pot decât să-mi aduc mica mea contribuţie şi să-i cresc pe cei tineri în idealul de a ne continua îndatoririle. Nimeni nu trebuie să-şi închipuie că e indispensabil, că nu există o limită fixată în timpul ce ne e dat fiecăruia ca să muncim; dar, ca să fii un muncitor bun şi folositor, trebuie să crezi în munca ta...

Sunt încă puternică, voinţa e întreagă, sănătatea nezdruncinată. Am încă multe visuri; dar timpul zboară, el nu respectă strădania omului, şi cum pot să ştiu câţi ani îmi vor mai fi daţi să le împlinesc?

XV

Înainte de a încheia aceste pagini, doresc să redau o ultimă imagine, o imagine nouă, o imagine de după război, dar având ceva din dulceaţa paşnică a acelor scene de dinaintea lui, atât de dragi sufletului meu.

De cealaltă parte a munţilor noştri, căci acum nici un obstacol nu mai separă poporul nostru în două jumătăţi, se află un mic castel în vârful unei stânci abrupte şi semeţe.

Nu e decât o fortificaţie rustică, o fortăreaţă ridicată în vremuri mai vechi se pare de către cruciaţi, dar cel mai probabil un punct de apărare de pe vremea invaziilor turceşti.

Pe un fundal de dealuri şi de munţi, cele dintâi, mai scunde, fiind acoperite cu codri deşi de brazi şi de fagi, se ridică, solidă şi cumva nepăsătoare, ca un paznic între câmpie şi munte, păzind intrarea într-o trecătoare.

Zidurile ei, înalte şi late de câţiva metri buni, urmează nivelul şi forma stâncii şi sunt atât de sudate de fundaţia lor, încât par să fie una şi aceeaşi. Câteva turnuri de forme neregulate se înalţă deasupra zidurilor imense, ce par de necucerit, în timp ce o potecă îngustă, cu nenumărate trepte săpate în piatră, urcă abrupt până la o poartă cu dungi grele de metal, singura intrare în fortăreaţă, un loc tainic, cu aspect misterios.

Nu are nici o pretenţie de frumuseţe, nici o arhitectură anume; e doar o fortăreaţă solidă, primitivă, bătăioasă, iar dacă a avut o istorie anume, a păstrat-o bine ferecată în străfundurile sale singuratice de piatră.

În vremuri mai îndepărtate, cu mulţi ani în urmă, când se afla încă pe pământ străin, trecusem o dată cu automobilul pe lângă această mică şi ciudată fortăreaţă; singurătatea ei absolută mă atrăsese; mă întrebam cui ar

putea să-i aparţină şi de ce părea atât de părăsită şi lăsată în paragină; în mine crescuse dorinţa de a o avea şi de a o trezi la viaţă.

Fusese doar o viziune trecătoare, de o clipă, ştearsă de praful iscat de automobilul meu, o imagine de vis lăsată repede în urmă, dar n-am uitat-o niciodată; puternică, bine legată, cu o siluetă neobişnuită; stând sus pe stânca ei, pe un fundal împădurit, păzind drumul de munte şi câteva sătucuri înşirate la poale.

Când aceste ţinuturi au devenit ale noastre, una dintre primele mele vizite a fost la această fortăreaţă singuratică ce îmi făcuse o impresie atât de puternică, întrebându-mă dacă mai există, temându-mă că ar fi putut fi distrusă ca atâtea altele, deoarece duşmanul a năvălit în câmpiile noastre şi prin această vale.

Spre marea mea uşurare, era acolo, neatinsă, cu aerul ei puternic, bătăios, ca un obiect singuratic, fără viaţă, aproape fără ochi.

Am hotărât s-o explorăm; plini de aşteptare, ne-am căţărat pe poteca abruptă ce suia spre ea, am urcat numeroasele trepte de piatră şi, după ce am procurat cheia, am descuiat uşa misterioasă, singura intrare spre tainele ei.

Ce loc delicat şi încântător! O curte interioară, mică, închisă complet de zidurile înalte şi extrem de groase, străpunse ici-colo de ambrazuri înguste, galerii de lemn destul de şubrede, ce suiau pe ziduri până sus. Scări micuţe, rămase izolate, menite a duce la cele câteva turnuri, la mai multe încăperi cu tavanul scund, boltit, văruit în alb, altele cu tavanul susţinut de grinzi solide, totul incredibil de rezistent, robust, în stare bună, deloc în ruină, dar gol şi pustiu ca o inimă părăsită.

Un locşor tăcut şi trist, dar extraordinar de atrăgător, cu o privelişte superbă de la fiecare ferestruică îngustă, iar

mie mi se părea că are un suflet adormit ce abia aşteaptă să fie trezit...

Copiii mei şi cu mine am început imediat să ţesem visuri despre Bran, sau Brana, cum i se mai spunea, ciudatul, singuraticul, fascinantul mic castel, care nu aparţinea nimănui, de care nu-i păsase nimănui niciodată, care nu fusese nici iubit, şi nici locuit de când puteau să-şi amintească oamenii; Bran, Brana... acel locşor ciudat, pitoresc, poetic, misterios...

Şi într-o bună zi... că aşa sunt cuvintele de introducere la evenimente mici sau mari... într-o zi... o delegaţie a oraşului Braşov, căruia se pare că îi aparţinea Branul, a venit la mine şi, rostind cuvinte ce semănau cu acelea ce s-au rostit în toate timpurile când se ofereau daruri regilor şi familiilor lor, Branul mi-a fost oferit mie! Bran sau Brana, micul castel, mica fortăreaţă singuratică şi aspră, cu aerul ei bătăios, mi-a fost oferită mie!

Cu greu îmi puteam crede urechilor, dar ei aduseseră tot felul de hârtii, cu sigilii şi semnături şi formulări juridice care sunau solemn. Iar eu a trebuit să îmi scriu numele; totul s-a petrecut cu mult ceremonial, multe urări de bine şi binecuvântări, cuvinte frumoase şi plăcute. Apoi delegaţia a plecat, lăsându-mă cu documentul acela solemn, semnat şi sigilat – iar Branul era al meu, era al meu!

Ca şi domnul bătrân care odinioară, cu mulţi ani în urmă, îmi dăruise casa lui părăsită în parcul melancolic, năpădit de buruieni, oraşul Braşov se bucurase poate şi el la ideea că singuraticul şi micul lor castel ar trebui să fie dăruit cuiva căruia să-i pese de el şi să-l trezească la o viaţă pe care n-o cunoscuse niciodată. Nu ştiu ce să spun, dar faptul minunat a fost acesta; oricare ar fi fost motivul lor, ei veniseră şi mi-l oferiseră mie. Prin urmare, iubitul meu Bran era al meu!

A urmat un moment miraculos, când m-am dus să iau în posesie micuţa mea fortăreaţă, iar toţi ţăranii veniţi de prin satele din jur s-au bucurat împreună cu mine, prezenţa mea fiind un eveniment binecuvântat în vieţile lor monotone, apăsate de griji. Acum micuţa fortăreaţă singuratică fără suflet şi fără stăpân se va trezi la viaţă, va privi în jos de pe stânca ei, va deveni dintr-odată un punct de gravitaţie, un ocrotitor ce va veghea asupra destinelor lor.

Au venit pâlcuri-pâlcuri să mă întâmpine, înveşmântaţi în costumele lor de sărbătoare, ca să-mi ureze noroc, sănătate, viaţă lungă; au venit să-şi arate acum bucuria, când castelul devenise al meu, şi au mai venit, desigur, cu plângerile şi nevoile lor, şi cu petiţii, căci nu poţi să fii Regina şi mama unui popor doar ca să primeşti felicitări şi să auzi vorbe de mulţumire.

Cu câtă bucurie şi interes m-am apucat să fac castelul locuibil, instalând un anume confort, lăsând mai multă lumină să pătrundă, reparând galeriile şubrede, construind noi încăperi în unghere neobişnuite; am reuşit să utilizez podul spaţios, cu grinzi solide, am transformat spaţii nefolosite, am adus la lumină mici galerii şi scări secrete, am făcut saloane din foste temniţe ciudate, totul cu mare grijă de a păstra aspectul auster şi primitiv al locului.

Avem un bătrân arhitect al Curţii[7], drag nouă, moştenit din vremea Regelui Carol. Şi el visase dintotdeauna că într-o bună zi îi va fi dat să restaureze un vechi castel; acum, această construcţie neobişnuită devenise principala lui preocupare. Se instalase acolo ca o bufniţă într-un zid vechi şi îi dedica toată dragostea şi priceperea lui, ca să transforme într-o adevărată comoară locul meu drag. Dar nu ne grăbim să ne terminăm treaba, suntem ca nişte

[7] Karen Liman (1855–1929) arhitectul ceh al Casei Regale a României, care a lucrat şi la planurile Castelului Peleş (*n. tr.*).

copii care se bucură de jucăria preferată, de care nu ne plictisim nicicând; an de an improvizăm câte ceva, având grijă ca aspectul original să nu se schimbe. E în continuare mica fortăreaţă vitează, inexpugnabilă, dar acum a căpătat un suflet, are ochii deschişi, e trează, se bucură de viaţă...

Pe dinăuntru, pereţii au rămas zugrăviţi numai şi numai cu var. Aspectul aspru, rustic al Branului a fost păstrat, cu numeroasele scări tot abrupte şi întortocheate, cu încăperile având forme inegale, construite în funcţie de stânca pe care se sprijină, aproape fiecare la câte un alt nivel. Trebuie mare grijă să nu te împiedici de un prag, să nu dai cu capul de pragurile scunde ale uşilor; de fapt, trebuie să fii atent tot timpul, deoarece mereu ţi se întâmplă să apară câte un colţ neaşteptat şi nu ştii niciodată când îţi iese în cale o treaptă, un tavan jos, o grindă nedisciplinată. Unii vizitatori aparţinând generaţiei mele au clătinat din cap când au venit, dezaprobând gustul meu pentru o locuinţă atât de nepractică. „La vârsta ta!”, au spus într-un târziu, destul de nedelicat!

Dar eu îl iubesc, şi cu asta am spus totul! În sufletul meu a rămas poate ceva de copil, o dragoste pentru romantic, descoperire, aventură; în afară de asta, invit puţină lume din generaţia mea să locuiască la Bran cu mine, ei vin doar să viziteze locul când sunt aici; de obicei îmi aduc copiii, prietenii lor sau prieteni de-ai mei mai tineri, care nu văd nimic altceva decât virtuţile comorii mele!

Înlăuntrul zidurilor, incredibil de groase, am colecţionat un ciudat amestec de lucruri vechi, mai mult sau mai puţin rustice; statuete bizare, vechi, de lemn, piatră sau metal; felurite obiecte care nu sunt nelalocul lor într-o asemenea construcţie medievală; icoane vechi, ciudate, zugrăvite pe un fond auriu, splendid patinat de trecerea timpului, vechi

covoare şi scoarţe, vase şi mojare de piatră, bronz, cupru şi alamă, ulcioare şi vase ţărăneşti din multe locuri; vechi sipete şi dulapuri de vase, mese grele de stejar, bănci şi scaune, dar mai sunt şi fotolii moi şi imense, sofale şi canapele, care, dacă le alegi cu grijă materialele şi culorile, se coordonează plăcut cu restul, într-o armonie perfectă cu celelalte piese, mai austere. Şi peste tot, flori, flori, cele mai colorate, mai simple, crăiţe, calendule, floarea-soarelui, rudbeckia, reprezentând o gamă completă de portocaliu şi galben; apoi trandafiri şi asteri, dalii, lupin, ochiul-boului, nemţişori şi delphinium, ghirlande imense, vii, de călţunaşi, buchete mândre de crini tigraţi şi dragii mei crini albi de grădină, fiecare culoare pe fondul potrivit; fie pe pereţii albi, fie pe mesele şi sipetele înnegrite de vreme, în ambrazurile adânci ale ferestrelor, sau privind din mici nişe săpate în grosimea fantastică a zidurilor.

Niciodată n-am văzut o casă care să iubească mai mult florile ca micuţul meu castel; fiecare cotlon le doreşte, le acceptă, le cere...

Toate galeriile au jardiniere pline cu muşcate ca focul, iar jumătate din curtea interioară a fost zidită separat şi transformată într-o mică grădină pavată, o explozie de culori. Această grădină minusculă este şi mândra posesoare a unui puţ adânc de o sută de picioare.

Bătrânul meu arhitect are un talent special pentru construcţia celor mai minunate şemineuri; toate formele posibile, de obicei zidite în fiecare încăpere, în funcţie de dimensiunile şi stilul acesteia; de regulă simple vetre ţărăneşti, văruite în alb, construite din cărămidă cu tot felul de cotloane ciudate şi rafturi ce cresc din ele, astfel încât vase, ulcioare şi vechi icoane îşi găsesc locul potrivit să se aşeze, fiecare obiect arătând de parcă ar fi fost acolo dintotdeauna sau ar fi fost creat anume pentru acel loc.

Sub castel se întinde o bătrână livadă, de-a lungul unei poieniţe jilave de un verde-smarald strălucitor, unde cresc cantităţi enorme de nu-mă-uita. Sunt pe cale de a transforma livada într-un soi de grădină de plante aromate pentru bucătărie, o adevărată orgie de culori, spre care priveşte în jos mica fortăreaţă, odinioară probabil încruntată, dar astăzi aproape sigur schiţând un zâmbet.

În anumite zile, ţăranii cei mai săraci urcă treptele abrupte de piatră ale castelului şi se îngrămădesc în curtea interioară; aici, precum un senior feudal, le împart grâu, porumb, bani şi haine. E greu de imaginat o adunătură mai pitorească, mai sărmană, mai uitată în vreun capăt de lume ca aceasta; moşnegi ciudaţi, cu plete lungi şi cămeşoaie albe, cu chimire late din piele şi haine pământii; băbuţe mititele, cu feţele zbârcite, semănând cu nişte ciudate vrăjitoare, toţi coborâţi din văile îndepărtate ale munţilor; orfani de război cu ochii mari, patetici, aduşi fie de mame vitrege, copleşite de griji, deja împovărate de nenumăraţii lor copii; toţi şi fiecare în parte, răbdători, respectuoşi, suferitori, plini de o demnitate liniştită, în ciuda sărăciei lor nimicitoare. Cu toţii se strâng în jurul meu, îmi sărută mâna, mâneca sau poala rochiei, adresându-mi atâtea mulţumiri, încât darurile mele par mult prea mărunte.

Apoi pleacă cu toţii, moşnegii şi băbuţele cu paşii mici, mamele împovărate de griji şi orfanii, la urmă binecuvântându-mă în limbajul cel mai pitoresc, dorindu-mi noroc, sănătate, viaţă lungă, belşug şi o inimă deschisă pentru sărăcia lor; rugându-mă să vin iarăşi, să vin des, să nu-i uit, „să cobor din înălţimea mea” la ei şi o mulţime de alte asemenea lucruri, în vreme ce eu, simţindu-mă umilă, îi urmăresc cum coboară scara, fiecare târându-şi desaga, împrăştiindu-se apoi spre căsuţele lor sărmane dintre dealuri...

Uneori, însoţită de vreunul dintre copiii mei sau de servitorii mai tineri, îmbrăcată în costumul viu colorat al ţării, o pornesc călare pe câte un brav căluţ de munte, căţărându-mă pe dealuri abrupte şi pe cărări întortocheate, care primăvara sunt albii de torenţi. Apoi, în mod cu totul neaşteptat, se întâmplă să dăm peste câţiva dintre moşnegii şi băbuţele acelea ciudate, care au obrajii brăzdaţi de riduri şi merg şchiopătat şi care se adună la castelul meu să primească pomeni. Ne salută voios, dar cu o vizibilă mirare ce li se întipărea treptat pe chip, mirându-se ce oare a adus-o pe Regină pe nişte meleaguri atât de îndepărtate şi neştiute de nimeni, pe nişte drumuri prăpăstioase, în ultimul hal. Mă opresc şi stau de vorbă cu ei, iar ei dau din cap, oftează şi zâmbesc, folosind expresii ce sfârşesc aproape întotdeauna cu binecuvântări sau urări de bine şi rugămintea de a le promite că negreşit vom reveni...

Sus, sus, dincolo de cărările umblate din pădurile întunecate de brazi, adânc umbrite, întunecate, misterioase, mirosind puternic a răşină încinsă de soare, printre pâlcurile dense de copaci, de unde noaptea nu părea să plece niciodată, deschizându-se în poieni îmbrăcate în muşchi şi mărginite de brazi întunecaţi, drepţi şi măreţi, ca o armată de uriaşi, cu munţii ca de indigo şi cu umbrele lor cu multe nuanţe alcătuind un fond atât de impresionant şi de bine clădit, atât de neschimbat în forţa şi stabilitatea lui, încât simt cum recunoştinţa îmi creşte în suflet ca o rugăciune. Frumuseţe, frumuseţe eternă, indestructibilă, frumuseţe de forme, culori, detalii, din nou ca o religie profundă pentru mine, ce mă face să cred în speranţă, adevăr, bunătate, victorie asupra răului şi a morţii.

Ne înapoiem în amurg, alegându-ne drumul cu grijă printre bolovani ce se rostogolesc la vale, umbrele noastre

lungindu-se ciudat, ca şi cum noi şi căluţii noştri am umbla pe picioroange.

Am mai fost la Bran, sau Brana cea Iubită, aşa cum uneori îmi place să îmi numesc castelul, care prin mine a căpătat un suflet, într-o noapte timpurie de iarnă, când ninsese, iar o lună imensă îşi trimitea razele ei spectrale pe furiş în curtea mea ferecată cu grijă, ca şi cum ar fi încercat să descopere secrete pe care căutam să le ţinem ascunse de ochii lumii.

Micul şi bravul castel bătăios avea în noaptea aceea un aspect cu totul diferit; devenise dintr-odată ca o nălucă, fără trup, un fel de vis, o viziune a propriei mele fantezii.

Cu o lumânare în mână, o lumânare groasă, de culoare galben închis, făcută de maici, care mirosea delicios a miere, m-am apucat să cutreier prin toată fortăreaţa, în sus şi în jos, pe treptele abrupte, prin pasajele cu tavanele atât de joase, păşind cu grijă peste pragurile inegale, în drum spre galeriile secrete ce conduc către turnurile masive cu ferestruici înguste, de unde puteam privi în jos, spre valea liniştită de sub noi, cu râul ce şerpuieşte prin mijlocul ei ca o cărăruie argintată.

Nu se auzea nici un zgomot; doar o tăcere adâncă, lumea fiind cufundată în somn, albă sub prima mantie de zăpadă, argintată de lumina intensă a lunii. Un locşor ciudat, incredibil, greu de imaginat în vremurile noastre aglomerate, agitate, pline de zarvă, un colţişor de linişte. Mă simţeam fantastic de departe de viaţa obişnuită, aproape o străină faţă de mine însămi, dar, ah! atât de aproape de această locuinţă păstrată dintr-o lume veche, aproape absurdă, pe care doream s-o împart doar cu aceia care îi înţelegeau, ca şi mine, farmecul. Aici puteam să-mi păzesc cu străşnicie viaţa de toţi cei care erau obişnuiţi cu un mod de a trăi regal, convenţional, superconfortabil.

Brr! Cât de frig era! Cât de sinistru, privind în jos, suspendată la o înălţime ameţitoare, şi cum picura ceara din lumânarea ce mirosea a miere, iar câte o pală de vânt ce mă izbea pe neaşteptate după fiecare colţ. Trebuie să mă grăbesc să ajung înapoi la focul cu vâlvătăile lui mari, ce trosneşte în marea vatră din încăperea lungă şi scundă, care fusese odată un pod şi unde se strânseseră ceilalţi, sporovăind şi spunând poveşti, sau ascultând din când în când vântul ce şuiera dând ocol vechilor ziduri. Cât de plăcut era în jurul acelui şemineu uriaş, aproape cât o încăpere, zidită în cealaltă, cu un acoperiş mare sub care te puteai strecura cât mai aproape de foc.

Dar acum venise ora să mergem la culcare. Ne-am risipit cu toţii în apartamentele noastre din cele patru colţuri ale castelului. Am pornit în sus pe scările mele secrete, un şir îngust de trepte ascunse în adâncimea zidului, cu o nişă jos şi alta sus, şi o minusculă lampă cu ulei care licărea în ambele locuri, precum cele folosite cu veacuri în urmă de creştini în catacombe. Era de fapt ceva care semăna cu o catacombă la aceste trepte mici şi întunecate ce coborau... şi coborau... ca într-un puţ adânc.

Cât de tare sufla vântul în iatacul meu, o încăpere izolată într-unul din turnuri. Cu tavanul scund, în formă de cupolă, alb, are ferestrele stranii, perforate, din marmură, rămăşiţe dintr-o veche biserică bizantină, pe care le-am adus din Grecia şi care se potrivesc perfect aici.

Într-una din micile vetre, caracteristice casei, lemnele trosneau în foc, iar văpaia flăcărilor umplea micuţa încăpere cu lumini şi umbre schimbătoare, poleind pereţii albi, făcând să strălucească vechile icoane şi lămpile de argint, aruncând culori neaşteptate pe covorul chinezesc moale, albastru închis.

Într-un ungher aflat între cele două ferestre, deasupra unui capitel din piatră al unei coloane de biserică, e aşezat

un călugăr sculptat în lemn. O figură austeră cu un minunat chip ascetic; el este paznicul tăcut al acestei încăperi, tovarăşul ceasurilor mele de singurătate. Lângă el arde o lumânare, iar la picioare îi şade un vas persan albastru, plin cu flori întotdeauna proaspete. Pare că se roagă; cu capul plecat şi ochii închişi, el stă acolo, alcătuind o imagine perfectă a răbdării şi a abnegaţiei. Fiindu-mi dăruit cândva de mama, s-a mutat din casă în casă, dar această încăpere scundă şi boltită, în jurul căreia şuieră cele patru vânturi, cântându-şi vuietele lor funebre, este cu adevărat cel mai bun cadru pentru el; aici şi-a găsit în sfârşit locul. Nu-mi acordă nici un dram de atenţie, dar strălucirea roşiatică a focului îi dă un aspect ciudat ca şi cum ar fi cu adevărat viu. El îmi veghează somnul şi când mă trezesc în zori, e acolo, rugându-se liniştit, cu chipul palid şi mai auster ca niciodată în lumina ce creşte...

Am fost oare capabilă să redau puţin din farmecul Branului cel drag? Mă tem că nu. Copilul care îl iubeşte cel mai mult a spus: „N-o să reuşeşti niciodată să faci pe cineva care nu l-a văzut să înţeleagă cu adevărat ce este!” Mă tem că e adevărat, dar am vorbit despre el ca un îndrăgostit ce-şi cântă dragostea – e tot ce pot să fac. Vedeţi, e o iubire care m-a copleşit la o vârstă mai coaptă, de partea cealaltă a prăpastiei care mi-a despicat viaţa în două – astfel încât e ca un fel de simbol pentru mine, un semn că poţi să începi din nou... chiar după război şi exil... fără îndoială diferit, dar cu aceeaşi energie tânără şi cu reînnoirea vie a credinţei şi a speranţei, de care, mulţumesc lui Dumnezeu, inima omului este capabilă în veci...

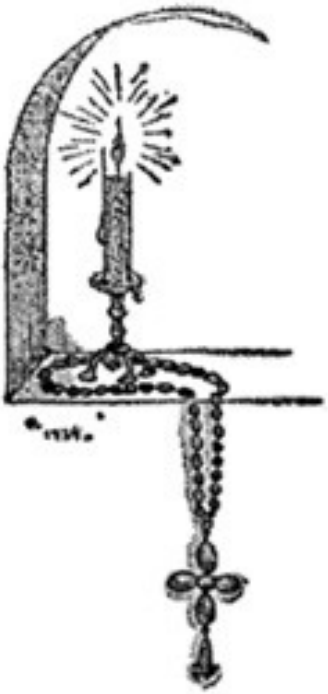

Postfaţă

Iaşi, sfârşit de noiembrie şi început de decembrie 1916, la câteva luni de la intrarea României în război şi după ocuparea capitalei, împreună cu două treimi din teritoriul ţării, de către Puterile Centrale, în urma unor înfrângeri grave. De puţină vreme se stinsese, victimă a epidemiei de febră tifoidă, micul principe Mircea, în vârstă de doar trei ani, pe care Regina Maria îl iubise nespus.

Acesta este contextul care a determinat, în timpul refugiului de la Iaşi, scrierea cărţii la capătul căreia ne aflăm.

O luptătoare prin naştere şi educaţie, inteligentă, curajoasă şi devotată ţelului de a-şi apăra prin toate puterile ţara de adopţie pe care o considera acum patria ei, Regina Maria a organizat încă de la începutul războiului activităţile din spatele frontului, spitalele pentru răniţi, inclusiv spitale de campanie, aducerea medicilor şi a infirmierelor, înzestrarea cu materiale sanitare şi aprovizionarea lor cu medicamente, procurarea de ambulanţe, asigurarea cu alimente pentru front şi pentru populaţie, cu precădere în zonele din Moldova în care sosiseră refugiaţi din restul ţării ocupate. A făcut aceasta, desigur, cu ajutorul Crucii Roşii, dar şi cerând sprijinul – şi primindu-l neîntârziat – familiilor regale şi princiare europene, începând cu propria sa familie din Anglia şi din România, al apropiaţilor săi, al guvernelor ţărilor aliate şi al ambasadelor acestora. De asemenea, doamnele din familiile româneşti sau străine ce locuiau în România nu au întârziat să o secondeze cu devotament. În scurt timp, prezenţa Reginei pe front sau în spitale, îmbrăcată în uniforma sa de colonel de roşiori sau de soră de caritate, ajutând răniţii, vorbindu-le, aducându-le alimente şi daruri,

fără să se teamă de gloanţe, de bombardamente, de schije şi de boli, a ajuns un simbol al curajului şi al îmbărbătării. Pretutindeni unde mergea, era numită „Mama românilor”, sau „Mama răniţilor”.

Cu ceva timp în urmă, pentru a face cunoscută în Europa noua sa patrie, asumată ca atare, deşi nu fusese alegerea sa, ţara mică şi îndepărtată pe care o cunoscuse „mai întâi cu ochii şi apoi cu inima” şi despre care nu se ştia mare lucru, publicase în Anglia o carte, intitulată *Ţara mea*, care se bucurase de un notabil succes şi de cronici elogioase.

Acum, Regina, care nu-şi recunoştea niciodată oboseala şi nu se putea lăsa înfrântă de durere, nu-şi pierduse curajul şi se încredea în propriile sale forţe, simţea nevoia sa facă altceva pentru a-i îmbărbăta pe cei care luptau pe front, pentru a-i fi de folos poporului său.

Într-o zi, aşa cum declară şi în primul capitol al cărţii, i-a cerut în această privinţă sfatul profesorului Nicolae Iorga, un apropiat al Curţii, aflat şi el în refugiu la Iaşi. Cunoscându-i îndeaproape eforturile neobosite, caracterul puternic, dar şi talentul literar şi forţa evocatoare a scrierilor sale, Nicolae Iorga a îndemnat-o imediat să scrie, promiţându-i că va traduce îndată în limba română fiecare capitol şi îl va publica în *Neamul Românesc*. Mai mult, în fiecare săptămână, într-un tiraj de 15 000 de exemplare, mici broşuri care conţineau câte o descriere evocatoare a unora dintre locurile cele mai frumoase ale României erau trimise pe front. Curând, ele aveau să circule sub denumirea de *Cărticica Reginei,* iar soldaţii le vor citi cu bucurie şi emoţie. Căci aceasta era menirea lor, după propriile spuse ale Reginei: „să evoce momente şi locuri fericite, să aprindă în fiecare suflet dorinţa de a se întoarce, de a-şi lua îndărăt căminele pierdute”.

De aici a pornit şi aici s-a aflat miezul acestei intense şi fermecătoare cărţi, intitulată *Ţara pe care o iubesc*,

publicată la Londra după încheierea războiului şi retipărită în cel puţin trei ediţii ulterioare.

Ea conţine în esenţă textele din *Ţara mea*, dintre care unele pasaje pot fi recunoscute *in nuce*, într-o formă mult atenuată, servind doar ca fundal altor priorităţi narative, la o lectură atentă a *Jurnalului de război* sau a *Poveştii vieţii mele*.

Sunt locuri şi ţinuturi frumoase ale României, iubite, străbătute şi cunoscute bine de Regină, sunt peisaje – câmpiile din jurul Bucureştiului, râuri, păduri, munţi –, amintirea unor bătălii, Delta Dunării, Sinaia, alte oraşe, mânăstiri, monumente, situri, evocate cu un entuziasm savant, sătucuri cuibărite în cuta vreunui deal, este istoria evocată a acestor locuri cu o profunzime impresionantă, sunt locuri şi momente dramatice care au determinat soarta României, ca, de pildă, Cotrocenii şi noaptea de zbucium a Regelui Ferdinand dinainte de declararea războiului alături de puterile Antantei, admirabile portrete ale Regelui Carol I şi ale Reginei Elisabeta, dar şi ale atâtor oameni simpli întâlniţi, refugiul la Iaşi, foametea, disperarea, înfrângerea, suferinţele răniţilor. „Ca să menţin trează speranţa”, spune Regina, „suferinţa acelor vremi străbate printre rânduri.”

Sufletul ei de artist ştie să evoce atât de bine natura, graţia şi parfumul florilor, pe care le-a adorat şi de care a fost înconjurată toată viaţa, pajiştile şi pădurile străbătute uneori în galopul neostoit al calului – curajul Reginei se vădea şi aici –, întâlnirile cu oameni simpli, care au iubit-o întotdeauna şi pe care i-a înţeles ca nimeni altcineva, pasiunea sa de constructor şi de decorator. Toate acestea însemnau pentru ea frumuseţea şi puterea sa tămăduitoare.

„Casele mele de vis, inima mea”, numeşte Regina cele două case pe care şi le-a construit şi decorat cu gustul său

strălucitor şi fără greş: Balcicul şi Branul. Din păcate, Balcicul nu se mai află pe teritoriul României, dar locului i se arată dragostea şi respectul cuvenit.

Regina adaugă în această carte un nou capitol, ceea ce numeşte „o imagine de după război”, în acelaşi timp şi un simbol întregitor al României de după Primul Război Mondial, o Românie care îi datorează atât de mult.

Este vorba de Bran, castelul singuratic pe care l-a descoperit şi l-a îndrăgit înainte de război, situat în Transilvania care încă nu făcea parte din România, şi care a devenit această a doua casă dragă, restaurată, transformată şi „fermecată”. Aici şi-a mai împlinit visul târziu cineva – Karel Liman, bătrânul arhitect al Peleşului, care îndrăgise şi el România şi rămăsese să trăiască aici.

La Bran s-a odihnit vremelnic inima Reginei, când nu a mai fost posibil să rămână la Balcic, sub o lespede din Stella Maris. A mai călătorit apoi în locuri nepotrivite şi neliniştitoare.

Iată că de acum înainte, din luna noiembrie a anului 2015, ea se va odihni la Castelul Pelişor din Sinaia, în Salonul de Aur, acolo unde Suverana „a trecut pragul Tăcerii Veşnice”.

MARIA BERZA

Cuprins

Prefaţă
Ţara pe care o iubesc
I
II
III

IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
Postfaţă